

Системний підхід, застосований до вивчення ґрунтів, дозволив І.П. Герасимову (1973) розробити вчення про елементарні ґрунтові процеси. Він відзначав необхідність покласти в основу класифікації ґрунтів докучаєвську формулу: фактори ґрунтоутворення – процеси – властивості ґрунтів.

Основним завданням ґрунтознавства на перспективу є мобілізація зусиль для підвищення родючості ґрунтів, з'ясування їхньої екології та забезпечення їх охорони. Це буде досягнуто в результаті розв'язання енергетичної проблеми, а також шляхом опріснення морської води, зрошення великих площ тепер «безплідних» ґрунтів, виведення нових сортів сільськогосподарських культур і виробництва нових видів добрив.

МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПРОДОВОЛЬСТВА УКРАЇНИ

**ДЕРЖАВНА УСТАНОВА
«ІНСТИТУТ ОХОРОНИ ҐРУНТІВ УКРАЇНИ»**

І.П. Яцук

**ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
НАУКОВО-ОРГАНІЗАЦІЙНИМ ПРОЦЕСОМ
ОБСТЕЖЕННЯ ҐРУНТІВ ТА ЇХ ОХОРОНИ
В УКРАЇНІ У ХХ СТОЛІТТІ**

Київ – 2015

Яцук І.П.

Державне управління науково-організаційним процесом обстеження ґрунтів та їх охорони в Україні у ХХ столітті. – Київ: ТОВ «ВІК ПРИНТ», 2015. – 152 с.

Викладено основні етапи накопичення і систематизації знань про ґрунти. Висвітлено історичні аспекти розвитку агроґрунтознавства у ХХ столітті, інституалізації ґрунтових досліджень, вклад провідних вчених у формування ґрунтознавства як окремої науки. Показано роль держави в наукових обстеженнях ґрунтів, передумови та проведення великомасштабного обстеження ґрунтів України. Приділено увагу історії заснування і становлення агрохімічної служби України, зокрема агрохімічного обстеження ґрунтів.

Книга може бути корисною для науковців і аспірантів, які проводять дослідження з напряму ґрунтознавства і агрохімія, викладачів і студентів вузів аграрного профілю, працівників сільського господарства та профільного міністерства.

ISBN 978-617-7185-13-9

Рецензенти: доктор сільськогосподарських наук,
член-кореспондент НААН **Вергунов В.А.** –
Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН

доктор сільськогосподарських наук
Моклячук Л.І. – Інститутагроекології і
природокористування НААН

*Рекомендовано до друку
Науково-технічною радою ДУ «Держґрунтоохорона»
(Протокол № 2 від 19 листопада 2015 року)*

УДК 351/354:631.42

ISBN 978-617-7185-13-9

© І.П. Яцук
© Державна установа
«Інститут охорони ґрунтів України»

8. Інтенсифікація робіт з охорони та раціонального використання ґрунтового покриву (восьмий період). Цей період охоплює останнє тридцятиріччя. Головна його риса – інтенсифікація робіт з охорони і раціонального використання ґрунтового покриву. Протягом цього періоду були проведені чергові Міжнародні конгреси ґрунтознавців: 11-й в Едмонтоні (Канада, 1978 р.), 12-й в Індії (1982 р.), 13-й у Японії (1986 р.), 14-й у Гамбурзі (Німеччина, 1990 р.), 15-й у Акапулько (Мексика, 1994 р.), 16-й у Монпельє (Франція, 1998 р.).

Останній час знаменний прагненням застосування системного підходу до проблем науки, зокрема і до ґрунтознавства. Хоча ще докучаєвська концепція ґрунту як самостійного тіла природи і дзеркала ландшафту передбачала системний підхід до нього.

Відзначаючи роль інформації та моделей у вивченні «ґрунтових систем», В.А. Ковда (1985) стверджує, що ґрунт у цілому – відкрита система, яка поділяється на ряд підсистем. Водночас він є підсистемою біосфери. Гумусна оболонка Землі – загальнопланетарний акумулятор і розподільовач енергії, ємність більшої частини біомаси рослин і тварин, екран, який утримує найважливіші для життя елементи від геохімічного стоку до Світового Океану, пудифікатор забруднення атмосфери. Ґрунт є незамінним регулятором гідрологічного режиму суші і незамінною продуктивною силою.

Енергетика ґрунтоутворення була в центрі уваги В.Р. Волобуєва (1973–1976), яку він розраховував для різних ґрунтів, серед яких чорноземи займають чільне місце. І. Сабольч (1979) показав, що енергія, яка накопичується у ґрунтах Угорщини, розрахована у калоріях, складає більше 60 % енергетичних ресурсів країни, включаючи вугілля, нафту і газ. Головним носієм енергії у ґрунті є гумус.

Для сучасного трактування органічної речовини ґрунту (походження, склад, будова, специфіка, взаємодія з мінеральною частиною, роль у родючості) дуже важливі експериментальні дослідження, проведені М.М. Коновою (1963), В. Фляйгом (1964), В.В. Пономарьовою (1964),

Ф. Дюшофуром (1977), Д.С. Орловим (1977), Л.М. Александровою (1980).

Ґрунт – біокосне тіло (за В.І. Вернадським), не тільки народжене життям, але і його джерело. Роль ґрунту у житті рослин загальновідома. Вона добре показана у монографії Е. Рассела «Ґрунтові умови і ріст рослин» (1953).

У різних регіонах були проведені дослідження біологічної продуктивності ґрунтів і фітоценозів суші; запропоновано ряд моделей процесу біологічного кругообігу речовин; установлено, що агроценози не завжди переважають за продуктивністю природні ценози.

Виникла така наука, як ґрунтова зоологія, розширилися уявлення про мікробний ґрунтовий ценоз, роль і значення ґрунтових водоростей у фіксації атмосферного азоту і в процесах вивітрювання.

грунтовий музей в Амстердамі з багатою колекцією еталонів ґрунтів світу; опубліковано велику кількість перекладених праць з різних аспектів ґрунтознавства. Усе це стало основою для створення нових уявлень про генезис і географію ґрунтів світу, їх класифікацію, процеси ґрунтоутворення.

Протягом цього періоду проведено шість Міжнародних конгресів ґрунтознавців: п'ятий – перший повоєнний – у Кіншасі (1952 р.), шостий – Парижі (1956 р.), сьомий – Медісоні (1960 р.), восьмий – Бухаресті (1964 р.), дев'ятий – Аделаїді (Австралія, 1968 р.) і десятий – у Москві (1974 р.), присвячений 50-річчю Міжнародного товариства ґрунтознавців.

На цих конгресах обговорювалися нові досягнення ґрунтознавства у рамках семи комісій: фізика; хімія; біологія; родючість; генезис, класифікація і картографія; технологія; мінералогія ґрунтів. Майже на всіх конгресах дискутували щодо програми світової ґрунтової карти (класифікація, номенклатура, техніка оформлення).

Після війни складено великомасштабні ґрунтові карти майже на всю сільськогосподарську територію колишнього Радянського Союзу. Для кожного господарства вони супроводжувалися нарисом з набором картограм з вмісту гумусу, обмінного калію, рухомого фосфору, лужногідролізованого азоту та кислотності.

Численні та багатогранні дослідження ґрунтів у різних країнах і, передусім, у колишньому Радянському Союзі, підтвердили основні положення вчення В.В. Докучаєва, поглибили і розширили його та утвердили як всесвітньо відому сучасну науку про ґрунт. Найважливіші досягнення цього періоду: розробка загального ґрунтово-географічного вчення про ґрунтово-біокліматичні зони (Л.І. Прасолов, І.П. Герасимов, О.М. Іванова, М.М. Розов та ін.); розробка вчення про кори вивітрювання і геохімію ландшафтів на основі ідей В.І. Вернадського (Б.Б. Полинов, В.А. Ковда, М.А. Глазовська); розвиток вчення про органічну речовину (І.В. Тюрін, Л.М. Александрова, В.В. Пономарьова, Д.С. Орлов, М.І. Лактіонов та ін.); вивчення ґрунтових процесів та режимів (О.А. Роде, І.М. Скриннікова, І.П. Герасимов, І.С. Кауричев); розробка шляхів підвищення родючості та меліорації ґрунтів (І.М. Антипов-Каратаєв, О.Н. Соколовський, О.М. Можейко, О.М. Грінченко, М.К. Крупський) та багатьох інших питань фундаментального й прикладного ґрунтознавства.

Зміцнювалися міжнародні зв'язки ґрунтознавців, що дозволили не тільки утвердити позиції генетичного ґрунтознавства, але й розвинути нові напрями. У цей період помітний внесок у розвиток генетичного ґрунтознавства зробили зарубіжні вчені (К.Ф. Марбут, Д. Камбелл, С. Матссон, Г. Геррасовітц, Д. Рассел, А. Демолон, С. Ваксман, А. Джоел, Дж. Прескотт, Т. Секі та ін.).

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Основні історичні періоди накопичення і систематизації знань про ґрунти	7
Координація ґрунтових наукових досліджень в перше десятиліття XX століття.....	17
Роль держави в наукових обстеженнях ґрунтів у 1920-х роках	26
Державне управління ґрунтовими обстеженнями в умовах інституалізації сільськогосподарського дослідництва.....	42
Великомасштабні обстеження ґрунтів України у 1957–1961 роках..	63
Обстеження ґрунтів і становлення системи агрохімічного обслуговування сільського господарства.....	70
Висновки.....	87
Література.....	91
Додатки.....	96

ВСТУП

Розвиток вітчизняного агрогрунтознавства пов'язаний з дослідженнями В.В. Докучаєва в Полтавській губернії в 1888–1894 роках. Вагомою ланкою ланцюга розвитку вітчизняної наукової думки про обстеження ґрунтів, їх картографію слід вважати події 1887 року, коли В.В. Докучаєв став на бік Полтавського губернського земства щодо проведення дослідження ґрунтів губернії. Основним завданням земства було вивчення природної правоздатності ґрунтів, наукове знайомство з їхніми природними перевагами й недоліками. Дослідження В.В. Докучаєва в Полтавській губернії дали можливість установити географічні й топографічні закономірності ґрунтового покриття Лівобережного Лісостепу.

Історичні дослідження показали, що з того часу змінилося ставлення до землі як основного засобу сільськогосподарського виробництва: глибше й детальніше розроблено принципи й методи агрохімічної й агрофізичної характеристик ґрунтів, удосконалено класифікацію і номенклатуру ґрунтів, визначено методи польових і лабораторних досліджень, прийнято й введено єдину метричну систему мір і ваги тощо.

Знання про ґрунти України значно розширилися у результаті польових обстежень у Чернігівській області (Б.Б. Полинов, К.Г. Білоусов), Таврійській (М.К. Клепінін, М.С. Федоровський), Київській (М.І. Фролов), Волинській (Ф.І. Левченко), Катеринославській (В.В. Курилов), Подільській, Херсонській та Харківській (О.І. Набоких, М.Ф. Колоколов) губерніях. У 1926–1928 роках у республіці обстежено ґрунти на значній території лісостепової й степової зон (В.І. Крокос, Д.К. Біленко, Н.Б. Вернандер та ін.). Отримані дані послужили основою для складання в 1928 році Науковим комітетом Наркомзему УРСР першої оглядової ґрунтової карти республіки в масштабі 1:1000000. Необхідність детальних знань про ґрунтовий покрив і агровиробничу характеристику ґрунтів кожного господарства зумовила проведення агроінвентаризації ґрунтів в 1931–1932 роках, а в 1934–1935 роках – обстеження орних угідь буряківничих господарств республіки, в результаті чого складено великомасштабні ґрунтові карти господарств, а також ґрунтово-агрохімічна карта буряківничих районів України в масштабі 1:420000 (П.А. Власюк, І.І. Канівець та ін.). У 1935 році складено нову оглядову карту України (О.М. Грінченко, Г.С. Гринь, М.К. Крупський та ін.). На Україні, починаючи з 1957 року, було розгорнуто великі ґрунтово-картографічні роботи з дослідження ґрунтів і складання ґрунтових карт у кожному господарстві. Ці роботи, в яких брали участь близько 1900 спеціалістів, проведено на площі 30 млн. га в 7000 господарств. У Методиці великомасштабного обстеження ґрунтів колгоспів і радгоспів Української РСР (1958) на високому науковому рівні подано організаційну структуру ґрунтових вишукувань, номенклатуру й діагностику,

6. Розвиток докучаєвського ґрунтознавства і становлення нової науки (шостий період). Шостий період охоплює час між двома світовими війнами (1916–1941) і відзначається завоюванням докучаєвським ґрунтознавством домінуючого положення у світі; виникненням нових класифікацій ґрунтів у різних країнах; диференціацією ґрунтознавства на низку дисциплін; появою перших світових ґрунтових карт.

На той час зібрано великий фактичний матеріал з хімічної, фізичної та мінералогічної характеристики ґрунтів різних країн; сформовано основні положення з фізики, хімії, біології ґрунтів; відбулася подальша диференціація науки і формування спеціалізованих напрямів, зокрема інтенсивно розвивався картографічний напрям.

Було утворено Міжнародне товариство ґрунтознавців (у 1924 році на 4-й Міжнародній педологічній конференції у Римі), проведено три Міжнародні конгреси ґрунтознавців (у Вашингтоні у 1927 році, Ленінграді – Москві у 1930 році, в Оксфорді у 1935 році).

У ґрунтознавстві виділилися розділи: вивітрювання і ґрунтоутворення; географія і картографія ґрунтів; загальна і колоїдна хімія ґрунтів; фізика і гідрологія ґрунтів; біологія ґрунтів; агрономічне ґрунтознавство. Звичайно, різних меж між цими напрямками не було.

У той час важливий внесок у розвиток ґрунтознавства зробили російські, а потім і радянські вчені: В.І. Вернадський (1863–1945), засновник біогеохімії та сучасного вчення про біосферу і ноосферу; К.Д. Глінка (1867–1927), який написав фундаментальний підручник з ґрунтознавства, завідувач кафедри ґрунтознавства у Ново-Олександрівському, Харківському, Воронежському й Ленінградському сільськогосподарських інститутах; Г.М. Висоцький (1865–1940) розробив основи вчення про водні властивості, водний режим ґрунтів, глеєутворення; К.К. Гедройц (1872–1932) глибоко проаналізував колоїдні властивості ґрунтів, розробив учення про поглинальну здатність ґрунтів та основи їх хімічної меліорації; В.Р. Вільямс (1863–1939) об'єднав генетичні концепції В.В. Докучаєва з агрономічними поглядами П.А. Костичева, розвивав біологічний напрям ґрунтоутворення у ґрунтознавстві, вивчав гумус ґрунту, розвинув теорію ґрунтоутворного процесу і родючості ґрунтів.

7. Інтенсивна інвентаризація ґрунтового покриття і розвиток міжнародного співробітництва у ґрунтознавстві (сьомий період). Цей період охоплює тридцятиріччя після закінчення Другої світової війни (з 1945 до 1974 рік) і відзначається інтенсивним дослідженням ґрунтового покриття колоній Азії, Африки та Латинської Америки; створенням національних кадрів ґрунтознавців у країнах із слаборозвинутою економікою, а також накопиченням нового фактичного матеріалу для детальнішого аналізування світової географії і систематики ґрунтів. Було проведено десятки міжнародних конференцій і координаційних нарад-екскурсій з різних проблем ґрунтознавства; створено Міжнародний

специфічні процеси при утворенні чорноземів – це накопичення великої кількості перегною нейтральної реакції (солодкого гумусу), розподіл його серед мінеральної маси і глибоке проникнення по профілю;

профіль чорнозему має горизонти А, В, С;

особливості різних видів чорнозему є наслідком кліматичних умов, властивостей ґрунтоутворюючої рослинності, діяльності населяючих ґрунт мікроорганізмів, рельєфу і материнської породи;

сукупність вищезазначених факторів зумовлює розміщення чорноземів, їх межі і характер контрастів з іншими ґрунтами;

тільки таке розуміння чорноземів дасть можливість практично їх використовувати.

У 1892 році він опублікував книгу «Наши степи прежде и теперь», де запропонував план охорони ґрунтового покриву, боротьби з посухою, оздоровлення степового сільського господарства; окреслив заходи щодо захисту ґрунтів від змиву, регулювання ярів і балок, створення захисних лісових смуг; детально зупинився на питаннях будівництва ставків і водоймищ, правильного співвідношення між ріллею, луками і лісами, дотримання екологічної рівноваги. У 1899 році вийшла з друку праця «О зонах природы», в якій автором сформульовано закон зональності ґрунтів і природи взагалі. Ґрунти він поділив за способом залягання на нормальні, перехідні й аномальні; за походженням – на шість класів: від рослинно-надземних до нанесених. Серед перших за кліматичними смугами і за гумусованістю виділив ґрунти: світло-сірі північні, сірі перехідні, чорноземи, каштанові, південно-бурі солонцюваті. Тундрові і торф'яні потрапили до класу болотних ґрунтів.

У В.В. Докучаєва було багато учнів і однодумців, які доповнювали його ідеї, активно розвиваючи «молоду» науку – М.М. Сибірцев, П.А. Костичев, П.С. Коссович, В.Р. Вільямс, К.Д. Глинка та ін.

М.М. Сибірцев (1860–1900) – написав перший підручник з ґрунтознавства, систематизував і розвинув учення про ґрунти, конкретизував визначення ґрунту, розділив фактори ґрунтоутворення на біотичні й абіотичні, розробив уточнення до класифікації ґрунтів і принципи поділу ґрунтів на зональні, інтразональні й аazonальні, ввів поняття «ґрунтовий рід», продовжив роботи з розробки заходів боротьби з посухою. П.А. Костичев (1845–1895) заклав наукові основи агрономічного ґрунтознавства. Вивчав розкладання рослинних залишків у ґрунті та роль мікроорганізмів при цьому, роль водостійкості структури в родючості ґрунтів і значення гумусу в її утворенні. П.С. Коссович (1862–1915) – один із основоположників вивчення фізичних, хімічних і агрохімічних властивостей ґрунтів, систематизував хімічні дані про ґрунти.

У 1899 році у Росії вийшов перший номер журналу «Почвоведение», а у 1916 році в Америці – журнал «Soil Science».

агровиробниче групування ґрунтів. Кожне господарство країни отримало ґрунтову карту в масштабі 1:10000 або 1:25000 із комплектом картограм і пояснювальний текст до них. У результаті узагальнення матеріалів великомасштабних ґрунтових досліджень складено карти районів, областей і республіки в цілому.

Великомасштабні ґрунтові дослідження землекористувань колгоспів і радгоспів на території УРСР у той час вважалися майже закінченими, але продовжувалися з метою уточнення та коректування великомасштабних ґрунтових карт, на основі яких створюють зведені середньомасштабні районні ґрунтові карти, необхідні при складанні генеральних схем використання земельних ресурсів районів і області, розробці і здійсненні заходів по охороні ґрунтів від ерозії, проектуванні меліорації, розміщенні сільськогосподарських культур, для диференціації системи землеволодіння.

В Україні складено ґрунтову карту, складено й передано сільськогосподарським підприємствам ґрунтові плани господарств, що вплинуло на підвищення врожайності сільськогосподарських культур, а також картограми: а) вмісту гумусу; б) кислотності й лужності; в) вмісту доступного рослинам калію; г) вмісту доступного рослинам фосфору.

На базі ґрунтових і агрохімічних досліджень розроблено заходи щодо підвищення родючості ґрунтів, переглянуто й нарізано сівозміни з урахуванням ґрунтового покриву та розвитку ерозійних процесів, проведено меліоративні роботи: зрошення, осушення, вапнування, гіпсування; розроблено систему удобрення сільськогосподарських культур.

Поряд з успішними картографічними роботами в Україні проводилися дослідження ґрунтів у різноманітних теоретичних і прикладних аспектах. Ґрунти ряду районів республіки і всієї її території описав Г.Г. Махов («Ґрунти України», 1930).

Глава українських ґрунтознавців О.Н. Соколовський (1884–1959) відомий як автор оригінальної системи індексації генетичних горизонтів, досліджень колоїдних властивостей ґрунту, його структури, засолених ґрунтів; він запропонував метод штучного осолонцювання дна і стінок каналів для зменшення фільтрації води. В 1934 році О.Н. Соколовський першим видає «Курс сільськогосподарського ґрунтознавства».

Уже в 30-х роках ХХ ст. значну діяльність розгорнула науково-дослідницька лабораторія ґрунтознавства АН УРСР, якою керував О.Н. Соколовський. 1935 року розпочинаються дослідження галогенних ґрунтів України (О.Н. Соколовський, Г.С. Гринь, О.М. Грінченко, О.М. Можейко, О.Ф. Яровенко, М.С. Литовченко та ін.). У 1951 році опубліковано монографію «Ґрунти України» (Н.Б. Вернандер, М.М. Годлін, Г.Н. Самбур, С.А. Скорина), де підведено підсумки основних даних про ґрунти республіки. В 1956 році лабораторію ґрунтознавства реорганізовано в Український науково-дослідний інститут ґрунтознавства (УНДІГ).

У 1960–1970 роках при вивченні ґрунтового покриву значну увагу приділено вивченню генезису і властивостей солонцюватих (Б.С. Носко), бурих лісових (І.М. Гоголев, Г.О. Андрущенко, В.І. Канівець та ін.), галоморфних ґрунтів (М.І. Полупан), солодей (Д.І. Ковалишин), дерново-карбонатних ґрунтів (М.В. Лісовий), ґрунтів Передкарпаття (П.А. Кучинський, І.І. Назаренко), легких (Д.Г. Тихоненко) й органогенних ґрунтів (С.Т. Вознюк, Р.С. Трускавецький та ін.). Поглиблено вивчалися проблеми антропогенезу при зрошенні (Г.С. Гринь, О.М. Можейко, Г.В. Новикова, М.І. Полупан, В.В. Медведєв та ін.), різних рівнях інтенсифікації землеробства (В.Д. Кисіль, М.І. Полупан, Г.Я. Чесняк та ін.). Колоїдно-хімічною характеристикою гумусу займався М.І. Лактіонов, колоїдно-хімічними методами боротьби з фільтрацією – О.Я. Демидієнко, ерозійними процесами – М.К. Шикула, екологією ґрунту – А.П. Травлєєв. Останніми роками все більше уваги надається вивченню еволюції ґрунтового покриву, класифікації ґрунтів, зміни ґрунтоутворних процесів під впливом окультурення, розробленню і створенню математичних моделей родючості ґрунтів тощо (М.І. Полупан, Н.М. Бреус, Д.Г. Тихоненко, В.Д. Муха, І.І. Назаренко, Т.О. Грінченко, М.В. Лісовий, С.А. Балюк та ряд інших дослідників).

Дані про ґрунти країни підсумовано в таких виданнях: «Атлас почв Украинской ССР» (1979), «Черноземы СССР» (1981), «Полевой определитель почв» (1981), «Почвы Украины и повышение их плодородия» (1988) тощо.

Наприкінці минулого століття в аграрному секторі економіки виникли проблеми, які необхідно було нагально розв'язувати: 1) посилення антропогенної ерозії ґрунтів і втрата ґрунтової родючості через інтенсифікацію сільського господарства: а) пересушка заболочених земель, втрата поживних речовин і гумусу; б) вторинне засолення ґрунтів і руйнування ґрунтової структури; в) переуцілювання ґрунтів у зв'язку із застосуванням на полях важкої техніки; 2) неправильна структура посівних площ і негативна роль обробітку ґрунту; 3) негативна дія мінеральних добрив, пестицидів.

Вирішенням цих та інших питань, що постали перед сучасним ґрунтознавством, займається ряд дослідників, прізвища яких навіть перелічити досить проблематично. Крім загальновідомих центрів розвитку ґрунтознавчої науки в Україні (Київ, Харків), все більшої ваги набувають регіональні школи: Дніпропетровська (А.П. Травлєєв), Рівненська (С.Т. Вознюк), Чернівецька (І.І. Назаренко) та ін. Перспектива розвитку сучасного ґрунтознавства зводиться до: а) підвищення ефективності використання меліорації; б) раціонального використання добрив; в) мінімізації обробітку ґрунту; г) раціональної структури посівних площ сільськогосподарських угідь, екосистем.

відростаючої рослинності». Англійський геолог Р. Мурчісон (1841) заперечував «народний погляд» на утворення чорнозему в результаті розкладу рослинних решток, стверджуючи, що чорнозем – темнозбарвлений осад льодовикового моря. Але наявність великих просторів, зайнятих чорноземними ґрунтами, не узгоджувалася з цією теорією. Е.І. Ейхвальд у праці «Палеонтологія Росії» (1850) висунув болотну теорію походження чорноземів (з боліт, тундри). Її підтримав геолог М.Д. Борисяк (1852), але додав, що після усунення води чорний болотний мул під впливом повітря та неболотної рослинності став пухкішим, перетворився у сучасний чорнозем. Але Ф.І. Рупрехт (1866) розглядав чорнозем як утворення рослинно-наземне і відкинув морську та болотну теорії утворення чорнозему через відсутність у ньому черепашок.

Подальше дослідження проблеми виникнення, розвитку і становлення чорноземів пов'язане з ім'ям В.В. Докучаєва.

У науковій творчості В.В. Докучаєва можна виділити такі основні етапи:

- геолого-геоморфологічні дослідження моренної області північно-західної Росії;

- участь у завершенні складання карти ґрунтів Чаславського;

- експедиція по Чорноземній смузі, створення нової наукової концепції про чорнозем;

- обґрунтування положення «ґрунт – особливе тіло природи» і практична перевірка цього положення при детальному вивченні ґрунтів Нижньоновгородської та Полтавської губерній;

- обґрунтування методів польового дослідження ґрунтів та їх картування;

- вивчення причин посухи і складання першого комплексного плану підвищення родючості ґрунтів;

- створення генетичної класифікації ґрунтів та принципу їх бонітування;

- обґрунтування вчення про горизонтальні та вертикальні природні й сільськогосподарські зони;

- передбачення майбутнього розвитку ландшафтознавства й екології, центральне місце у яких належить вченню про ґрунт.

У 1883 році В.В. Докучаєв опублікував книгу «Русский чернозём». Основні положення цієї праці зводяться до такого:

- головним вихідним матеріалом для утворення чорноземних та інших надземних ґрунтів є органи надземної рослинності й елементи материнської породи;

- основу частку біоти чорноземних ґрунтів формує трав'яниста рослинність степів, особливо її коренева система;

- важливим для всіх видів ґрунтів є виникнення з рослинних та інших органічних решток перегною (гумусу), тобто продуктів неповного розкладу, що забарвлюють ґрунт у чорний колір;

детальний опис окремих ґрунтів (орних земель) з геолого-мінералогічних позицій. У подальшому дослідженнями ґрунтів займалися багато геологів, переважно німецьких: Г. Берендт, Ф. Фаллу, А. Майер та ін. Вони вважали ґрунтознавство розділом геології, а ґрунт – новою розпушеною геологічною породою, яка лежить на поверхні і використовується у землеробстві. Вони вивчали в основному його мінералогічні та фізичні характеристики. Агрогеологи категорично відокремлювали ґрунт від рослинних і тваринних організмів.

Третім напрямом цього періоду розвитку науки стала ґрунтова картографія, яка, узагальнюючи знання про ґрунти, відображала закономірності їх просторового поширення. Першу ґрунтову карту в Росії складено у 1851 році під керівництвом К.С. Веселовського. На карті виділялися тільки основні види ґрунтів, які переважали в тій чи іншій місцевості: чорнозем, глини всіх кольорів; суглинки, супісок, мул, солончак; тундри, болота; кам'яністі місця.

Певною мірою можна назвати ґрунтовою карту територій від Прута до Інгула, складену у 1856 р. А.І. Гроссу-Толстим. На ній виділялися чотири широтні смуги: «дійсна чорноземна смуга»; «супіщано-чорноземна смуга»; «суглинкова смуга з більш значними домішками чорнозему»; «глинисто-вапнякова смуга з незначною домішкою чорнозему».

У 1879 році ґрунтову карту видав В.І. Чаславський, якому на завершальному етапі роботи допомагав В.В. Докучаєв. На цій карті нанесено 32 умовні знаки для позначення ґрунтів. Чорноземи поділені на піщані, супіщані, суглинкові і глинисті. Вперше виділено: підзол, сірозем і чорнозем (тучний, вапняковий, солончаковий).

ґрунтова картографія стала активно розвиватися у Франції, Німеччині, Австрії, Бельгії та Нідерландах у 50–60 роках XIX ст., причому методична основа була агрогеологічною.

Отже, у цей період проведено оригінальні дослідження й отримано ґрунтовні наукові дані з хімії та фізики ґрунтів, закладено основи ґрунтової картографії. Водночас науковий погляд на ґрунт як самостійне природне тіло та його походження так і не був сформульованим. Для агрогеологів ґрунт уявлявся розпушеною поверхневою породою, агрикультурхіміків – місткістю з поживними речовинами, для агрономів – орним шаром, де рослини знаходять поживний речовини й опору для коренів.

5. Створення сучасного генетичного ґрунтознавства (п'ятий період). Цей період охоплює кінець XIX – початок XX ст. Він пов'язаний з ім'ям російського природодослідника В.В. Докучаєва (1846–1903), який став засновником нової науки. Але не менша заслуга в цьому великої групи вчених, які жили й працювали в цей період, і допомагали йому

Для виникнення теоретичного ґрунтознавства важливим були не тільки і не стільки успіхи ґрунтознавства у Західній Європі, скільки розробка проблеми чорноземів. Е.А. Еверсман (1840) дійшов висновку, що «чорноземи утворилися протягом віків від щорічно вимираючої і

ОСНОВНІ ІСТОРИЧНІ ПЕРІОДИ НАКОПИЧЕННЯ І СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ЗНАТЬ ПРО ҐРУНТИ

Корені наукових знань про ґрунти сягають глибокої давнини і пов'язані із зародженням і поступовим становленням землеробства. Багато тисяч років розвитку людства були лише періодом накопичення розрізнених фактів, спостережень, гіпотез, які передавалися із покоління в покоління. Ґрунт завжди був важливою природною виробничою силою людського суспільства і давно став предметом праці. Не дивно, що історією науки про ґрунт займалися багато видатних учених. Нею цікавилися передові люди кожної епохи.

ґрунтознавство – одна із фундаментальних наук про Землю і біосферу, повернутих у бік таких важливих для людства прикладних дисциплін, як екологія, агрономія, лісівництво, гігієна. Можна вважати, що ґрунтознавство в емпіричній стадії свого розвитку з'явилося 2–2,5 тис. років тому. Це була наука з гіпотезами і практичними висновками, які мали для свого часу ранг законів науки.

Знання про ґрунти інтенсивно використовувалися у рослинницькій практиці, при оцінці земельних угідь, створенні систем зрошення і осушення. Так було у Месопотамії й Єгипті, Елладі та Римі, Китаї й Індії, Європі та на Русі. Тому ми й знаходимо багато відомостей про ґрунти в агрономічних і навіть у політичних творах, і дуже важливо періодизувати історію ґрунтознавства.

Виділено вісім періодів в історичному процесі накопичення і систематизації знань про ґрунти.

1. Первинне накопичення розрізнених фактів про властивості ґрунтів, їх родючість, способи обробітку та зародження первинного земельного кадастру (перший період). Займає 10–11 тисяч років до н.е. і 300 років н.е. Для зручності вивчення і засвоєння окремих відомостей про розвиток ґрунтознавства ми умовно поділили цей період на три етапи.

Перший охоплює часи неоліту і бронзового віку (10–11 тис. років до н.е.), який характеризується переходом людини від збирання і мисливства до землеробства. Почали з'являтися краплини знань про ґрунти. Людина переходить до землеробства в пошуках хліба щоденного. Це пов'язано з тим, що зменшилися резерви мисливської фауни і збільшився приріст населення. Необхідно було шукати нові площі під землеробство. Їх шукали раціонально з примітивними оцінками якості ґрунтів.

Другий етап першого періоду історії розвитку ґрунтознавства характеризується відокремленням знань про ґрунти і запровадженням первинного земельного кадастру. Він займає проміжок часу декілька тисяч років до н.е. – VIII ст. до н.е.

З'ясувавши окремі особливості ґрунтів, клімату і ландшафтів територій, люди з передгір'їв переселилися в долини рік з їх родючими заплавами ґрунтами, сприятливим водним режимом й отримали

можливість сполучати землеробство з рибним промислом. Це, зокрема, мало місце у Стародавньому Єгипті, країнах Межіріччя, Індії, Середній Азії.

Знання про заплавні ґрунти були передумовою для переходу до зрошувального землеробства, особливо в долинах Нілу, Тигру, Євфрату, Інду (6 тис. років до н.е.). Тут, за деякими відомостями, існували іригаційні системи, почали формуватися зародки науково-практичного землеробства, знань, спрямованих на обслуговування поливного господарства. Людина почала диференційовано підходити до використання ґрунтів і оцінки якості земельних ділянок, вводити земельно-водне законодавство і земельний кадастр.

Третій етап першого періоду історії розвитку ґрунтознавства характеризується первинною систематикою знань про ґрунти (VIII ст. до н. е. – III ст. н. е.).

Цей етап пов'язаний з греко-римською імперією. Греки, які населяли Балканський півострів, побережжя Малої Азії та сусідні острови, презентували світові за дві тисячі років до нашої ери довершену філософію і передову науку, де розуміння ґрунту було яскравим і образним. Уже в епоху єгейської культури (2 тис. років до н. е.) їм були відомі відмінності між ґрунтами, вони освоїли способи їх обробітку в межах «сухого» землеробства.

Цьому етапу властиве узагальнення накопичених знань, створення як філософських, так і науково-практичних концепцій, в яких представлені перші класифікації ґрунтів, рекомендації землеробського їх використання, опис ґрунтового покриву тощо (праці Аристотеля, Феофраста, Катона, Колумелли та інших стародавньо-грецьких, римських філософів і вчених). Особливо необхідно відзначити трактати Катона «Про землеробство» (II ст. до н.е.) і Колумелли «Про сільське господарство» (I ст. н. е.). Останній трактат складається із 12 томів і є першою сільськогосподарською енциклопедією, яка містить найповніші для свого часу відомості про ґрунти й узагальнений досвід агрономії.

2. Земельно-кадастрові роботи епохи феодалізму (другий період). Цей період охоплює VI–XVII ст. і пов'язаний з розвитком ґрунтово-оціночних робіт з метою феодального оподаткування. У цілому, на цьому етапі було зроблено дещо менше порівнянно з попереднім періодом для пізнання ґрунтів та їх властивостей, проте зібрано чимало описів ґрунтів різних територій і проведено їх порівняльно якісну оцінку. Був уведений офіційний земельний кадастр у більшості країн (Німеччина, Франція, Англія тощо).

Зародження знань про ґрунт в Україні, Білорусії та Росії дуже добре показано у «Писцових книжках», які велися за наказом царя. В них наводилися площі земель та їх якість (добрі, середні, худі); угіддя (ліс, луки, рілля); категорії (земля мокра, болотна, борове місце, вимочки, уражок, витопки) і т. ін.

Починаючи з епохи Відродження, почали відновлюватися знання про ґрунти і рекомендації із землеробства (агрономічні трактати Альберта Великого, Петра Кресценція), з'явилися нові ідеї про ґрунти (Авіценна), з водного і сольового живлення рослин (Ф. Бекон, Б. Паліссі).

3. Інтенсивне експериментальне й географічне вивчення ґрунтів та їх родючості (третій період). Цей період історії розвитку ґрунтознавства охоплює XVIII ст. Він характеризується зародженням сучасних поглядів на родючість ґрунтів і їх зв'язок з гірськими породами та зумовлений розвитком екстенсивного землеробства.

Значний вплив на розвиток агроґрунтових знань у цей період мала праця А. Кюльбеля «Книга про родючість ґрунтів» (1740), в якій він висвітлював цю унікальну властивість ґрунту й експериментально довів значення води у живленні рослин. Н. Валеріус (Швеція, 1761) закріпив хімічні основи землеробства і дав перше визначення поняття «гумус»; А. Тюрго (Франція, 1776) висунув закон «спадаючої родючості ґрунтів». У Росії нові ідеї про формування ґрунтів, їх використання та родючість були сформульовані М.В. Ломоносовим (1763), А.Т. Болотовим (1766), П.С. Палласом (1773), І.М. Комовим (1778) та іншими вченими.

4. Становлення і розвиток агрикультурхемії, агрогеології та ґрунтової картографії (четвертий період). Цей період охоплює XIX ст. і передусе виникненню сучасного генетичного ґрунтознавства.

Теорії живлення рослин солями, водою, «поживним соком», які панували у XVIII ст. (Б. Паліссі, Ф. Бекон, Ван-Гельмонт, А. Кюльбель) були замінені на початку XIX ст. так званою гумусовою теорією живлення рослин. Її запропонував А. Теер. Згідно з цією теорією рослини безпосередньо засвоюють органічну речовину з ґрунту. Але ця теорія була розкритикована Ю. Лібіхом (1840), який довів, що рослини живляться солями, які містяться у ґрунті. Водночас теорія Теєра стимулювала дослідження органічної речовини ґрунту (праці Й.Я. Берцеліуса, К. Шпренгеля, Т. Мульдера та ін.). Дослідження цього періоду і наукові публікації Г. Деві («Елементи агрикультурної хімії», 1825), М.Г. Павлова («Землеробська хімія», 1825), Ю. Лібіха («Хімія в додатку до землеробства і фізіології рослин», 1840), Т. Мульдера («Хімія орного шару»,

1861–1862), Ж.Б. Бусенго («Агрономія, агрономічна хімія і фізіологія», 1860–1891) та інших учених призвели до створення нового наукового напрямку – агрикультурхемії.

Агрикультурхеміки заклали основи сучасної агрохімії, але не змогли зрозуміти процесів взаємодії між ґрунтом і рослинами. Вони розглядали ґрунт як ємність необхідних для рослин поживних речовин і місце для закріплення кореневих систем. Паралельно з цим напрямом з використання хімічних методів у землеробстві розвивався й інший науковий напрям – агрогеологія. Першим з геологів, який досліджував ґрунти, став В.М. Севергін. Він опублікував у 1809 році працю «Досвід мінералогічного землеопису російської держави», у якому дається

Крім того, починаючи з 1923 року, Секція особливу увагу приділяла питанням агрогрунтознавства, проводячи вивчення матеріалів про ґрунти України для узгодження питань наукової агрономії з ґрунтознавством.

У цьому ж році Секцією створюється Інститут експериментального ґрунтознавства, який підпорядковувався СГНКУ. Це була перша в країні організаційна одиниця цієї галузі аграрної науки. Засновником і директором інституту став Г.Г. Махов. Протягом 1921–1924 років. Секція ґрунтознавства СГНКУ також опрацьовувала низку питань з еволюції і класифікації ґрунтів України, які мали визначальне значення для складання ґрунтових карт республіки. Із переведенням у 1924 році СГНКУ до Харкова планова діяльність значно загальмувалася через розмежованість установ, що не могли всі відразу переїхати на нове місце. Внаслідок реорганізації зменшилася кількість секцій, комісій та комітетів (скорочено Комітет ґрунтознавства), а діяльність секцій скеровувалася у напрямі безпосереднього наукового обслуговування потреб операційних частин НКЗС. Проте спектр діяльності Секції ґрунтознавства продовжував розширюватися, незважаючи на організаційні проблеми, пов'язані з переїздом. Розпочалися системні дослідження ґрунтів сільськогосподарських закладів, радгоспів і колгоспів республіки.

Улітку 1924 року Секція здійснила додаткові ретельні обстеження ґрунтів сільськогосподарських дослідних станцій України, зокрема, дослідження ґрунтів Харківської крайової станції, Полтавської, Сумської, Красноградської, Вознесенської, Луганської, Маріупольської, Носівської, Вінницької, Київської галузевих станцій, також Мліївської садово-городньої та Казаровицької меліораційної станцій. За обстеження ґрунтів дослідних станцій особливу увагу приділяли комплексності чорноземів, а також дослідженню ґрунтоутворювальних порід. Аналітичне опрацювання матеріалів проводилося у напрямку детального вивчення гранулометричного складу ґрунтів (за методикою професора О.Н. Соколовського).

Важливо зазначити, що влітку 1924 року Секцією ґрунтознавства досліджено ґрунти України на радіоактивність. Проаналізувавши низку праць зарубіжних авторів та провівши окремі дослідження, українські науковці дійшли висновку, що ґрунт, маючи багато колоїдів, може концентрувати в собі радіоелементи, які впливають на ріст і розвиток рослин. З осені 1924 року велася аналітична робота в лабораторії ґрунтознавства та опрацьовувалися матеріали з обстеження ґрунтів 5 дослідних станцій: Полтавської, Харківської, Носівської, Сумської, Червоноградської. По цих станціях та їх районах було зібрано 1500 зразків ґрунту для аналізу, а також 150 ґрунтових монолітів.

Починаючи з 1925 року, Секція змінює свою назву. До неї додається новий напрям – геоботаніка. Продовжуючи координувати роботи з агрогрунтознавства, Секція досліджує ґрунти 5 дослідних станцій і збирає близько 1500 зразків ґрунтів та 150 їх монолітів. Протягом польового

КООРДИНАЦІЯ ҐРУНТОВИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В ПЕРШЕ ДЕСЯТИЛІТТЯ ХХ СТОЛІТТЯ

Ґрунтознавчі дослідження в Україні до 1917 року в основному розвивалися у межах діяльності губернських земств. Кожна губернія проводила обстеження ґрунтів на власний розсуд, без певного наукового і планового керівництва. Основна неузгодженість цих досліджень полягала в тому, що вони були не пов'язані між собою однією програмою та методикою, здебільшого мали статистично-оцінювальний характер, без агрономічної характеристики ґрунтів. Дослідження ґрунтів проводили земства Київської, Харківської, Чернігівської, Херсонської та Подільської губерній¹. Наукова координація ґрунтових обстежень здійснювалася в межах державницької політики тогочасної влади з активною участю спеціальних товариств – приватних творчих об'єднань науково-освітньої еліти². Так, у випадку із Чернігівщиною – це Московське товариство сільського господарства, а, наприклад, стосовно вивчення ґрунтів Херсонського, Бессарабського, Подільського та окремих повітів Київської губернії, то професор О.І. Набоких провів його при підтримці Товариства природодослідників, а також за власні кошти³.

Джерелознавчою основою цього дослідження, в першу чергу стали протоколи і журнали засідань Ґрунтового комітету Московського товариства сільського господарства. Виявилось, що саме це недержавне творче об'єднання продовжило розпочаті наприкінці 70-х і на початку 80-х років XIX століття роботи з дослідження ґрунтового покриву Чернігівської губернії. Перше організаційне засідання Ґрунтового комітету Московського товариства сільського господарства відбулося 13 листопада 1910 року, а відкриття офіційної діяльності припало на 6 грудня 1910 року. Ґрунтовий комітет став правонаступником функціонуючої 14 років Ґрунтової комісії, яку протягом всього терміну свого існування очолював автор оригінальної праці «Краткий курс почвоведения» (1909) професор О.М. Сабанін. Він очолив і новостворене творче об'єднання вчених-ґрунтознавців.

На першому засіданні Ґрунтовий комітет прийняв рішення про створення спеціальної лабораторії й затвердив тарифи на проведення аналізів. На другому засіданні, яке відбулося 1 лютого 1911 року, було виділено кошти для придбання лабораторією найсучаснішого обладнання.

Комітет за своїм якісним складом, а також у вирішенні практичних впровадницьких проектів на всій території імперії завоював стійкий

¹Махов Г. Г. Досягнення агрономічного ґрунтознавства УРСР за 1917–1937 рр. / Г. Г. Махов // Зернове господарство. – 1937. – № 11. – С. 76–81.

²Вергунов В.А. Історія ґрунтознавства в Україні: проблеми і методологія шляхів вирішення // Вісн. Харків. нац. аграрн. ун-ту ім. В.В. Докучаєва. – 2006. – № 7. – С. 20–37.

³Михайлюк В.І. А.І. Набоких – теоретик и організатор почвоведения в Украине // Ґрунтознавство. – К.; Дніпропетровськ. – Т. 4., № 1–2. – С. 95–101.

авторитет серед замовників з дослідження ґрунтів окремих територій. У творчій атмосфері працювали визнані науковці – Д.М. Прянишников, С.А. Захаров, В.В. Геммерлінг, С.С. Неуструєв, М.О. Дімо, А.А. Ярилов і багато інших. Реально піднесли славу Ґрунтового комітету роботи щодо дослідження ґрунтів Пензенської губернії на природно-історичній основі. Як повідомив у своєму виступі М.О. Дімо на шостому засіданні 22 жовтня 1911 року: «...впервые в России при изучении географии почвенного покрова с самого момента полевых работ проводился 2-верстный масштаб почвенной съемки». Це безперечно, сприяло широкому використанню нового підходу в практичній роботі. Адже на складання 10-верстової карти пішло до 4 – 5 років. Пізніше земства замовляли 3-верстові карти і ця робота тривала до 10 років або взагалі не завершувалася, як у Чернігові та Сімферополі. Найголовніше – зростала вартість проектних робіт на одиницю площі.

Ґрунтові дослідження Б.Б. Полинова і К.Г. Білоусова Чернігівської губернії у 1903–1911 роках мали цінні результати. До цього часу не втратили певного інтересу і матеріали вивчення ґрунтів колишньої Чернігівської губернії, проведеного експедицією Московського Ґрунтового комітету під керівництвом професора М.О. Дімо в 1910–1914 роках. Їх особливістю було те, що вони носили системний характер, базувалися на морфолого-генетичній основі і завершилися створенням ґрунтових карт Ніжинського, Козелецького, Остерського, Чернігівського, Сосницького, Городнянського та Борзенського повітів.

Комітет мав відношення й до вивчення ґрунтів Подільської губернії. Таке рішення прийнято на 25 засіданні 31 січня 1913 року під головування М.О. Дімо за участю представника Подільської губернської земської управи Красовського. За широкого обговорення звернення Подільської земської управи вирішили всі роботи «по организации естественно-исторических исследований в Подольской губернии» закінчити до кінця 1916 року і скласти ґрунтові карти 8 повітів у 3-верстовому масштабі, а для 4 повітів схематичні не більше 10-верстового масштабу. Також затверджено кошторис у сумі 3000 рублів на кліматичний нарис губернії, який потрібно було підготувати протягом 1913 року. Керівником робіт призначено А.А. Борзова. Однак завершенню намічених завдань щодо Поділля й Полтавщини завадила Перша світова війна.

У 1916 році Ґрунтовий комітет призупинив свою діяльність.

Існувала ще одна установа, створена спеціалізованим товариством, яка задовольняла потреби досить великого району південної Росії – українських земель – в організації державного контролю за добривами, насінням і ґрунтом. Це – Київська хімічна і насіннева контрольна станція Південно-Російського товариства заохочення землеробства й сільськогосподарської промисловості, яку створено 1 березня 1897 року. 31 березня 1901 року її очолив разом із новоствореною мережею дослідних установ Всеросійського товариства цукрозаводчиків (ВТЦ)

Секція ґрунтознавства СГНКУ підтримувала зв'язки з галузевими науково-дослідними установами Радянського Союзу, зокрема, за пропозицією професора К.Д. Глинки з Московського комітету ґрунтознавців працівники підрозділу взяли участь у складанні загальної 60-верстової карти ґрунтів європейської частини СРСР. Для цього секція під керівництвом професора Г.Г. Махова склала карту ґрунтів України у 60-верстовому масштабі, яка увійшла до складу згаданої карти.

У квітні 1923 року Секція ґрунтознавства СГНКУ скликала перший з'їзд ґрунтознавців, який відбувся в Києві. За підсумками його роботи прийнято низку постанов із важливих питань подальшого розвитку ґрунтознавства: погоджено програму й методику проведення колективних дослідів із добривами на дослідних полях України, прийнято програму дослідження ґрунтів сільськогосподарських дослідних станцій України, яка була запропонована Секцією ґрунтознавства СГНКУ. Серед її важливих здобутків за 1923 рік слід відмітити створення Музею ґрунтознавства, що функціонував при Українській академії наук. На його базі у 1924 році планувалося створити Всеукраїнський музей ґрунтів України. Також Секція ініціювала ідею створення координуючого центру для всіх вітчизняних ґрунтознавців – Комітету ґрунтознавства, який координував обстеження ґрунтів республіки для потреб споріднених із ґрунтознавством природничих наук (геології, ботаніки, географії), наукової агрономії, практичних потреб відомств, інших господарчих організацій.

Ґрунтознавці Секції входили до складу спеціального Комітету боротьби з посухою, брали участь в експедиціях, вивчали властивості ґрунтів посушливих районів з метою вирощування на цих землях нових сільськогосподарських культур (бавовнику, ріпаци). Науковці дійшли висновку, що проблема посухи, загибелі озимини є не тільки справою метеорологічного порядку але і ґрунтового.

Крім дослідження ґрунтів республіки, працівники Секції зібрали і систематизували матеріали про поверхневі четвертинні поклади України. Найбільшу частину роботи з вивчення цього питання виконав член Секції ґрунтознавства професор В.І. Крокос.

У 1923 році Секція ґрунтознавства видала у 25-верстовому масштабі гіпсометричну карту та карту четвертинних геологічних покладів України, які стали визначальними при роботі з природної районізації країни. Для вивчення цих питань СГНКУ в 1923 році у своїй структурі створив спеціальний Комітет районізації України, секретарем якого було призначено Г.Г. Махова. Під його методичним керівництвом створено карту природно-історичних районів України. Відповідно територію республіки було поділено на 25 фізико-географічних районів, а на основі проведених дослідів встановлено, що кожний район має різну природну родючість ґрунтів.

досліджень на Волині²⁶. Бюро розпочало активний пошук нових засобів штучного угноєння. Вперше, у тепер вже Сільськогосподарському Науковому, а не Вченому Комітеті України (СГНКУ), висловлюється теза про створення спеціального Інституту експериментального ґрунтознавства, як координатора дослідних робіт з обстеження ґрунтів України²⁷.

Згідно з основним планом роботи СГНКУ, що проводилася протягом 1921/1922 і 1922/1923 років, секції Комітету спрямували свою діяльність на організацію планомірної науково-дослідної роботи у всіх галузях вітчизняної аграрної науки з урахуванням тогочасних потреб сільського господарства у збільшенні його валового виробництва. По-перше, найголовнішим завданням стало наукове районування України в природничому, економічному, сільськогосподарському відношенні. Також проводилося зведення і критичне опрацювання наслідків попередніх праць, що велися у республіці в окремих галузях сільськогосподарської науки, розпочато організацію дослідних установ, діяльність яких мала загальне значення для всієї території України (розробка методики проведення відповідних дослідів). Здійснювалася підготовка спеціалістів у відповідних галузях аграрної науки.

Основними завданнями науково-дослідної роботи Секції ґрунтознавства СГНКУ в 1921–1923 роках були: 1) опрацювання матеріалів з дослідження ґрунтів сільськогосподарських дослідних станцій та полів; 2) додаткове обстеження ґрунтів галузевих дослідних станцій з метою складання схеми ґрунтового районування республіки; 3) дослідження ґрунтів півдня України; 4) опрацювання матеріалів обстеження ґрунтів радянської Волині; 5) анкетне дослідження ґрунтів заводів, копалень і полів зрошення з метою використання їх для добування штучних добрив (експедиції Донецького басейну, чорноморських лиманів); 6) вивчення стану проведення місцевих дослідів з ґрунтами.

Перехід сільського господарства на шлях інтенсифікації, пов'язаний з розвитком спеціалізації та підвищення його валового виробництва, поставили перед Секцією ґрунтознавства основне з невідкладних завдань – складання загальної карти ґрунтів України. Ця карта мала стати основною для проведення районізації України, а також для багатьох практичних заходів землеустрою й агрономічної допомоги населенню. Для розробки цього питання Секція ґрунтознавства СГНКУ працювала прискореними темпами і залучила всіх київських спеціалістів-ґрунтознавців. Крім карти ґрунтів України у 25-верстовому масштабі, Секція займалася складанням карт ґрунтів окремих районів та областей республіки.

²⁶ Короткий план головніших праць СГНК в 1921 році. – ЦДАВО України. Ф. 27. – Оп. 7. – Спр. 308. – Арк. 4–7.

²⁷ Антологія українського агроґрунтознавства 1918 – 1930 років: історико-архівний аналіз // Агрономічне ґрунтознавство в Україні (1918 – 1930 рр.): 36. док. і матеріалів / УААН, ДНСГБ; уклад. В. А. Вергунов, О. А. Пашківська; за ред. В. А. Вергунова; наук. ред. В. А. Вергунов. – К., 2008. – (Іст.-бібліогр. сер. «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії»; Кн. 23) – С. 4–16.

С.Л. Франкфурт. Завдячуючи новому керманічу, діяльність станції чітко регулювалася відповідною інструкцією, затвердженою Міністерством землеробства.

На початковому етапі діяльності станції всі ґрунтові й рослинні зразки Мережі аналізувалися на ній. Згідно з офіційним звітом про роботу установи, підготовленим С.Л. Франкфуртом, робота щодо хімічного контролю розширювалася впродовж 1901–1911 років у геометричній прогресії⁴. Це було пов'язано з тим, що мінеральні добрива як дієвий засіб підвищення продуктивності сільськогосподарських рослин активно ставали товаром. Приватний власник вважав, що витрачені кошти мають окупатися врожайністю за рахунок наявної кількості поживних речовин у діючій речовині згідно зі стандартом. Мало того, державницьке бачення С.Л. Франкфуртом проблеми сприяло тому, що всі мінеральні добрива в першу чергу суперфосфат, де б вони не вироблялися, в разі застосування у Південно-західному краї імперії повинні були пройти контроль якості. На це погодилися не лише вітчизняні заводи-виробники, а й іноземні.

Таким чином, хімічна частина Київської контрольно-насінневої станції на 1909 рік проконтролювала 2637 зразків, тобто 2322 вагони мінеральних добрив. Якщо вважати, що на той час один вагон вмщував 750 пудів, то всього виходить 1741,5 тис. пудів міндобрив загальною вартістю 1 млн. карбованців, які стали не лише об'єктом контролю, а й були внесені у ґрунт. Наступного року ці показники відповідно збільшилися: 3337 зразків, 2942 окремих вагонів (у зв'язку із збільшенням місткості вагона до 900 пудів). Таким чином, 2647,3 тис. пудів мінеральних добрив збагатили українські землі, в першу чергу, фосфором. Незважаючи на всебічний контроль, кількість випадків невідповідності існуючим стандартам була досить суттєвою й в окремі роки переходила межі похибки досліду (11 %). Траплялися випадки, коли фосфорної кислоти було більше від необхідної кількості на 17 %.

Слід також привернути увагу до суттєвого моменту в існуванні контролю за добривами. Власник, який придбав міндобриво, мав право звернутися до відповідних станцій стосовно контролю їхньої якості, а завод-виробник оплачував виконання аналізів. Був досить цивілізований підхід виробника щодо поняття честі торгової марки. Не випадково, наприклад, виробники так званої чилійської селітри, вміст азоту в якій повинен бути на рівні 15 %, з часом фактично втратили вітчизняний ринок. Переважно контроль виявляв наявність тільки 10 % азоту, а нестачу фальсифікували кухонною сіллю.

На початку XX століття в рослинництві застосовувалися такі мінеральні добрива: 1) суперфосфат; 2) томасшлак; 3) чилійська селітра;

⁴Франкфурт С. Л. Киевская химическая и семенная контрольная станция Южно-Русского общества поощрения земледелия и сельской промышленности / С. Л. Франкфурт // Ежегодник Главного Управления землеустройства и земледелия по Департаменту земледелия. – Петербург: Тип. В. Ф. Киршбаума, 1911. – С. 77–89 (год четвертый).

4) калійні добрива. Серед засобів захисту рослин на першому місці був хлористий барій для боротьби з довгоносом. Південноросійське товариство безкоштовно проводило аналіз відповідності його діючої речовини. Серед інших пестицидів аналізували також шнейфуртську зелень і мідний купорос. Київською контрольно-насінневою станцією було встановлено, що шнейфуртська зелень здебільшого була сфальсифікована підфарбованим крохмалем.

Діяльність Київської контрольно-насінневої станції сприяла не лише піднесенню авторитету ВТЦ та його Мережі дослідних полів, а й більш зваженому ставленню господарів до здобутків існуючих вітчизняних інституцій та окремих учених. Так, Мережа дослідних полів Товариства довела доцільність внесення томасшлаку під озимі зернові.

Вагомий внесок у розгортання вивчення природних багатств своїх регіонів, включаючи ґрунти, належав статистичним бюро при земствах, які виникли в Україні після реформи 1861 року. Перше засновано при Херсонському земстві у 1873 році, а друге – Чернігівське – створено у 1875 році. Потім розпочали свою роботу переважно для потреб сільського господарства краю Бюро на Полтавщині, Харківщині, Катеринославщині та в інших регіонах.

Визнаною і найвідомішою насамперед для розвитку ґрунтознавства була робота Чернігівського статистичного бюро на чолі з О.О. Русовим. Крім нього також працювали П.П. Червінський, В.Е. Варзар, а дещо згодом О.П. Шликевич і М.М. Коцюбинський. Як пише Я.І. Жупанський, «саме на базі цього бюро сформувалась друга після Московської в Російській імперії земська наукова школа, яка досліджувала переважно землю, її продуктивність і прибутковість, цебто економіко-географічні аспекти»⁵. Він же говорить і про визначний внесок О.О. Русова у проведення досліджень в Херсонській та Харківській губерніях, та як про керівника Полтавського земського статистичного бюро, що застосував власні чернігівські напрацювання на ниві ґрунтознавства стосовно інших регіонів України.

Напрацювання Чернігівського губернського статистичного бюро, які по праву можна вважати як «общественно-ученое учреждение», знайшли відображення у вигляді низки фундаментальних серійних видань, а саме: «Материалы для оценки земельных угодий Черниговской губернии»; «Материалы к оценке недвижимых имуществ Черниговской губернии»; «Записки Черниговского губернского статистического комитета»; «Календари Черниговской губернии»; А.А. Русов «Описание Черниговской губернии» та інші стали тим підґрунтям, від чого відштовхувалися на початковому етапі Б.Б. Полинов, а згодом і М.О. Дімо⁶.

⁵Жупанський Я. І. Історія географії в Україні: Посібник. – 2-е вид., доп. – К., 2006. – 275 с.

⁶Вергунов В. А. Історія ґрунтознавства в Україні: проблеми і методологія шляхів вирішення // Вісн. Харків. нац. аграрн. ун-ту ім. В. В. Докучаєва. – 2006. – № 7. – С. 20–37.

Першим головою комітету було обрано академіка В.І. Вернадського, який у своїй багатогранній науковій спадщині поряд з іншими працями мав низку фундаментальних робіт з питань ґрунтознавства²⁰. Відповідно до наказу міністерства від 30 грудня 1918 року з 1 січня 1919 року серед структурних підрозділів СГВКУ створюється Бюро ґрунтознавства на чолі з приват-доцентом М.Л. Флоровим²¹, яке при реорганізації СГВКУ розширило свої функції та було затверджено у статуті як спеціальний відділ ґрунтознавства і геології, хоча в кінцевому варіанті статуту СГВКУ замість відділу створено Секцію ґрунтознавства²².

До її основних завдань на початковому етапі входило: 1) дослідження процесів ґрунтоутворення, статичної й динаміки ґрунтів, їх хімізм та геологія післятретинних утворень; 2) картографування ґрунтів; 3) польові дослідження ґрунтів дослідних станцій; 4) вегетаційні дослідження по вивченню агрономічних властивостей ґрунтових профілів; 5) вивчення фракційного складу ґрунтів²³. До першого складу цього сектору в 1919 році, крім М.П. Флорова, входили спеціалісти: Г. Васильєв, Ю. Зорохович, М. Ізмайлова, Ф. Левченко та А. Шокурова. За цей рік, незважаючи на досить складні політичні події в країні, фахівцям вдалося провести експедиційні дослідження ґрунтів восьми дослідних станцій та опрацювати їх результати. Крім того, в процесі цієї роботи було одержано дані щодо післятретинних покладів і проведено вегетаційні дослідження щодо наявності поживних речовин у головних типах ґрунтів України. На прохання Української академії наук було проведено системні комплексні дослідження ґрунтів Китаєво-Голосіївської дачі. Стосовно картографування, то готувалася 10-верстова карта ґрунтів України, а разом з професором О.Г. Набоких і схематична карта ґрунтів України. В цьому році вийшла книга Г. Махова «Нарис ґрунтів України»²⁴.

У наступному 1920 році чисельність працюючих у Секції ґрунтознавства СГВКУ збільшилася до восьми. При секції з вересня 1920 року створюється спеціальне Бюро фабриканти угноєння, яке з 23.09.1920 очолив В.М. Доманицький²⁵. Основними завданнями секції на 1921 рік залишилися дослідження ґрунтів дослідних станцій. Крім того додалося обстеження ґрунтів Таврії та узагальнення вже одержаних результатів

²⁰Вергунов В. А. Академік В. І. Вернадський – один із фундаторів наукового ґрунтознавства та сільськогосподарської дослідної справи в Україні / В.А. Вергунов // Історія української науки на межі тисячоліть. – 2006. – Вип. 26. – С. 25–52.

²¹Наказ по Міністерству земельних справ 30 грудня 1918 року Ч. 29. – ЦДАВО України. – Ф. 1061. – Оп. 1. – Спр. 32. – Арк. 303–304.

²²Пашківська О.А. Секція ґрунтознавства СГНКУ (1918–1927): становлення та діяльність / О.А. Пашківська // Історичні записки. – 2008. – Вип. 17. – С. 167–178.

²³Функції та завдання Сільсько-Господарського Вченого Комітету Наркомзема та його секцій. – ЦДАВО України. – Ф. 1230. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 9–11.

²⁴Махов Г. Коротке справоздання про діяльність Сільсько-Господарського Вченого Комітету України за 1919 р. / Г. Махов // Труды Сільсько-Господарського Вченого Комітету України. – 1920. – Т. 1. – С. 3–16.

²⁵Склад членів і співробітників Сільсько-Господарського Вченого Комітету України на 6 грудня 1920 року. – ЦДАВО України. – Ф. 1230. – Оп. 2. – Спр. 1. – Арк. 48–57. (1920 р.)

Потрібний був орган, який би міг організувати та вести цю важливу справу. Наприкінці 1917 року було створено земельно-адміністративний осередок – Відомство Земельних Справ, яке при різних урядах змінювало свою назву (Департамент Землеробства, Народний секретаріат земельних справ) та в різних формах здійснювало свою діяльність – мав на меті об'єднати всю сільськогосподарську науково-дослідну роботу та утворити відповідний для цього орган.

Спочатку при Уряді Центральної Ради, при Генеральному секретаріаті земельних справ існував Відділ досвідної справи, а при ньому діяв відділ ґрунтознавства, метеорологічний та природничий з Ботанічною секцією. Одним із головних завдань діяльності Генерального секретаріату із земельних справ стало об'єднання всіх закладів і організацій сільськогосподарського профілю¹⁹.

Відлік існування науково-організаційних засад українського агроґрунтознавства в сучасному його розумінні фактично розпочато із Сільськогосподарського вченого комітету України (СГВКУ), пізніше наукового комітету (СГНКУ), який був створений з приходом до влади гетьмана П.П. Скоропадського. Його уряд розробив положення про створення в Україні організованого центру сільськогосподарської науки, об'єднавши всі заходи Міністерства Земельних Справ наукового характеру (в тому числі й в галузі ґрунтознавства) у спеціальний Сільськогосподарський вчений комітет при міністерстві, який став провідним координуючим та методичним центром вітчизняної сільськогосподарської науки у роки непу. Він був створений при Народному Комісаріаті Закордонних Справ (НКЗС) 1 листопада 1918 року в Києві. Його вплив на всі важелі існування дослідної справи для потреб сільського господарства протягом 1919–1927 років був винятково значущим як з питань координації, так і теорії та практики. Визначну роль у розгортанні діяльності СГНКУ до моменту його ліквідації 1 жовтня 1927 року відіграли в різні роки його керівники – академіки В. Вернадський та П. Тутковський, С. Франкфурт, професори С. Веселовський, М. Вольф, І. Щоголів, О. Соколовський.

Основним завданням СГНКУ було об'єднання розпорошених наукових сил і наукових сільськогосподарських установ та планування розвитку сільськогосподарської науки в УСРР. За чотири з половиною роки існування в Києві СГНКУ перетворився в провідну громадську сільськогосподарську установу. Переїзд НКЗС з іншими урядовими установами до Харкова порушив нормальну діяльність СГВКУ, основне ядро якого згідно з постановою вищих державних органів УСРР у 1923–1924 роках теж переїхало до Харкова. Провідною функцією комітету було безпосереднє наукове забезпечення діяльності підрозділів НКЗС, відповідно до яких були створені секції СГВКУ.

¹⁹Вергунов В. А. Розвиток сільськогосподарської науки та освіти в добу Центральної Ради / В. А. Вергунов // Історія української науки на межі тисячоліть. – 2002. – Вип. 10. – С. 16–23.

У Київській губернії поряд з обстеженням ґрунтів проводили колективні дослід. У 1910 році Київське Губернське Земство організувало мережу колективних дослідів з мінеральними добривами. У зв'язку з цим з 1910 по 1913 рік здійснили вивчення ґрунтів дослідних ділянок губернії. Це був перший етап дослідження ґрунтів Київщини на морфолого-генетичній основі. Другий етап розпочався з 1913 року, як пише М.П. Флоров, «...когда ... Земство приступило уже к систематическому исследованию почвогрунтов губернии, наметив (в 1913 г.) 10 верстный масштаб исследований, а затем, после вторичного обсуждения вопроса, принял в 1914 г. окончательный 3-х верстовой масштаб»⁷. Другий етап завершився у 1916 році, коли були досліджені повіти лісової зони: Липовецький, Звенигородський, Уманський, Чигиринський, Канівський та частина Васильківського (у 10-верстовому масштабі). Цінністю отриманих результатів М.П. Флоровим для потреб ґрунтознавства є: 1) розробка основних моментів ґрунтового покриву Київщини для його характеристики та систематизації; 2) виявлені деякі підґрунтя для оцінки ґрунтових угруповань і ґрунтової характеристики регіону з агрономічної точки зору. У колективних дослідках ґрунти вивчали поза сівозміними й на різноманітних агротехнічних фонах, були спроби давати агрономічну характеристику ґрунтів щодо ефективності дії внесених органічних і мінеральних добрив⁸. Всі ґрунтові зразки були проаналізовані в межах спільних досліджень Київського губземства з Мережею дослідних установ ВТЦ на чолі з С.Л. Франкфуртом. Науковим консультантом у цій роботі був професор О.Г. Набоких⁹.

Варто окремо підкреслити вагомий внесок в обстеження та охорону ґрунтів України ВТЦ, заснованого у травні 1897 року за приватної ініціативи та коштом власників цукрових заводів. З самого початку у складі ВТЦ була невелика кількість членів, зокрема приватні власники цукрових заводів. На 1910 рік число членів досягло 232¹⁰, а в 1915 році із загальної кількості цукрових заводів царської Росії, що становила 298, до складу Товариства входило 225. На початку ХХ ст. для подальшого

⁷Флоров Н. П. Материалы для характеристики леса и почвенного покрова Киевской лесостепи // Материалы по исследованию почв и грунтов Киевской губернии / Киев. Губ. Зем. Управа, Экон. отд. – Одесса, 1916. – Вып. 1. – 202 с. – Резюме Н. П. Флорова на англ. яз. – С. 203–208.

⁸Коллективные опыты с минеральными удобрениями в Киевской губернии: Сводные результаты опытов 3-х лет 1910/1911, 1911/1912, 1912/1913 / [сост. Н. П. Флоров, С. М. Москвичев, Г. Г. Махов]. – К. : Тип. Императорского Ун-та Св. Владимира Акц. о-ва Н. Т. Корчак-Новицкого, 1915. – 313 с.; Флоров Н. П. Материалы для характеристики леса и почвенного покрова Киевской лесостепи / Н.П. Флоров // Материалы по исследованию почв и грунтов Киевской губернии. – 1916. – Вып. 1. – 202 с.

⁹Дослідження ґрунтів Київщини та перша ґрунтова карта України у світлі творчої спадщини М. П. Флорова // Часопис української історії / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Каф. укр. історії та етнополітики. – 2007. – Вип. 8. – С. 58–69.

¹⁰Толпыгин М. А. Ежегодник по сахарной промышленности Российской империи / М. А. Толпыгин // Издание Киевского Отделения Императорского Русского Технического Общества при содействии Главного управления Неокладных Сборов, удостоенное премии имени Государя Наследника Цесаревича. – Киев, 1911. – С. 853.

розвитку всієї цукрової промисловості ВТЦ відкриває низку установ, що дали галузі можливість вийти на вищий, навіть, світовий рівень:

1. Центральна Хімічна лабораторія в Києві на чолі з керівником наукового відділу лабораторії професором Іваном Діомидовичем Жуковим та його помічником – Іллею Євсєєвичем Душським. Лаборантами при ній працюють Ісай Борисович Мінц та Всеволод Платонович Павленко.

2. Ентомологічна та фітопатологічна станція в м. Смілі (Київської губернії) на чолі з головним ентомологом Євгеном Михайловичем Васильєвим та мікологом Йосифом Миколайовичем Тржесинським.

3. Мережа дослідних полів ВТЦ, які були розміщені в різних частинах цукробурякового регіону. Завідувачем Мережі був її засновник Соломон Львович Франкфурт, а роз'їзними агрономами – Олександр Михайлович Венгеровський та Олександр Вікторович Дегень. Посаду хіміка з 1903 року займав Олександр Іванович Душечкін.

4. Експертна комісія «По очищенню стічних вод цукрових заводів»¹¹.

Кожна установа працювала в межах «Статутних» зобов'язань на розвиток вітчизняної цукрової промисловості. Найбільш значущою стала діяльність мережі дослідних установ ВТЦ. Вона відповідала прийнятому 28 травня 1901 року Положенню про сільськогосподарські дослідні установи, яке законодавчо підтвердило бажання держави опікуватися питаннями наукового забезпечення подальшого розвитку вітчизняного сільського господарства взагалі і в різних його проявах на регіональному рівні. Згідно з новим Положенням про сільськогосподарські дослідні установи, затвердженим у 1904 році, було вперше зроблено поділ усіх дослідницьких інституцій на три категорії, а на підставі рішень Народи 1908 року цей поділ розширився до п'яти угруповань. Останній законодавчо закріпив категорію – колективні досліді, а значить дав можливість Департаменту землеробства бюджетно фінансувати їх проведення.

У закладеній 1901 року мережі дослідних полів ВТЦ було шість полів:

1. «Червоне» насадків Ф.А. Терещенка (Волинська губ.);
2. «Старе» Л.І. Бродського (Полтавська губ.);
3. «Махарінці» Махарінецького товариства (Київська губ.);
4. «Мошно-Городище», Е.А. Балашової (Київська губ.);
5. «Чупахівка» Чупахівського товариства (Харківська губ.);
6. «Крупець» Товариство братів Терещенків (Курська губ.).

Програма і схема дослідів за перший рік існування були опубліковані в журналі «Вестник сахарной промышленности» (1901, № 28). Однак результати перших дослідів виявилися невтішними і не дали очікуваних

¹¹Вергунов В. А. Створення та діяльність Миронівської селекційно-дослідної станції: історіографічний нарис // Миронівський інститут пшениці ім. В. М. Ремесла Національної академії аграрних наук України (1912–2012) / За ред. В. С. Кочмарського. – Миронівка, 2012. – Р. 1. – С. 23–76.

причому на деякий час країна поставала територією для вирішення долі тих чи інших навал, зміцнювався український національний рух, який відстоював самовизначення України аж до відокремлення від Росії, набирала сили так звана «внутрішня» або українська громадянська війна з метою політичного визначення майбутнього нації. Після повалення царизму на теренах України для налагодження сталого розвитку країни практично не було сформовано апарату державного управління. Зазначені фактори політичної та соціальної спрямованості призвели до такої ситуації, що українське селянство пройшло шлях свого національного усвідомлення за досить короткий час, тобто менше року. За більш спокійних умов на таке перетворення селянства знадобилося б не одне десятиріччя¹⁸.

У таких нелегких умовах вчені-аграрії розпочали втілення в життя ідеї організації структури, яка б консолідувала науковий потенціал аграрного сектору держави. Адже назріла потреба мати в країні особливе незалежне об'єднання з вирішення наукових питань сільського господарства та координації науково-дослідницької діяльності для якомога кращого використання наукових напрацювань в аграрній галузі. Передбачалося, що це об'єднання підпорядковуватиметься заснованому наприкінці 1917 року в м. Києві відомству – Міністерству земельних справ (МЗС), яке при швидкоплинній зміні урядів мало різні назви і по-різному виконувало свою діяльність.

Остаточне встановлення радянської влади на переважній більшості сучасних українських земель започаткувало радикальні зміни не тільки політичного устрою, а й тих вимог, які ставилися перед сільськогосподарською наукою. Однією з характерних її особливостей періоду кінця першого десятиріччя – 1920-х років ХХ століття була переорієнтацією від обслуговування поміщицьких одноосібних господарств на колективні – різні кооперативні об'єднання, найбільш характерні для початку 20-х років ХХ ст., а також радгоспи та колгоспи, які зароджувалися у 1923–1924 роках і значно кількісно збільшилися з обранням курсу державної політики на суцільну колективізацію у 1928–1929 роках.

Прогрес сільськогосподарського виробництва, в якому була дуже заінтересована нова влада, залежав від всебічного вивчення основних його факторів (грунт, клімат, продуктивні сили). Зокрема, як ніколи підвищилася потреба у новітніх знаннях про ґрунти як одного з головних чинників сталих урожаїв, перед усім зернових культур – основного продукту експорту країни. З огляду на це постало питання про забезпечення дослідження основних проблем сільськогосподарської науки, зміст і значення яких далеко б виходили за межі районів і губерній.

¹⁸Мельник Ю.Ф. Сільське господарство України 1917 – 1920 років: реалії та пошуки / Юрій Федорович Мельник, Віктор Анатолійович Вергунов, Геннадій Опанасович Глазунов; під заг. ред. чл.-кор. УААН Ю.Ф. Мельника. – К., 2008. – С. 17.

РОЛЬ ДЕРЖАВИ В НАУКОВИХ ОБСТЕЖЕННЯХ ҐРУНТІВ У 1920-Х РОКАХ

Уже на початку ХХ ст. кожна дослідна станція в Україні мала вагомі напрацювання з різних питань сільського господарства, а саме: обробітку ґрунту, внесення мінеральних добрив, сортовипробування, селекції рослин, боротьби зі шкідниками сільськогосподарських культур, агротехніки вирощування основних польових культур. Подальший розвиток сільського господарства в Україні потребував створення центральних галузевих дослідницьких установ, завдяки яким наукова робота проводилася планомірно та задовольняла практичні потреби виробництва. У зв'язку з цим протягом перших двох десятиріч ХХ ст. більшість київських наукових сільськогосподарських установ мала характер центральних, поширюючи свою діяльність як у крайовому, так і загальнодержавному масштабах¹⁶.

Бурхливі революційні події того часу одержали ряд назв «українська революція», «українські змагання» тощо. Це був період потрясінь доби української революції, створених ними хаосу і криз¹⁷. Завдяки тогочасним подіям сталися суспільно-політичні зміни в устрої на українських землях, що зумовило потребу в запровадженні організаційних засад координації діяльності сільського господарства та його наукового забезпечення як у всеукраїнському, так і регіональному аспекті. Перші спроби такої системи впливу припали на кінець 1917 року зі створенням Відомства Земельних Справ.

Часті зміни урядів як у часи Центральної Ради, так і згодом Української держави та Директорії, змінювали назви відповідних координуючих структур провідного сектору економіки – сільського господарства. Уже при Уряді Центральної Ради при Генеральному секретаріаті земельних справ функціонує Відділ досвідної справи, у складі якого діють метеорологічний відділ, ґрунтознавства, створюється і природничий відділ з Ботанічною секцією. Інші наукові підрозділи, як, наприклад, Відділ боротьби з шкідниками сільського господарства організовані при Департаменті хліборобства, а Відділ охорони природи підпорядковується Департаменту державного майна.

На той час український народ переживав складний період, пов'язаний з революційними подіями й першими сподіваннями щодо власної незалежності та державності. Наприкінці 1918 року на землях України ще тривала Перша світова війна. Бойові дії між лівими і правими силами тогочасної політичної боротьби переросли у громадянську війну,

¹⁶Коваленко С.Д. З історії становлення та діяльності Сільськогосподарського Вченого Комітету України (1919) / Світлана Дмитрівна Коваленко // Історичні записки : Зб. наук. пр. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2008. – Вип. 18. – С. 80–91.

¹⁷Мельник Ю.Ф. Сільське господарство України 1917 – 1920 років: реалії та пошуки / Юрій Федорович Мельник, Віктор Анатолійович Вергунов, Геннадій Опанасович Глазунов; під заг. ред. чл.-кор. УААН Ю.Ф. Мельника. – К., 2008. – С. 5.

наукових висновків насамперед з організаційних причин, пов'язаних із вибором дослідної ділянки. Були й методичні прорахунки у постановці дослідів: програма була мало пристосована до глибокого вивчення питань, що ставилися польовими дослідями, які переносилися з місця на місце, а також «не могла вивчати прийомів, що впливають не лише на продуктивність бурякових плантацій, але й на загальну продуктивність ґрунту в умовах бурякового господарства»¹². Основними завданнями серії цих дослідів було визначено:

1. Виявлення потреби поживних речовин у рослини;
2. Виявлення оптимального співвідношення селітри і суперфосфату та порівняння способів внесення селітри;
3. Виявлення оптимальної кількості суперфосфату і томасшлаку при однаковій кількості селітри; порівняльна дія суперфосфату і томасшлаку;
4. Порівняння способів внесення суперфосфату і томасшлаку; виявлення дії суперфосфату і томасшлаку за суцільного способу внесення;
5. Встановлення дії дефекальних речовин за рядкового способу внесення;
6. Виявлення оптимального розміру міжрядь.

З 1902 року до Мережі входили дослідні поля вже 15 маєтків у шести губерніях півдня Росії: І. Волинська – «Андрушівка» А.Н. Терещенка; «Червоне» нащадків Ф.А. Терещенка; ІІ. Київська – «Махарінці», орендоване Л.І. Бродським; «Сінява» графа Ф.А. Браницького; «Кагарлик» М.І. Чернікова; «Мошно-Городище» Е.А. Балашової; «Грушевська економія» Смілянського маєтку графів А. і Л. Бобринських; «Тальне» на той час графа П.П. Шувалова; ІІІ. Подільська – «Капустяни» І.С. Щеніовського; «Шпиків» Н.П. Балашева; ІV. Полтавська – «Старе» Л.І. Бродського; V. Курська – «Олександрівка» Н.А. Терещенка; «Офросіновка» братів Сабашнікових; «Шебекіно» панів Ребіндер. VI. Харківська – «Чупахівка» Чупахівського товариства.

Уже в 1903 році С.Л. Франкфурту вдалося створити одну з кращих агрохімічних лабораторій на чолі з майбутнім академіком АН УРСР О.І. Душечкіним, що діяла в межах Всеросійського товариства цукрозаводчиків не тільки для Мережі, а й для регіону. Вона розміщувалася у Києві по вул. Миколаївській, 3. Як видно з об'яви, у щотижневикі «Вестник сахарной промышленности» (№ 31, воскресенье, 3 (16) августа 1903 г.), спектр досліджуваних питань зовсім не відрізняється через більш як сто років від сучасних стосовно такого типу установ. Та й оплата здійснювалася, як написано в об'яві, – «по таксі». Пропонувалося провести:

1. Аналіз буряку, цукрових продуктів і матеріалів, що використовувалися при цукроварінні;
2. Хімічне і колориметричне дослідження палива;

¹² Миронівська дослідно-селекційна станція з 1912–1927 рр. – Миронівка, 1927. – 54 с.

3. Хімічний і бактеріологічні аналізи води;
4. Аналізи ґрунту, добрив й інсектицидів.

Безкоштовно досліджували продукти й напої на наявність цукру. Натепер, за великим рахунком, додалося визначення радіонуклідів і розширився спектр досліджень на макро- і мікроелементи.

Кількість дослідних полів у системі Мережі неухильно зростала до початку Першої світової війни. Ускладнювалася і програма самих наукових досліджень. Підбиваючи підсумки роботи Мережі дослідних полів Всеросійського товариства цукрозаводчиків у 1901–1910 роках, її керівник С.Л. Франкфурт розподілив наукову діяльність установ з культурою цукрового буряку на дві групи:

1. Досліди із суто технічними (технологічними) прийомами (підготовка ґрунту, сівба і догляд);
2. Досліди з вивчення дії гною і мінеральних добрив¹³.

Структура Мережі постійно вдосконалювалася унаслідок зміни пріоритетів, пропонованих замовниками. Незмінним залишалося одне з головних завдань – підвищення продуктивності цукрового буряку і підвищення родючості ґрунту за рахунок внесення органічних добрив. У зв'язку з цим не втратили значення для сьогодення результати досліджень «Подальша робота по питанню про поживне значення навозу», що опубліковані С.Л. Франкфуртом і О.І. Душечкіним у «Трудах Мережі дослідних полів ВТЦ» за 1909 рік. У статті наведено результати дослідів стосовно впливу гною на врожай озимих хлібів і наступного за ними цукрового буряку.

Керівники різного рівня підрозділів Мережі дослідних полів на час найвищого її підйому, а саме на 1 січня 1914 року, були урядовими (державними) і громадськими службовцями Департаменту землеробства Головного управління землеустрою і землеробства у Київській губернії. Серед усіх працюючих найдовше виконував свої обов'язки старший спеціаліст з культури цукрового буряку С.Л. Франкфурт, який 13 років опікувався цим питанням в усьому Південно-Західному краї. Він же очолював і контрольно-насінневу станцію та агрохімічну лабораторію при Південноросійському товаристві заохочення землеробства і сільськогосподарської промисловості. Помічниками завідувача були О.І. Душечкін (з 1903 р.) та В.В. Задлер (з 1912 р.), хіміками – Л.П. Цеслинська (з 1902 р.), М.Д. Карковський (з 1910 р.), М.В. Малецький (з 1912 р.), Д.А. Клименко (з 1913 р.), Я.Г. Зарембо (з 1913 р.). Роз'їзними агрономами безпосередньо Мережі дослідних полів ВТЦ, що обслуговували Південний цукробуряковий район, були О.К. Філіповський (з 1909 р.), О.Ф. Нестеров (з 1910 р.) та В.І. Ляубе (з 1912 р.). Десять дослідних полів очолювали: Ладженське – Б.П. Когут (з 1909 р.),

¹³Вергунов В. А. Створення та діяльність Миронівської селекційно-дослідної станції: історіографічний нарис // Миронівський інститут пшениці ім. В. М. Ремесла Національної академії аграрних наук України (1912–2012) / За ред. В. С. Кочмарського. – Миронівка, 2012. – Р. 1. – С. 23–76.

Ялтушинське Подільської губернії – К.Ф. Мурашко (з 1912 р.), Офросимовське Курської губернії – П.О. Соляков (з 1913 р.), Буржансько-Ольховецьке Київської губернії – Л.Г. Жиглинський (з 1911 р.), Слободецько-Межирівське Подільської губернії – В.Ф. Вержбицький (з 1913 р.), Червонське Волинської губернії – І.І. Шапошніков (з 1910 р.), Гутянське Харківської губернії – Ф.П. Сененко (з 1912 р.), Тростянецьке Харківської губернії – В.І. Ткаченко (з 1912 р.), Ракитянське Курської губернії – М.Ф. Рожанський (з 1910 р.), Мошно-Городищенське Київської губернії – О.Ф. Карлик (з 1913 р.). Хіміком Мережі з 1913 року був Б.К. Тарасов, з того ж року фахівцем сортознавства – С.О. Нікольський, спостерігачем з 1912 року – Г. Олександров.

Оцінюючи здобутки Мережі дослідних полів ВТЦ, видатний організатор сільськогосподарської дослідної справи професор В.В. Вінер підкреслював, що Мережа «... може вважатись неперевершеним зразком, що заслуговує на використання для всіх дослідних установ». Серед новітніх методологічних питань, уперше розроблених фахівцями Мережі, він виокремив такі: 1) про способи обліку врожаю, 2) про періодичність спостережень за розвитком рослин у зв'язку з надходженням елементів живлення, 3) про використання лимоннокислих витяжок із ґрунту, 4) про спосіб визначення нітратів в умовах польового досліді, 5) про визначення вологи у ґрунті, 6) про визначення нітрифікуючої здатності ґрунтів за оптимальних умов (модельний дослід)¹⁴.

Про значущу роль Мережі дослідних полів ВТЦ у розвитку агрохімії та дослідної справи з добривами пишуть автори одного з найкращих сучасних російських профільних підручників. Вони наголошують, що основним методом її роботи був польовий дослід, який, на думку С.Л. Франкфурта, «... повинен дати відповіді на практичні завдання землеробства». Саме Соломон Львович одним із перших довів необхідність проведення довготривалих польових дослідів, які б дали можливість вивчити дію добрив у сівоzmінах і баланс поживних речовин у них. А один із кращих сучасних російських істориків ґрунтознавства І.В. Іванов писав про С.Л. Франкфурта як про «... крупного фахівця з вегетаційних дослідів...», що «... став ініціатором першої мережі географічних дослідів з добривами (у цукробурякових господарствах)».

Слід підкреслити, що на другій нараді з дослідної справи в 1913 році, на якій не тільки домінувала агрохімічна тематика, а й були намічені шляхи розвитку агрохімічної науки, саме С.Л. Франкфурт разом із О.І. Душечкіним запропонував взяти під державний контроль виробництво і продаж добрив¹⁵. Це стало важливим кроком для подальшого удосконалення охорони ґрунтів в Україні.

¹⁴ Вінер В. В. Сельскохозяйственное опытное дело (Краткий исторический очерк и обзор программ русских с.-х. опытных учреждений 1840–1910 гг.) / В. В. Винер // Лекции, читанные на курсах по с.-х. опытной делу при Петровской с.-х. Академии. – Изд-во Наркомзема «Новая деревня». – М., 1922. – С. 96.

¹⁵ Минеев В. Г. История агрохимии и методологии агрохимических исследований: Учебное пособие / В. Г. Минеев, Л. А. Лебедева. – М. : Изд-во МГУ, 2003. – 321 с.

У цій постанові зазначалося, що проведення всіх технічно-удосконалених, поглиблених робіт з організації території повинно базуватися в 1932 році на описових і сільськогосподарських картографічних матеріалах, які будуть одержані в результаті попередньо проведеного комплексу інвентаризаційних робіт. Тому в плані землевпорядних робіт на 1932 рік особливо важливими визначено роботи з виробничої інвентаризації сільськогосподарської території, які проводилися разом з організацією території, але незалежно від землевпорядних робіт.

Завданнями організації території передбачалося: територіальне доведення планів спеціалізації до окремих мікрорайонів, сільськогосподарських об'єднань, конкретних угідь і масивів їх землекористування; територіальне розміщення за визначенням планових органів сільськогосподарських об'єднань і розташування їх енергетичних і виробничо-господарських центрів; раціоналізація й утворення найбільш сталих площ землекористування колгоспів і радгоспів; господарче впорядкування окремих землекористувань для проведення раціональних сівозмін і налагодження чіткої роботи, спрямованої на підвищення врожайності, організаційно-господарського зміцнення колгоспів і радгоспів та завершення суцільної колективізації.

Для проведення якісних робіт з виробничої інвентаризації ґрунтів, як однієї із складових частин комплексу виробничої інвентаризації сільськогосподарської території щодо науково-оперативного керівництва й опрацювання матеріалів, були залучені окремі науково-дослідні інститути, які мали здійснювати цю роботу за погодженням з Українським земельним управлінням, а також новоствореною Всеукраїнською академією сільськогосподарських наук.

Цілковиту відповідальність за проведення виробничої інвентаризації ґрунтів було покладено на Всеукраїнський науково-дослідний інститут агроґрунтознавства та хімізації сільського господарства. Основну частину цієї роботи мали виконувати сектор агроінвентаризації ґрунтів разом із секторами хімізації та агротехнології ґрунтів, а також на відповідні галузеві науково-дослідні інститути. При секторі агроінвентаризації ґрунтів у 1932 році були організовані Бюро агротехніки, штаб агроінвентаризації, геоботанічна, аналітична та контрольна лабораторії.

У проекті постанови Президії ВУАСГН на доповідь Всеукраїнського науково-дослідного інституту агроґрунтознавства та хімізації сільського господарства з виробничої інвентаризації території 1932 року зазначено: «... інститут агроґрунтознавства та хімізації сільського господарства повною мірою виконав покладені на нього Колегією НКЗС і Президією ВУАСГН відповідальні завдання з проведення виробничої інвентаризації

періоду фактично було закінчено обстеження ґрунтів 27 дослідних станцій України. Активно розгортається популяризаторська діяльність на різного роду зібраннях. Розпочинаються комплексні дослідження щодо природно-історичного районування Донбасу, результатом яких стала низка теоретичних відкриттів: 1) знайдено вертикальні ґрунтово-кліматичні зони Донбасу; 2) знайдено лес, якого, на думку всіх авторитетних геологів, ніби не існує на Донбасі; 3) виявлено лісостеповий характер деяких районів Донбасу²⁸.

У 1925 році розпочали вивчати ґрунти Нижньодніпровських пісків і ґрунтів для потреб тютюнової культури. При складанні нових ґрунтових карт вони доповнювалися відомостями про геоботанічні та агрохімічні показники.

З 1926 року головою СГНКУ став О.Н. Соколовський. Під його керівництвом Комітет і його підрозділи, у тому числі і Секція ґрунтознавства на чолі з Г.Г. Маховим, дедалі більше спрямовували свою діяльність на потреби колективного ведення радянського господарства. Для цих цілей всі дослідницькі розвідки налаштовуються Наркомземом на комплексні роботи щодо районування території українських земель з метою їх спеціалізації. У цьому ж році Секція ґрунтознавства розпочала готувати фундаментальну серію видань «Матеріали по изучению почв Украины» (всього їх вийшло десять томів). Крім того, продовжувалися камеральні, а також узгоджувальні роботи щодо створення 3-верстових карт ґрунтів. Спочатку вони були виконані по Донецькому та Подільському регіонах. Також вперше розпочалися комплексні експедиційні дослідження степових подів півдня, а також солонців і солончаків. Продовжувала удосконалюватися класифікація ґрунтів та їх бонітування (сільськогосподарська оцінка) для потреб нового земельного кадастру. Всі ці результати увійшли до підготовленого Г.Г. Маховим «Определителя почв Украины»²⁹. Протягом 1926 року робота як Секції ґрунтознавства, так і науково-дослідної кафедри ґрунтознавства Харківського сільськогосподарського інституту (ХСГІ), інших профільних учбових кафедр та окремих дослідників тісно поєднувалася з широкомасштабними дослідженнями, що проводилися у країні у межах так званих колективних дослідів з мінеральними добривами.

Під керівництвом Секції, крім зазначених робіт по лінії НКЗС, у 1926 році було виконано також ряд інших досліджень. Для Цукротресту досліджено ґрунти району бурякосіяння загальною площею 38000 га з метою складання ґрунтово-агрохімічної карти. Влітку 1926 року Секцією ґрунтознавства досліджено ґрунти тютюнових плантацій і ґрунтового покриття всього району тютюнництва, півдня Чернігівщини та північного

²⁸ Короткий звіт про діяльність Президії та окремих частин СГНК за 1924–1925 рік. – ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 7. – Спр. 253. – Арк. 56–69.

²⁹ План работ С.-Х. Научного Комитета НКЗ // План мероприятий по сельскому хозяйству Украины на 1925–1926 год. – 1926. – С. 166–167.

заходу Полтавщини. Зупиняючись докладніше на результатах робіт, слід відмітити, що було здійснено орієнтовне дослідження ґрунтів західної частини Лівобережного Лісостепу, оскільки ґрунтові дослідження тут проводилися дуже давно, а ґрунти деяких районів зовсім не досліджувалися. Також був зібраний матеріал, щодо умов поверхневої геології, рослинності та клімату. Обстеження дало змогу класифікувати та вивчити ґрунтовий комплекс річкових долин, який до того часу був мало вивчений, а дослідження солонцево-солончакового та чорноземно-солодового комплексів – певною мірою розшифрувати картину цих ґрунтів.

Наслідком розгортання дослідницьких розвідок по обстеженню та картографуванню ґрунтів України стало значне розширення штатного складу Секції ґрунтознавства. На 1 червня 1927 року в ній налічувалося вже 14 працівників³⁰. Однак, незважаючи на наявні успіхи, Секцію ґрунтознавства 1 листопада 1927 року разом із СГНКУ ліквідували.

Із ліквідацією СГНКУ керівництво всією науково-дослідною роботою в галузі ґрунтознавства, хімізації сільського господарства здійснювала Центральна агрохімічна лабораторія (ЦАХЛ) НКЗС УСРР на чолі із професором О.І. Душечкіним. Лабораторія стала керуючим і узагальнюючим органом розвитку ґрунтознавчої науки в Україні наприкінці 20-х років ХХ ст. Своє існування вона почала з травня 1928 року на базі контрольно-хімічної лабораторії Київської контрольно-насінневої станції, яка своє існування вела ще з 1897 року та Секції ґрунтознавства СГНКУ. ЦАХЛ безпосередньо підпорядковувалася НКЗС, а саме, створеній у 1929 році його новій науково-організаційній структурі – Науково-консультаційній раді.

НКЗС УСРР висунув перед ЦАХЛ такі основні програмні завдання:

стати найвищою контрольною установою у справі аналізу добрив, ґрунту та рослин;

вивчення методів агрохімічного дослідження родючості ґрунту;

визначення найсприятливіших для розвитку сільськогосподарських рослин співвідношення окремих поживних елементів у добривах та ґрунті;

проведення комплексних досліджень стосовно основних типів ґрунтів на території УСРР;

популяризація наукових досягнень у галузі ґрунтознавства, агрохімії шляхом видання своїх наукових праць та влаштовування нарад.

Поряд із цими основними завданнями були ще й такі: 1) дослідження агрономічних руд (їх механічного складу, придатності удобрення в наполовину обробленому або сировинному стані); 2) дослідження відходів від виробництва, як добрив (наприклад, дефекаційна); 3) вивчення технічної та економічної ефективності від різних добрив на основних

³⁰ Список штатних і нештатних співробітників СГНКУ. – ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 7. – Спр. 253. – Арк. 10.

О.Н. Соколовський зазначав: «Перша основа плану – це точний облік засобів виробництва, що ними має розпоряджатися господарство. Ґрунти Республіки й Союзу в цілому – основна продукційна сила сільського господарства»⁴⁰. Отже, постає потреба залучити до проведення агроінвентаризаційних робіт значно більшої кількості відповідних організацій та науково-дослідних установ.

З метою ведення чіткішого та якіснішого обліку земельного фонду України, його агровиробничої характеристики, а також необхідністю соціалістичної реконструкції сільського господарства постановою Колегії Народного комісаріату земельних справ УСРР від 9 грудня 1931 р. № 233 «Про розгортання робіт виробничої інвентаризації сільськогосподарської території» було ухвалено: «...протягом 3 років, починаючи з 1932 року провести в основному виробничу інвентаризацію всієї сільськогосподарської території України, та внаслідок цього скласти сільськогосподарську мапу України...»⁴¹ (додаток 1).

Як зазначалося в постанові, результатом проведених робіт з виробничої інвентаризації сільськогосподарської території мав бути матеріал, який дав би відомості про кількісні показники площ окремих районів землекористувань, угідь та їх відмінностей, дані щодо визначення перспективи їх найбільш ефективного спеціалізованого використання, картографічний матеріал із зазначенням на ньому результатів виробничої інвентаризації сільськогосподарської території й накресленого плану спеціалізації та виробничої мобілізації угідь. Одержані результати агроінвентаризаційних робіт передбачалося покласти в основу роботи сільськогосподарських планових та оперативних установ і організацій, а разом з тим це мали бути важливі дані й для потреб організації території України, тобто землевпорядних робіт, які планувалося проводити одночасно з виробничою інвентаризацією ґрунтів.

Крім виробничої інвентаризації території, організаційно-господарське зміцнення колгоспів і радгоспів, спрямоване на забезпечення високих і сталих урожаїв, боротьби з посухою, вимагало ще й правильної організації сільськогосподарської території та забезпечення раціонального землекористування, особливо в районах суцільної колективізації та діяльності машинно-тракторних станцій (МТС). Отже, відповідно до постанови Колегії НКЗС УСРР від 19 грудня 1931 року № 243 (протокол № 237) по доповіді Українського землевпорядного управління «Про план землевпорядних робіт на 1932 рік» було ухвалено план землевпорядних робіт на 1932 рік з виконанням його на площі 12,6 млн га. (додаток 2).

⁴⁰ Основні настановлення роботи УіагГ. – ЦДАВО України. – Ф. 1055. – Оп. 1. – Од. зб. 93. – Арк. 2–3.

⁴¹ Постанова № 233 Колегії Наркомземсправ УСРР від 9.XII.1931 р. «Про розгортання робіт виробничої інвентаризації сільськогосподарської території». – ЦДАВО України. – Ф. 1055. – Оп. 1. – Од. зб. 250. – Арк. 28–29.

7. Денітрифікація в різних ґрунтових типах, її залежність від кількості й характеру органічної речовини та вивчення умов зниження пов'язаних з нею втрат азоту.

8. Вплив мікробів, руйнуючих клітковину, на розвиток і активність *Azotobacter*'а.

9. Розробка й перевірка мікробіологічних методів виявлення потреби ґрунту в мінеральних добривах.

Крім лабораторії біодинаміки плідно працювали фізико-хімічна (завідувач – М.М. Годлін) та аналітична (завідувач – Н.В. Тананаєв) лабораторії, які виконували роботи відповідно до завдань секторів інституту.

Розвиток сільського господарства наприкінці 20-х і початку 30-х років минулого століття, особливо за умов колективного ведення господарства, першочергово вимагав цілісної ґрунтової характеристики різних природно-кліматичних районів України, відсутність якої негативно позначалося на підвищенні продуктивності угідь та плануванні виробництва. Це потребувало повної виробничої інвентаризації сільськогосподарської території країни, основним завданням якої було вивчити природні умови певного району для спеціалізованого сільськогосподарського виробництва, як первісних елементів взаємодії природних факторів з економікою і технікою сільського господарства.

Роботи з агрономічної інвентаризації та вивчення ґрунтів для організації великих господарств почали проводитися Українським науково-дослідним інститутом сільськогосподарського ґрунтознавства в різних районах України починаючи з 1930–1931 років, як в порядку його тематичного плану, так і за завданнями різних господарських організацій. Особлива увага при цьому приділялася ґрунтам району південного степу, де проводили спеціальні роботи з вивчення динаміки колоїдного комплексу ґрунтів, насиченості ґрунтів кальцієм, здатності поглинання та інших властивостей, пов'язаних з колоїдальною частиною ґрунту. З огляду на розгортання робіт з організації в річкових долинах великих городніх господарств, було поставлено завдання поліпшення ґрунтів цих долин, особливо Донбасу. Засолення ґрунтів річкових долин переважно карбонатами змусило науковців зайнятися спеціальним вивченням карбонатного засолення. Серед інших робіт інститут виконав спеціальні дослідження ґрунтів приміських зон міст Харкова та Києва з метою організації агроіндустріальних комбінатів.

Однак проведені роботи не дали цілісної картини ґрунтової характеристики різних районів України. Сільськогосподарське виробництво потребувало кількісного та якісного обліку сільськогосподарських земель території України, відсутність якого негативно позначалося на сільськогосподарському плануванні та рівні врожайності. Тогочасний директор Українського науково-дослідного інституту сільськогосподарського ґрунтознавства академік

типах ґрунтів УСРР; 4) підготовка кваліфікованих кадрів з агрономічного ґрунтознавства.

Науково-дослідна установа мала два головних відділи: угноєнь і ґрунтознавства, які у свою чергу поділялися на такі підвідділи: відділ угноєнь – а) агрономічно-дослідний; б) геологічний; в) технологічний;

г) економічний; д) агрохімічна лабораторія (контрольний); е) вегетаційний будинок; відділ ґрунтознавства – а) територіальних досліджень ґрунтів;

б) фізико-хімії ґрунтів; в) бонітування ґрунтів.

Відділ угноєнь ЦАХЛ (підвідділ агрономічно-дослідний) розгорнув широкомасштабну роботу з вивчення агрономічної якості добрив за такими основними напрямками: 1) вивчення кількісних показників у підвищенні врожайності сільськогосподарських культур за застосування добрив на різних типах ґрунтів; 2) вивчення якісних показників впливу добрив на перелік сільськогосподарських рослин та властивості ґрунту;

3) вивчення найсприятливішого для певної польової культури співвідношення окремих поживних елементів та їх форм у добривах; 4) вивчення впливу різних реагентів на склад добрив. З цією метою закладено широку мережу пунктів на дослідних станціях і в колгоспах України для вивчення різних типів добрив за схемою, що її розробила ЦАХЛ і затвердила Всеукраїнська нарада угноєнь, яка була скликана з ініціативи Центральної агрохімічної лабораторії у грудні 1929 року.

На початку квітня 1930 року ЦАХЛ організувала нараду представників агрохімічних лабораторій майже всіх дослідних станцій, підпорядкованих Наркомзему УСРР. На нараді було досягнуто певної погодженості у справі запровадження єдиної методики агрохімічних робіт для вивчення агрономічної якості добрив. Робота скеровувалася за такою схемою: 1) організація та керівництво роботою дослідних організацій України в справі проведення дослідів з мінеральними добривами; 2) видання зведених звітів щодо удобрення (загальні звіти монографії, популярна література); 3) обслуговування Батіївськогірського дослідного поля ЦАХЛ.

Отже, можна вважати, що на той час ЦАХЛ координувала науково-дослідні роботи з вивчення агрономічної якості добрив в УСРР.

Робота **контрольного (агрохімічного) підвідділу** передбачала аналіз природних та штучних добрив, кормів, агрономічних руд, ґрунтів, води тощо. Зразки надходили до лабораторії від різних установ та організацій України, а саме: дослідних станцій НКЗС, Цукротресту, Селекційного інституту, Кооптаху, Геолкому, Торфчастини. Підвідділи ЦАХЛ – агрономічно-дослідний, вегетаційних дослідів, фізико-хімії ґрунтів поповнили роботу контрольного підвідділу зразками добрив, ґрунтів і рослин із дослідів, закладених в 1929 році, приєднавши до своїх досліджень проведення хімічного аналізу ґрунту та рослин. За два роки

існування ЦАХЛ контрольний підрозділ проаналізував понад 436 різних видів зразків.

Відділ ґрунтознавства ЦАХЛ, організований 1 травня 1928 року, взяв у своє відання всю роботу колишньої Секції ґрунтознавства СГНКУ. Завданнями відділу, як і його попередника, стало проведення загального та всебічного вивчення ґрунтів України; задоволення потреб поточної роботи сільськогосподарського будівництва при дослідженні ґрунтів відповідних районів. Варто зазначити, що ґрунтознавство в Україні у досліджуваний період розвивалося під загальним гаслом ґрунтознавців СРСР, який полягав у тому, що організація і розвиток ґрунтознавчої роботи мають проводитися безпосередньо при Наркоматах. Метою було поліпшення контакту науково-дослідних установ із виробничими. Виходячи з цього, діяльність Відділу ґрунтознавства зосереджувалася в напрямі детального дослідження основних типів ґрунтів окремих областей УСРР, складання ґрунтових карт і агрономічної характеристики ґрунтів, що вивчалися. За два роки роботи ЦАХЛ Відділ ґрунтознавства розпочав і частково закінчив дослідження ґрунтів Вінницької, Тульчинської, Сталінської, Проскурівської, Луганської, Маріупольської округ, кіс Азовського узбережжя, плантацій Махортресту, Зернотресту (фонд півдня України). Роботу підрозділу фізико-хімії ґрунту було зорієнтовано на визначення гранулометричного та хімічного складу ґрунтів тих областей, дослідження яких проводила Центральна агрохімічна лабораторія по Відділу ґрунтознавства.

Під час вивчення та картографування ґрунтів Відділ організував окружні музеї ґрунтознавства і відділи ґрунтів у вже існуючих музеях краєзнавства.

Розгортання агрономічної роботи на селі та посилення уваги з боку держави, кооперативних осередків і самого селянства до питань організації меліоративних робіт вимагали якнайширшого розвитку прикладного агрономічного та меліоративного ґрунтознавства. Крім того, будівництво Дніпрельстану потребувало вирішення комплексу проблем сільського господарства, зокрема пов'язаних з проектом зрошення на Нижньому Дніпрі – топографічних, геологічних та гідрогеологічних досліджень. Так, наприклад, для зрошення 500 000 га степу потрібно було обстежити і картографувати ґрунти посушливих районів півдня України на площі 1000000 гектарів.

Протягом 1928 року вийшла друком серія плакатів «ґрунти України», підготовлених Відділом ґрунтознавства ЦАХЛ, а саме: ґрунти Полісся; ґрунти Лісостепу Правобережжя; ґрунти Лівобережжя; ґрунти Центрального степу; ґрунти Посушливого степу. На кожному плакаті подано кольорові малюнки ґрунтів, хімічний, механічний склад ґрунтів дослідних станцій у районах цих ґрунтів. Виданий Г.Г. Маховим «Визначник ґрунтів України» (15 с.) містив 100 кольорових малюнків. На той час жодна республіка СРСР не мала такої широкої практичної

механізованого обробітку ґрунту в умовах різних галузей сільськогосподарського виробництва з урахуванням агрофізичного стану ґрунтів. Сектор технології ґрунтів разом із сектором агроінвентаризації ґрунтів опрацьовував кращі способи механізованого обробітку ґрунтів у конкретних умовах різних спеціалізованих районів хліборобства УСРР, спільно із сектором хімізації досліджував вплив механізованого обробітку ґрунту на вміст поживних речовин і кількість та якість врожаю.

Сектор *агроінвентаризації ґрунтів* проводив роботу з виробничої інвентаризації ґрунтів разом із відповідними галузевими інститутами та секторами хімізації і технології ґрунтів. Сектору належить розробка виробничої характеристики ґрунтів щодо їх придатності для різних культур, потреби в угноєнні. Протягом 1932–1933 років сектор працював над дослідженням ґрунтів України, що мало велике наукове значення щодо методики проведення цієї роботи, та її напрямів. Дослідні роботи виконувалися за рахунок Укрземлеуправління. Завідувачем сектору було призначено Н.Б. Вернандер.

Лабораторія *біодинаміки* (ґрунтової мікробіології) розпочала дослідну роботу з 1928 року (в той час мікробіологічна лабораторія підпорядковувалася Центральній агрохімічній лабораторії). Обов'язки завідувача лабораторії було покладено на Б.М. Левантовську, яка розробила технологію одержання нітрагіну і азотобактерину, з її ініціативи організовано завод-лабораторію бактеріальних добрив (Київ – Святошин), який з 1935 року почав виробництво і впровадження ґрунтового нітрагіну та азотобактерину, а з 1956 – фосфобактерину. Роботи по ґрунтовій мікробіології велися як по загальноінститутських програмах – комплексні теми, так і з методичних питань. Першочергового значення надавали питанням ґрунтової родючості й підвищенню врожайності, в результаті чого вивчалися такі основні питання:

1. Дослідження і регулювання мікробіологічних процесів гною за різноманітних засобів його зберігання.

2. Вивчення мінералізації азотного фонду, розкладання целюлози і динаміки P_2O_5 і Ca під впливом зрошення на полях Київського агроіндустріального комбінату.

3. Біологічний метод визначення потреби ґрунтів у вапні і P_2O_5 за допомогою *Azotobacter*'a і *Aspergillaceae*.

4. Розповсюдження *Azotobacter*'a в ґрунтах України залежно від їх фізико-хімічних властивостей.

5. Вплив тракторного обробітку *Azotobacter*'a.

6. Енергія амоніфікації процесу, який забезпечує перетворення важкозасвоюваної рослинами азотної органічної речовини в легкозасвоювані або мінеральні сполуки, що вивчаються на фоні накопичення гумусу.

президентом Академії, якій науково-організаційно та адміністративно підпорядковувався Всеукраїнський науково-дослідний інститут сільськогосподарського ґрунтознавства. Заступником директора з наукової частини в Києві призначено О.Т. Калачикова, І.С. Жукова – заступником директора з адміністративно-господарчої частини, О.А. Тарана – заступником директора з аспірантських справ, М.І. Добромільського – вченим секретарем. Оскільки інститут проводив наукові роботи як із ґрунтознавства, так і з хімізації сільського господарства, угноєння, за рішенням Президії ВУАСГН у 1932 році його було перейменовано у Всеукраїнський науково-дослідний інститут агроґрунтознавства та хімізації сільського господарства (ВУНДІАХ).

Його основними завданнями були: підвищення родючості ґрунтів; проведення агроґрунтових досліджень, пов'язаних із зрошенням; участь у вирішенні питань хімізації сільськогосподарського виробництва, наприклад, вапнування і фосфатування; методологічні питання, пов'язані переважно з вивченням родючості ґрунтів.

Відповідно до поставлених завдань інститут виконує такі дослідження: агрономічна і агро меліоративна інвентаризація ґрунтів; вапнування ґрунтів; удобрення; одержання стійких врожаїв; дослідження фізики ґрунтів; методологічні питання, пов'язані переважно з вивченням родючості ґрунтів.

Відтак, формується і структура ВУНДІАХ: дирекція інституту з господарчою частиною та групою перевірки виконання; сектори хімізації, агроінвентаризації та технології ґрунтів, а також допоміжні лабораторії – фізико-хімічна, аналітична, біодинаміки та ґрунтознавча і геоботанічна групи.

Сектор *хімізації* під науковим керівництвом професора О.І. Душечкіна проводив роботу з вивчення проблем хімізації сільського господарства та угноєнь в Україні. До його обов'язків входило: складання спільно з галузевими інститутами загальних програм робіт з угноєнь на Україні, розробка питань методики досліджень, впорядкування зведених дослідних даних, як на базі власних робіт інституту, так і галузевих інститутів, навчальних закладів та інших науково-дослідних установ, що проводили дослідження з угноєнь, консультація та безпосередня допомога різним установам у питаннях хімізації. Порівняно з іншими, сектор хімізації був найкраще забезпечений кадрами й устаткуванням для проведення відповідних робіт.

Сектор *технології ґрунтів* почав свою діяльність 1 липня 1932 року, а його завідувачем призначено професора Д.Г. Віленського. До обов'язків сектору входило: складання спільно з галузевими інститутами загальних програм робіт із вивчення механізованого обробітку ґрунтів в УСРР та проведення досліджень відповідно до цих програм, розробка питань методики досліджень і зведення дослідних даних, участь у випробуваннях і стандартизація машин та знарядь. Сектор вивчав можливості

репрезентації своїх ґрунтознавчих здобутків. За усім цим протягом 1928 – 1929 років, в першу чергу, стояв колектив київських вчених Відділу ґрунтознавства ЦАХЛ на чолі з Г.Г. Маховим. Слід відзначити, що у цей час вченим підготовлено серію історико-наукових праць стосовно розвитку українського ґрунтознавства: «Почвы Украины» (очерк сучасного розвитку і состояния почвоведения на Украине и его ближайшие задачи), «Почвенная карта Украины в 25-верстовом масштабе» та «Територіальні дослідження ґрунтів на Україні за період 1887–1927 рр. та їх найближчі перспективи».

Підводячи підсумки дворічної науково-дослідної роботи ЦАХЛ можна зробити загальні висновки, що, незважаючи на досить нестабільну матеріальну базу, ЦАХЛ було розгорнуто широку діяльність з вивчення питань агрономічного ґрунтознавства: агрономічної якості добрив, методики агрохімічного дослідження, агрономічних руд України. Лабораторія узгоджувала свою роботу з діяльністю інших науково-дослідних установ (галузеві дослідні станції НКЗС) та іншими організаціями (Махортрест), що сприяло успішному розвитку практичної роботи.

Характерною ознакою функціонування сільськогосподарської дослідної справи в Україні у 1928–1929 роках стала її інституціалізація. Проголосивши у грудні 1927 року пріоритет державного планування над ринком, XV з'їзд ВКП(б) сформулював практичні завдання в справі реконструкції сільського господарства, ведення якого скеровувалося на шлях усупільнення та корінну реорганізацію на нових соціально-економічних і агротехнічних основах. В світлі цих директив значення сільськогосподарської дослідної справи значно зростало, а завдання її ускладнювалися. Наслідки роботи сільськогосподарських дослідних установ мали являти додатковий стимул до усупільнення сільського господарства. Сільськогосподарська наука таким чином спрямовувалася на розв'язання виробничих проблем, причому в короткий термін. Досягти цього можна було за інтенсивного розгортання широкої мережі науково-дослідних установ та їхньої чіткої спеціалізації. В Україні було взято курс на інститут як головний осередок науково-дослідної роботи. НДІ створювали на базі існуючих крайових станцій та науково-дослідних кафедр Народного комісаріату освіти, що дало можливість об'єднати їх діяльність під керівництвом НКЗС, уникнути паралелізму та безплановості роботи і зрештою відкрити першу вітчизняну галузеву академію.

Великий вплив на розвиток сільськогосподарської науки та сільськогосподарської дослідної справи в Україні мала організація в 1929 році Всесоюдної сільськогосподарської академії ім. В.І. Леніна (ВАСГНІЛ). Рішення про розгортання науково-дослідних сільськогосподарських установ в Україні приймалися відповідно до постанов Президії ВАСГНІЛ. Крім того, в кінці 1920-х років почали

роботу науково-дослідні інститути союзного значення, що їх було передбачено організувати в УСРР за проектом ВАСГНІЛ.

Перед сільськогосподарськими науковими установами стояло завдання стимулювати, виявляти, збирати й критично використовувати емпірично накопичені селянами наукові факти і спостереження. Крайові, районні та спеціальні сільськогосподарські дослідні станції були зобов'язані організовувати колективні досліді в умовах селянських господарств різних районів УСРР. Крім того, розроблялися спеціальні методики колективних дослідів, агротехніки польової дослідної роботи. Колективні досліді по своїй суті стояли поруч із опорними пунктами станцій. Фінансування досліджень безпосередньо в селянських господарствах здійснювалося державою, а також окремими заінтересованими організаціями, зокрема, за рахунок коштів Агрономічного культурного фонду, різних трестів тощо.

Для удосконалення роботи з обстеження ґрунтів на основі ЦАХЛ у 1930 році створено Український інститут угноєнь. Серед оригінальних ґрунтознавчих робіт недовготривалого існування нового інституту стало виготовлення ґрунтово-ботаніко-топографічного профілю Держзаповідника «Чаплі», який експонувався на Всесвітньому конгресі ґрунтознавців у Вашингтоні³¹. Експедиція інституту на чолі з Г.Г. Маховим крім тогочасних українських земель широко вивчала і прилеглі до неї території. До таких дослідницьких розвідок слід віднести вивчення «приазовських чорноземів» Північнокавказького краю у 1929 році³².

Проіснував Український інститут угноєнь (удобрень) і ґрунтознавства на базі ЦАХЛ до 1931 року, коли відбулося його об'єднання з Українським інститутом ґрунтознавства (м. Харків). Був створений Всеукраїнський науково-дослідний інститут сільськогосподарського ґрунтознавства, який безпосередньо підпорядковувався НКЗС, у 1932 році перейменований у Всеукраїнський науково-дослідний інститут агроґрунтознавства та хімізації сільського господарства (м. Київ). У 1935 році для поліпшення науково-дослідної роботи в галузі сільського господарства він реорганізований в Український науково-дослідний інститут соціалістичного землеробства (УНДІСОЗ), з профілюючими дослідженнями з питань агроґрунтознавства й агрохімії. Його колектив розробив науково обґрунтовану класифікацію ґрунтів за гранулометричним складом, визначив природу і властивості їх колоїдної частини та водно-фізичні властивості.

Питаннями науково-дослідної роботи з ґрунтознавства у 20-х роках минулого століття займалися галузеві кафедри навчальних закладів

³¹ Терміново. Держзаповідника «Чаплі». – ЦДАВО України. – Ф.27. – Оп. 10. – Спр. – 502. – Арк. 148.

³² Уполномоченному наркомзема РСФСР по Северо-Кавказскому краю. – ЦДАВО України. – Ф. 27. – Оп. 10. – Спр. 502. – Арк. 150.

дослідницьких інституцій через перепрофілювання функцій їхньої основної діяльності. Таке рішення було прийнято в контексті реалізації насамперед Постанови РНК СРСР від 16 липня 1934 р. «Про роботу Всесоюзної академії сільськогосподарських наук імені В.І. Леніна»³⁷. У свою чергу РНК УСРР прийняло власний документ від 29 вересня 1935 р. «Про стан та завдання науково-дослідної роботи в сільському господарстві»³⁸. Постанова фактично затвердила окремі положення іншого урядового рішення від 1 лютого 1935 р., продубльованого наказом по Наркомзему УСРР, що фактично ліквідував Всеукраїнський науково-дослідний інститут агроґрунтознавства та хімізації сільського господарства шляхом перейменування його в Український науково-дослідний інститут соціалістичного землеробства. Свою діяльність щодо питань ґрунтознавства, агрохімії і, головне, соціалістичного землеробства він здійснював у Києві, а агротехнічних або рослинницьких – у Харкові. Таким чином, наукові проблеми агроґрунтознавства мов би перейшли у площину другорядних або ж уже відпрацьованих на відміну від їхнього належного місця у першій половині 30-х років. Хоча слід наголосити, що вони залишилися методичною основою для розробки загальних питань у системі відпрацювання зональних систем землеробства.

Після ліквідації у 1930 році Центральної агрохімічної лабораторії на базі її відділу ґрунтознавства та Харківської науково-дослідної кафедри ґрунтознавства організовано Український інститут ґрунтознавства. Крім того, постановою Вищої Ради Народного Господарства СРСР від 17 квітня 1930 року № 1240 та Ради Народних Комісарів УСРР «Про реорганізацію вищої школи в Україні» створено навчально-науковий Київський інститут агрохімії та ґрунтознавства³⁹.

Згодом з метою підвищення продуктивності праці в сільському господарстві УСРР і, зокрема, виходячи з потреби застосування широких агротехнічних заходів, що забезпечуватимуть якнайповніше використання родючості ґрунтів республіки та згідно з Постановою Колегії НКЗС УСРР (наказ № 167 по НКЗС УСРР від 7 квітня 1931 р.) було створено Всеукраїнський науково-дослідний інститут сільськогосподарського ґрунтознавства на базі Українського інституту ґрунтознавства в м. Харкові та Центральної агрохімічної лабораторії (м. Київ).

Цим же наказом директором інституту призначено видатного ґрунтознавця академіка О.Н. Соколовського. В цьому ж році, з відкриттям 22 травня ВУАСГН, О.Н. Соколовський паралельно призначається

³⁷ О реорганизации Всесоюзной академии сельскохозяйственных наук имени В.И. Ленина: Постановление СНК СССР и приказ НКЗ СССР / ВАСХНИЛ. – Л.: Изд. Президиума академии с.-х. наук им. В.И. Ленина, 1934. – С. 3–7.

³⁸ О состоянии и задачах научно-исследовательской работы в сельском хозяйстве. Постановления СНК УССР и ЦК КП(б)У 29/IX 1935 г. // Хата-лабораторія / НКЗ УСРР. – 1935. – № 7. – С. 3–7.

³⁹ Пильтай О. М. Розвиток дослідної справи в агроґрунтознавстві України (30-ті роки ХХ ст.): дис. на здоб. наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.07 «Історія науки і техніки» / О. М. Пильтай. – Переяслав-Хмельницький, 2008. – 240 с.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ҐРУНТОВИМИ ОБСТЕЖЕННЯМИ В УМОВАХ ІНСТИТУАЛІЗАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ДОСЛІДНИЦТВА

Виняткове місце в історії розвитку сільськогосподарської дослідної справи в Україні як галузі знань та особливо організації відведено 30-м рокам минулого століття³³. Саме в цей час галузеве дослідництво остаточно переведено в єдину планову систему ведення народного господарства країни і йому чітко було поставлено партійні й урядові завдання в питаннях наукового забезпечення подальшого розвитку сільського господарства через пріоритетні напрями для вирішення. Відповідно сформовано організаційну структуровану побудову вертикалі галузевих інституцій з єдиним координаційно-методичним центром, що, до речі, у загальних принципах функціонує дотепер. Як наслідок, на підставі рішення Ради Народних Комісарів УСРР від 3 квітня 1930 р. в республіці відмовляються лише від крайового (обласного) принципу ведення галузевого дослідництва, що включав п'ять територіальних складових:

Правобережна лісостепова (головна установа – Київська обласна сільськогосподарська дослідна станція на чолі з О.К. Філіповським);

Лівобережна степова (головна установа – Харківська обласна сільськогосподарська дослідна станція на чолі з Б.М. Рожественським);

Поліська (головна установа – Поліська (Радомисльська) обласна сільськогосподарська дослідна станція на чолі з С.С. Дувіним);

Північно-степова (головна установа – Дніпропетровська обласна сільськогосподарська дослідна станція на чолі з Б.О. Овсянниковим);

Південно-степова (головна установа – Одеська обласна сільськогосподарська дослідна станція на чолі з О.А. Сапегіним)³⁴, на користь інституалізації під загальним керівництвом Всеукраїнської академії сільськогосподарських наук (ВУАСГН) на чолі з академіком О.Н. Соколовським, створеної згідно з Постановою РНК УСРР від 22 травня 1931 року.³⁵ Серед новоутворень – Всеукраїнський науково-дослідний інститут агроґрунтознавства та хімізації сільського господарства. Однак наслідки, в першу чергу голоду 1932–1933 років, що отримали певний політичний підтекст і прямі звинувачення влади провини керівництва ВУАСГН до його появи, зрештою призвели до ліквідації Академії 31 березня 1935 року.³⁶ й перегляду функціонуючої мережі

³³ Вергунов В. А. Сільськогосподарська дослідна справа в Україні від зародження до академічного існування: організаційний аспект / В.А. Вергунов ; ННСТБ НААН. – К. : Аграрн. наука, 2012 – 416 с. – (Іст.-бібліогр. сер. «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії»; кн. 68).

³⁴ Румянцев В. Досвідні станції та що вони дають селянству / В. Румянцев. – Х. : Рад. Селянин, 1927. – С. 118–120.

³⁵ Постанова РНК УСРР «Про організацію Всеукраїнської академії сільськогосподарських наук» // 36. законів та розпоряджень робітничо-селянського Уряду України. – 1931. – № 18. – 4 черв. – С. 389–390.

³⁶ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), ф. 1055, оп. 2, спр. 57, арк. 71.

сільськогосподарського профілю під методичним керівництвом Народного комісаріату освіти УСРР. З-поміж усіх вищих навчальних закладів, де вчені вивчали окремі наукові питання з ґрунтознавства, слід виділити Одеський, Київський, Харківський, Кам'янець-Подільський сільськогосподарські інститути, а також кафедру агрохімії і ґрунтознавства Львівської політехнічної академії.

Так, ґрунтове дослідження Галичини у 20-х роках ХХ ст., крім кафедри ґрунтознавства рільничо-лісового факультету Львівської політехніки, також здійснювали науковці Інституту географії у Львівському університеті, агрономічно-наукова комісія Наукового товариства ім. Т.Г.Шевченка, які поповнили скарбницю українського ґрунтознавства цінним науковим внеском. Значні здобутки у дослідженні ґрунтів отримав рільничо-лісовий факультет Львівської політехніки (нині Львівський державний аграрний університет). Ґрунтознавці вивчали питання ефективності вапнування ґрунтів, на підставі досліджень розроблено рекомендації щодо використання добрива дефекату, який містить кальцій. Також колектив кафедри вивчав ефективність мінеральних добрив у зерно-буякових сівозмінах зони Лісостепу

Обстеження ґрунтів у Новоросійському університеті та Одеському сільськогосподарському інституті пов'язані з іменами видатних вчених – О.Г.Набоких та Г.І.Танфільєва. На посаді професора університету О.Г.Набоких провів перші широкомасштабні дослідження ґрунтів на переважній більшості сучасних українських земель, заснував у 1916 році музей ґрунтів для популяризації вітчизняного ґрунтознавства. Кафедра ґрунтознавства Одеського сільськогосподарського інституту під керівництвом Г.І. Танфільєва здійснила обстеження ґрунтів півдня України з метою проведення меліоративних заходів. Наукові співробітники кафедри ґрунтознавства Одеського сільськогосподарського інституту (ОСГІ) за дорученням різних установ (Секція ґрунтознавства СГНКУ, відділ ґрунтознавства ЦАХЛ НКЗС України, Південна крайова меліоративна організація, Державний інститут дослідної агрономії, меліоративні товариства) брали участь у численних експедиціях із дослідження ґрунтів країни: 1) дослідження ґрунтів плавнів Дніпра у зв'язку з будівництвом Дніпрельстану в 1925 році; 2) вивчення характеру та складу річних наносів Дніпра, що мали вплив на кольматаж земель, які передбачалося меліювати, у 1925–1926 роках; 3) вивчення солонців і солончаків річки Берди у зв'язку з проектом їх меліорації у 1927 році; 4) схематичне обстеження ґрунтів долини ріки Південний Буг від Миколаєва до Вознесенська з метою виявлення придатних для зрошення земель для складання організаційного плану використання енергії гідроелектричної на Південному Бузі в 1928 році; 5) дослідження плавнів і терас річки Південний Буг від Вознесенська до с. Олександрівки з метою виявлення можливості їх зрошення в 1926 р.; 6) ґрунтове та геоботанічне дослідження

плавнів р. Дністер з метою виявлення придатності площі земель для зрошення протягом 1927–1928 років.

Науковим колективом кафедри ґрунтознавства ОСГП виконано низку робіт із вивчення агрономічних властивостей ґрунтів із метою інтенсифікації сільського господарства та збільшення обсягів його виробництва, а саме: дослідження ґрунтів Сагайдацької дослідно-зрошувальної станції – 1922 р.; дослідження Нижньодніпровських пісків – 1924–1925 рр.; вивчення фізичних властивостей ґрунтів ділянки плавнів Дністра в районі Турунчукська – 1926 р.; дослідження ґрунтів під виноградниками – 1927 р. тощо. Таким чином, науково-дослідна робота кафедри ґрунтознавства ОСГП у 20-ті роки минулого століття в основному спрямовувалася на вивчення та розробку наукових питань: дослідження впливу механізованого обробітку на фізичні властивості ґрунтів і динамічних змін у них за зрошення, вивчення впливу ґрунтів на урожайність сільськогосподарських культур.

Кафедра ґрунтознавства Київського сільськогосподарського інституту під керівництвом професора Ф.І. Левченка здійснила дослідження ґрунтів Волині, заплавів річок Супій та Трубіж, районів бурякосіяння з метою складання ґрунтових карт.

Велике значення у розвитку вітчизняного агроґрунтознавства належить науково-дослідній кафедрі ґрунтознавства Харківського сільськогосподарського інституту на чолі з професором О.Н. Соколовським. Закладені ним наукові ідеї з агрономічного ґрунтознавства успішно розвивають у Національному науковому центрі «Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О.Н. Соколовського» і Харківському національному аграрному університеті ім. В.В. Докучаєва.

Структурно кафедра складалася з трьох секцій: динаміки і хімії ґрунту; географії та морфології ґрунтів; геоботаніки. Першу секцію очолив професор О.Н. Соколовський, керівником другої був професор Г.Г. Махов, третьою – професор Д.Г. Віленський. Науково-дослідна робота кафедри, як й інших галузевих установ того часу, спрямовувалася на різнобічне вивчення ґрунтів України – основної продуктивної сили республіки, проводилися дослідження з вивчення характеру і варіантів ґрунтів, їх морфології, розподілу по території України, динаміки. Поряд із вивченням цих питань розроблялися підходи щодо дослідження ґрунту й методи аналізу. Секція геоботаніки займалася вивченням флори України в тісному узгодженні з ґрунтами. Проводилися екологічне й анатомічне дослідження ксерофітів і галофітів. Також обстежено деякі торфовища України щодо хімічного і біологічного складу. Д.Г. Віленський займався розробкою нової методики виготовлення монолітів. Колекцію ґрунтів, виготовлену за його методом, представлено на Першому Міжнародному конгресі ґрунтознавців у Вашингтоні (1927 р.). Протягом 1924–1927 років науково-дослідна кафедра ґрунтознавства ХСГП брала участь в експедиціях, які проводила Секція ґрунтознавства СГНКУ з дослідження ґрунтів Донбасу, Поділля,

Олешківських пісків, ґрунтів заповідника Асканія-Нова, солонців Наддніпрянщини, Мелітопольщини, Харківщини.

У 20-х роках XX століття крім сільськогосподарських інститутів обстеженням ґрунтів успішно займалися у технікумах, зокрема, в Уманському сільськогосподарському технікумі вагомим результатом досягнуто з вивчення ефективності вапнування ґрунтів, Луганському – з розробки агротехнічних заходів і схеми внесення добрив для підвищення родючості ґрунтів, Херсонському – вивчення структуроутворення ґрунтів.

Важливу роль у популяризації результатів ґрунтознавчих досліджень відіграли галузеві наради, з'їзди, конгреси. Однією з найважливіших прерогатив їх було те, що на зібраннях відбувалося всебічне і досить результативне обговорення багатьох наукових проблем агроґрунтознавства. На форумах вітчизняні ґрунтознавці мали змогу презентувати власні досягнення в дослідженні ґрунтів, ознайомитися з ґрунтовими колекціями, посібниками та приладдям, поспілкуватися з фахівцями інших країн. Вивчення і аналізування матеріалів зібрань Першого з'їзду ґрунтознавців в Україні (1923 р.), Всесоюзних з'їздів ґрунтознавців (1926 р., 1927 р.), Першого Міжнародного конгресу ґрунтознавців (1927 р.) свідчать, що українська школа ґрунтознавства у 20-х роках минулого століття була широко визнаною як у СРСР, так і у світі.

картограм з рекомендаціями щодо раціонального використання земель), саме ті матеріали слугують еталонами нинішнього фонових моніторингу якості ґрунтів, акцент в якому нині однозначно не випадково зміщено в бік екологічних параметрів, які виводять на зовсім нові, ноосферно орієнтовані, засади поведінки з головним національним багатством нашої держави⁵². Натепер загальноновизнаною стала необхідність пошуку конкретних способів подолання екоцидних впливів антропогенної діяльності як на довкілля (оточуюче середовище з ґрунтами у його складі), так і на саме суспільство. При цьому вкрай актуалізувалася потреба прийняття на всіх рівнях (від локального і місцевого до міждержавного і глобального) відповідальних програмних рішень, спрямованих на усунення протиріччя між обмеженістю природних (передусім ґрунтово-земельних) ресурсів і зростаючими потребами суспільства та його окремих представників.

Прийняті у нинішній землецінвальній практиці України підходи до оцінки земель та їх ґрунтових компонентів, на жаль, вже не зовсім відповідають сучасним юридично-правовим нормативам земельно-рентних відносин, які сповідають цивілізовані держави, де головним орієнтиром слугує екологічна оцінка землі як головного стратегічного ресурсу прийдешніх поколінь. Такий, здавалося б, очевидний євростандарт землецінування все ще не запроваджено в Україні.

Матеріали великомасштабного обстеження ґрунтів колгоспів і радгоспів Української РСР продовжують служити імперативно обмежувачем, який забороняє відчувати для суто промислових потреб сільськогосподарські землі, дефіцит яких породив суперництво підприємств, олігархів, бізнесменів, фінансистів за землі рекреаційного, лісгосподарського та природно-заповідного фондів. При здійсненні будівельних робіт, спорудженні автобанів, відкритті нових кар'єрів знищуються лісосури, невеликі гаї, переліски, цілинні трав'янисті фітоценози на схилих, заплавних та інших екологічно вразливих землях. Спокуса легкого отримання прибутку на головному багатстві нації та безпорадність різних служб сприяють тому, що в Україні мало хто задумується, що втрата ґрунтово-ценотичного екрану загрожує серйозними порушеннями гідрологічного режиму в межах цілих річкових басейнів (а вони є міждержавними), зміною рівня водоймищ і річок, активізацією деградації ґрунтів та інших небажаних процесів, які сприяють опустелюванню центру європейського континенту, де кліматогенних пустель не може бути за визначенням. За таких ґрунтово-екологічних умов продовжується занепад колись українського етносу села, де ще недавно збиралися високі за світовими мірками врожаї зернових, фуражних та інших культур, випасалися величезні гурти худоби, гній від яких був основою підвищення родючості ґрунтів і добробуту 52 млн українців.

⁵² Національна доповідь про стан навколишнього середовища України. – К., Вид-во Раєвського, 2000. – 35 с.

ґрунтів, пов'язавши цю роботу з усім комплексом своєї н/д роботи»⁴², в результаті чого було зроблено:

1) агроґрунтову карту районів та окремих господарств в масштабі 1:25000 або 1:10000 з занесенням на неї розподілу ґрунтів з виробничо-генетичною класифікацією і зазначенням виробничих показників ґрунтів;

2) фізико-хімічну характеристику ґрунтів, зокрема, їх показники, щодо потреб в добривах та опору механізованому обробітку;

3) агровиробничу характеристику ґрунтів, відповідно до виробничого напрямку господарств та спеціалізації;

4) обґрунтування потреби та доцільності сільськогосподарської меліорації на різних ґрунтах;

5) обґрунтування доцільності переведення окремих ґрунтових масивів з одного виду господарчого користування до іншого та зазначення способу використання закинутих земель;

6) повну інвентаризацію природних кормових займищ з зазначенням системи заходів щодо їх найдоцільнішого використання та піднесення їх продуктивності;

7) виробничу інвентаризацію торфовищ з зазначенням способу їх найраціональнішого використання;

8) матеріали для проектування сівозмін районів і виробничих напрямів сільськогосподарських підприємств;

9) план хімізації та ряд агротехнічних заходів для районів та окремих сільськогосподарських підприємств.

Один із керівників агроінвентаризаційних робіт Г.Г. Махов характеризував роботи виробничої інвентаризації ґрунтів, як першу спробу детального дослідження ґрунтів виробничого значення, зазначивши, що в більшості районів вивчення ґрунтів дало цінний фактичний матеріал щодо їхньої характеристики та природної кормової площі, але вони не мали конкретної виробничої цілеспрямованості.

Підсумовуючи, можна зробити висновки, що агрономічна інвентаризація ґрунтів протягом 1930–1931 років, яка проводилася Українським науково-дослідним інститутом сільськогосподарського ґрунтознавства під керівництвом О.Н. Соколовського, не дала цілісної картини ґрунтової характеристики районів України. Запланована площа агроінвентаризаційних досліджень ґрунтів України становила 3,5 млн га, але за різними даними фактично обсяг робіт виконано на 929455–1909000 га. Внаслідок того, що в процесі польового періоду не було запроваджено повною мірою системності у роботі, низка матеріалів щодо сівозмін та агротехнічних заходів не була застосована безпосередньо на виробництві й потребувала комплексного опрацювання в процесі камеральних робіт.

⁴² Постанова (проект) Президії Всеукраїнської академії сільськогосподарських наук на доповідь Інституту агроґрунтознавства та хімізації сільського господарства з виробничої інвентаризації територій. – ЦДАВО України. – Ф. 1055. – Оп. 1. – Од. зб. 350. – Арк. 7–8.

Однією з головних виявилася проблема вапнування ґрунтів як спосіб боротьби за врожай (додатки 3, 4). Ґрунтів, які потребували вапнування, на початку 30-х років на території України налічувалося близько 10000000 га, а за даними Центральної агрохімічної лабораторії в Україні підлягало вапнуванню 11740863 га, що складало на той час близько 30 % орної землі країни.

На супіскових і легкосуглинистих ґрунтах потреба у вапнуванні визначалася залежно від ступеня насиченості основами. Ґрунт слід вапнувати, якщо ступінь насиченості основами нижче 93 %. Ефективність вапнування вивчали починаючи з 1901 року в дослідних мережах цукрових підприємств, а в 1926–1927 роках – у дослідних мережах дослідних полів Цукротресту, багаторічних дослідів колишньої Носівської дослідної станції та ін. Дію вапняних добрив на урожай цукрових буряків та інших культур вивчали І.В. Якушкін, П.А. Власюк, І.Л. Колоша, А.І. Стоцький, В.С. Далечук.

Докорінної хімічної меліорації потребували й величезні масиви підзолистих ґрунтів Полісся і великі маси опідзолених ґрунтів Лісостепу, що займали близько 75 % території Вінницької і не менше половини Київської області. Усі ці ґрунти потребували вапнування тією чи іншою мірою. Без проведення цього заходу не можна було сподіватися на відповідну дію мінеральних та інших добрив.

Згідно з протоколом № 54 Народи при НКЗС УСРР у справі вапнування ґрунтів у 1930–1931 роках від 25.09.1930 Центральної агрохімічної лабораторії НКЗС спільно з Українськими науково-дослідним інститутом ґрунтознавства та науково-дослідним інститутом цукрової промисловості було доручено організувати та провести масові дослідів з вапнування ґрунтів. Ставилося завдання виявити потребу ґрунтів на кальцій по районах України і визначити форми вапна, що будуть з економічної точки зору більш ефективними для кожного району залежно від властивостей ґрунтів і рослин. Разом з тим організація дослідів мала на меті в найкоротший термін застосувати вапнування у господарствах відповідних районів, як практично доцільний меліоративний спосіб поліпшення ґрунтів, ненасичених кальцієм і таким чином створити сприятливі умови для підвищення врожайності, адже вапнування, як меліоративний прийом, поліпшує фізичні властивості ґрунтів, сприяє сталім урожам і посилює ефективність засобів підвищення родючості ґрунтів.

Згаданим вище науково-дослідним установам необхідно було виходячи з ефективності площі вапнування 130000 га та типів ґрунтів, що були передбачені в плані, розподілити по адміністративних районах цю площу, вказавши по кожному району кількість дослідів, на яких ґрунтах знаходиться площа під дослідом, час закладання їх із зазначенням потрібної кількості для району вапняку, мергелю та дефекату, враховуючи запаси сировини в цьому адміністративному районі.

ВЕЛИКОМАСШТАБНІ ОБСТЕЖЕННЯ ҐРУНТІВ УКРАЇНИ У 1957-1961 РОКАХ

Суцільне обстеження ґрунтового покриву колгоспів і радгоспів розпочалося в 1957 і закінчилося у 1961 році. Проведення цих робіт регламентувала спеціальна Постанова Уряду Української РСР (від 8.IX № 1093 та наказ Мінсільгоспу УРСР від 23.X.1956 № 648). Вона поклала керівництво картографуванням ґрунтів та його методичне, кадрове, організаційне й інше забезпечення на новостворений на базі факультету агрохімії та ґрунтознавства Харківського сільськогосподарського інституту (нині Харківський національний аграрний університет імені В.В. Докучаєва, УНДІГ).

Тому були свої причини, передусім історична традиція⁵¹.

Ця кафедра, незважаючи на глобальні потрясіння, спричинені двома світовими війнами та повоевними відбудовами народного господарства, підтвердила свій статус першої у світі кафедри Ґрунтознавства, що її заснував В.В. Докучаєв. Докучаєвські традиції і методи дослідження ґрунтів примножили й удосконалили на кафедрі його учні та послідовники – М.М. Сибірцев, К.Д. Глинка, Г.Г. Махів, В.І. Крокос, О.Н. Соколовський, О.М. Гринченко, М.К. Крупський, Г.С. Гринь, О.М. Можейко та ін. Завдяки їм у Харкові за рік до початку великомасштабного обстеження ґрунтів і було створено УНДІГ, який не випадково став, разом з докучаєвською кафедрою, авторитетним науково-методичним центром ґрунтових обстежень. УНДІГ тоді очолював академік О.Н. Соколовський, ректор Харківського СГІ і завідувач кафедри ґрунтознавства.

Знаковість, епохальність та незникаюча актуальність суцільного картографування ґрунтів України підкреслюється тим імперативним постулатом, що у всі часи, у всіх народів головним національним багатством завжди була земля, іншими словами, земельно-ґрунтовий ресурс держави. Вперше у світовій практиці було ретельно перевірено кількість цього безцінного ресурсу та обстежено стан його ґрунтової складової під кутом зору придатності для вирощування провідних сільськогосподарських рослин. Незважаючи на пріоритет такого суто виробничого замовлення на пакет документів ґрунтового обстеження (ґрунтовий нарис, аналітичні характеристики, комплект агрономічних

⁵¹Тихоненко Д. Г. Харківська школа ґрунтознавців // Вісник ХНАУ ім. В. В. Докучаєва. – 2004. – № 1. – С. 18–24. ; Иванов И.В. История отечественного почвоведения: Развитие идей, дифференциация, институционализация. – М. : Наука, 2003. – Кн. 1. – 345 с.; Канивец В.І. Ще раз про витоки харківської школи ґрунтознавців // Вісник ХНАУ ім. В. В. Докучаєва. – 2004. – № 1. – С. 51–58; Гринченко О.М. Кафедра почвоведення Харківського госагроуніверситета ім. В.В. Докучаєва: Исторический очерк (1894 – 1979 гг.). – Х., 1994.; Вергунов В. А. Профессор Махов Григорий Григорович. – К. : УААН. – 2005. – 105 с.; Гринь Г.С. З історії територіальних ґрунтових досліджень на Україні // Агрохімія і ґрунтознавство. – 1970. – Вип. 15. – С. 34–39; Тихоненко Д.Г., Горін М.О. Історія та методологія територіальних досліджень ґрунтів у дзеркалі земельних реформ // Український селянин. – Черкаси, 2006. – Вип. 10. – С. 63–69.

Із загального обсягу видань згаданої проблематики у досліджуваний період побачили світ 37 монографій, книг і збірників праць, а також 269 статей і рецензій. Тематичний поділ публікацій свідчить, що найбільша їх кількість – 75 стосувалася напряму «грунтознавчий аналіз та дослідження ґрунтів» та 78 – «агротехніка». Найменшу заінтересованість із визначених 16 наукових тем мала рубрика «Вивчення та використання ґрунтів» – 5, а також «Карти, картографування» – 8.

Для проведення дослідів на підставі порайонного плану вапнування Бюро масового дослідництва НКЗС спільно із сектором Великих господарств НКЗС, Укрколгоспцентром, Цукротрестом, Укрсельцукром і Центрами кооперативної системи було доручено виділити необхідні радянські та колективні господарства.

За господарського вапнування були випробувані такі форми вапна: вапняк, дефекат («дефекаційна грязь»), мергель і додатково негашене вапно, крейду, гіпс.

Із запровадженням суцільної колективізації змінився характер використання землі, а відповідно і вимоги до ґрунтознавства як науки. Перед науково-дослідними установами, які працювали у сфері агроґрунтознавства та хімізації сільського господарства, постало важливе завдання: дати найвичерпніші відповіді земельним органам і туковій промисловості стосовно того, як найраціональніше з народногосподарської точки зору використовувати удобрення для одержання високих урожаїв. За організації колгоспів такі завдання ґрунтознавству було поставлено вперше.

Поряд із збільшенням кількості колгоспів зросла кількість МТС, які створювалися на період організації й зміцнення колгоспного будівництва для виробничо-технічного обслуговування колгоспів до тих пір, доки вони будуть підготовлені для власного виробничо-технічного обслуговування без допомоги МТС, стануть самостійною одиницею. Завдяки МТС колгоспи зміцнили своє колективне господарство, пристосувалися до використання сільськогосподарських машин, підвищили кваліфікацію працівників. Кількість МТС в Україні зросла з 592 у 1932 році до 1016 одиниць у 1938 році.

На початку 30-х років ХХ століття в період розгортання колгоспно-радгоспного будівництва в країні серед заходів щодо підвищення продуктивності сільгоспугідь важливе значення мало збільшення площ під цукровим буряком, виробництво якого було покладено на вищезгадані МТС. Великого значення набуло складання ґрунтово-агрохімічних карт і планів, а також застосування добрив для цих МТС, оскільки організація раціонального використання ґрунтів можлива тільки на основі глибокого вивчення їхніх виробничих особливостей.

На основі рішення Ради Народних Комісарів СРСР і ЦК ВКП(б) від 5 грудня 1933 року та наказу Наркомзему СРСР від 7 березня 1934 року «Про переведення робіт по складанню ґрунтово-агрохімічної карти МТС районів бурякосіяння» Наркомзем СРСР навесні 1934 року доручив Всеукраїнському науково-дослідному інституту агроґрунтознавства та хімізації сільського господарства під методичним керівництвом Всесоюзного інституту удобрення, агротеchnіки і агроґрунтознавства (ВІУАА) провести в Україні комплексне ґрунтово-агрохімічне дослідження колгоспів 35-ти бурякових МТС. Перед ВІУАА було висунуто завдання ЦК партії скласти ґрунтово-агрохімічні карти для 100

бурякових і бавовносійних МТС, з них 50 припало на бурякові МТС. 35 бурякових МТС мала дослідити Україна, а 15 – Курська і Воронезька області. Незабаром Постановою Наркомзему УСРР від 13 березня 1934 р. № 107 «Про обстеження 35 бурякових МТС» було доручено Буряковому управлінню, Всеукраїнському науково-дослідному інституту агрогрунтознавства та хімізації сільського господарства разом з ВУАСГН провести роботи з метою складання ґрунтово-агрохімічної карти МТС та планів раціонального використання добрив у цих МТС, які в комплексі з усіма агротехнічними заходами забезпечили б високі врожаї бурякових сівозмін і збереження та підвищення родючості ґрунтів (додатки 5, 6, 7).

Ця робота мала вагоме значення не тільки для досліджуваних МТС і колгоспів як виробничих одиниць, а й для збагачення науки про ґрунти та добрива, примноження знань про складні природні, агротехнічні та організаційно-господарські процеси, під впливом взаємодії яких збільшується врожайність.

Народний Комісаріат земельних справ СРСР для проведення цих робіт виділив ВУНДІАХ кошти в сумі 700000 крб. Методичне керівництво ВІУАА оплачувалося додатково.

Основними завданнями ґрунтово-агрохімічного дослідження було визначено:

- вивчити ґрунти території МТС та скласти агровиробничі характеристики основних ґрунтових відмін у формі літературного звіту (монографії) для практичного користування агрономами МТС та колгоспного активу;

- встановити на території МТС і колгоспів межі різних відмін ґрунтів і визначити групи ґрунтів, що мають майже однакову ефективність добрив і основні правила їх застосування, або ж навпаки – виділити окремо різко відмінні ґрунти;

- дати наукову основу для поширення використання наслідків польових дослідів, що проведені на точно фіксованих ґрунтових відмінах, на суміжні з МТС райони. При цьому потрібно визначати важливості правильного застосування добрив у комплексі певних агротехнічних заходів, властивості різних ґрунтів;

- дослідити закономірності поширення окремих відмін ґрунтів на території МТС з метою забезпечення більш правильного та повного використання наслідків польових дослідів з добривами та глибшого теоретичного розуміння причин, що зумовлюють різну ефективність добрив у конкретних умовах колгоспного виробництва;

- забезпечити вибір ділянок для польових дослідів з типовими ґрунтами та дослідити ґрунти дослідних ділянок;

- вивчити природні умови та їх зміни під впливом комплексу агротехнічних заходів на стаханівських ланках з метою виявлення оптимальних можливостей одержання найвищих урожаїв цукрового буряку (1935–1936 роки);

Г.Г. Махов продовжив свої уточнення при дослідженні ґрунтів шести областей Західної України у 1940 році після приєднання цієї території до складу СРСР.

6. З-поміж інших комплексних дослідницьких робіт галузевих інституцій щодо пошуку шляхів ефективного використання угідь УСРР шляхом їх картографування слід виділити:

- обстеження категорії «інших угідь» республіки, до якої віднесено 2140 тис. га, а саме: перелоги, болота, балки, піски, солончаки, чагарники (розробки Українського науково-дослідного інституту гідротехніки і меліорації);

- дослідження ґрунтів 195 сортодільниць УСРР для сортовипробування кращих сортів зернових культур, що завершилося складанням плану ґрунтів кожної у масштабі 1:2000 (виконавець – Український науково-дослідний інститут соціалістичного землеробства, керівник – Г.Г. Махов);

- обстеження ґрунтів шести західних областей УСРР з метою складання їхніх карт у масштабі 1:200000 і виробничої характеристики згідно з наказом НКЗС УСРР від 11 травня 1940 р. № 394 (виконавець – Український науково-дослідний інститут соціалістичного землеробства, керівник – Г.Г. Махов). Ученим також було запропоновано умовний поділ території західних областей на шість виробничих зон.

На підставі всіх згаданих матеріалів досліджень ґрунтів УСРР, в першу чергу в агрогрунтознавчому відношенні, відпрацьовано не тільки поділ республіки на чотири ґрунтово-кліматичні зони щодо сільськогосподарського використання, а й за виробничими зонами щодо спеціалізації: льоно-конопляна (Полісся), зерно-бурякова (Лісостеп), зерно-олійна (Центральний Степ) та зерно-бавовняна (Південний Степ). Для кожної зони вчені запропонували відповідні науково обґрунтовані заходи щодо поліпшення ґрунтів. Це дало підстави Г.Г. Махову стверджувати, що «...лише тепер агрогрунтознавство стоїть на правильному шляху і разом з агрохімією працює над дослідженням основної властивості ґрунтів – їхньої родючості та процесу їх зростання...»⁴⁹. Зрозуміло, що насамперед йшлося про соціалістичне сільськогосподарське виробництво, яке вже зовсім нівелювало українську школу ґрунтознавства, характерну 20-м – першій половині 30-х років минулого століття⁵⁰.

7. Надзвичайно велике значення для популяризації новітніх досягнень українських учених-агрогрунтознавців протягом 1936–1941 років мала публікація їх результатів досліджень у фахових монографічних і періодичних виданнях.

⁴⁹ Махов Г. По новому ставимо питання / Г. Махов // Зернове господарство. – 1938. – № 11–12. – С. 60.

⁵⁰ Вергунов В. А. Українське ґрунтознавство: історія становлення та розвитку у наукових школах, інституалізації і періодизації / В. А. Вергунов // Історія української науки на межі тисячоліть: зб. наук. пр. / Дніпропетр. нац. ун-т, Держ. наук. с.-г. б-ка. – К., 2006. – Вип. 24. – С. 46–79.

гідрології і геологічних наук АН УРСР. По лінії Академії керівництво ними здійснював О.Н. Соколовський.

4. Питання пошуку шляхів сільськогосподарського використання торфоболотного фонду УРСР, який станом на 1936 рік досягав 1370000 га, теж стає об'єктом вивчення вченими-агрогрунтознавцями УРСР. Оскільки тільки 171752 га на той час було осушено на 29 масивах, РНК СРСР прийняв постанову від 29 квітня 1936 р. № 770 щодо проведення повної інвентаризації осушуваних систем УРСР, застосовуючи досвід вже проведених робіт на Чернігівщині. Методичним центром став Український науково-дослідний інститут гідротехніки і меліорації, а базовою дослідно-виробничою установою – Панфільсько-Яготинський болотний пункт. Предметом досліджень науковців, через систему опорних пунктів, на осушуваних ґрунтах стає пошук шляхів одержання стійких урожаїв зернових культур (пшениця, жито) за рахунок впливу на ґрунт через відповідну агротехніку. Таким чином були відпрацьовані кращі попередники – трави й коноплі на зеленець, елементи основного обробітку, а також оптимальні дози мінеральних добрив для отримання врожаю на рівні 20–23 ц/га (П.Ф. Гордієнко). У цей період вперше почали вивчати використання мікроелементів (міді) для підвищення продуктивності зернових культур, а також захисту їх від хвороб. Серед теоретичних розробок щодо цього типу ґрунтів – доведення зв'язку врожайності всіх сільськогосподарських культур з аерацією, яку забезпечують осушуванням та обробітком торфових ґрунтів, яка повинна досягати близько 25 % їх об'єму (Український науково-дослідний інститут гідротехніки і меліорації).

5. Серед найфундаментальніших розробок учених УРСР у галузі теорії агрогрунтознавства протягом 1936–1941 років слід вважати опрацювання питання класифікації і номенклатури ґрунтів республіки, над яким працювали: Київська частина Українського науково-дослідного інституту соціалістичного землеробства; Всесоюзний науково-дослідний інститут цукрової промисловості (м. Київ); Всесоюзний науково-дослідний інститут удобрень та агрохімії (м. Москва) та Ґрунтовий інститут ім. В.В. Докучаєва АН СРСР. Через спеціальну нараду при останній інституції 1 березня 1936 року в УСРР було запроваджено розроблену колективом авторів УНДІСОЗ (м. Київ), а саме: О.Т. Калачиковим, Г.Г. Маховим, К.С. Божком, Г.М. Самбуром, П.А. Костюченком та Н.Б. Вернандер єдину класифікацію і номенклатуру ґрунтів республіки. Багато в чому вона базувалася на попередніх результатах складання ґрунтового-агрохімічних карт МТС і областей УРСР, яким займався УНДІСОЗ в попередні роки. Незважаючи на затвердження єдиної класифікації і номенклатури ґрунтів на рівні профільного наркомату, окремі науковці, а також інституції продовжували працювати над її удосконаленням. З цього приводу потрібно виділити розробки К.С. Божка щодо класифікації чорноземів УРСР за 1938 рік. Сам

уточнити та деталізувати ґрунтові карти МТС попередніх років дослідження (масштаб 1:126000, 1:42000) з метою доведення їх до ґрунтового-агрохімічних карт М 1:50000, М 1:25000 (1936 р.);

деталізувати уже складену ґрунтового-агрохімічну карту МТС у напрямку доведення висновків дослідження ґрунтів до окремих бригад і ланок на основі поглибленого вивчення природних особливостей та окультуреності ґрунтів колгоспів.

Ґрунтова агрохімічна карта МТС, відображаючи основні агрохімічні властивості ґрунтів, мала чітко окреслити спільні кордони полів сівозмін і розробити систему добрив для колгоспів, які обслуговували МТС. Поряд з агрохімічною картою план хімізації для колгоспів повинен був на основі певних сівозмін відобразити систему добрив для певного колгоспу і намітити шляхи його реалізації, оскільки всі дослідні роботи повинні відбуватися під кутом зору чіткої та правильної побудови системи добрив.

Для оперативного та методичного керівництва зазначеними роботами по 35-бурякових МТС було призначено керуючу групу, яка відповідала за редагування звітів і карт, наукове опрацювання питань, які виникали в процесі роботи, теоретичне обґрунтування висновків, підбір і розподіл відповідних кадрів, фінансування робіт. До складу керуючої групи входили: Г.М. Самбур, О.М. Вишинський, О.І. Душечкін, М.М. Годлін, Н.Б. Вернандер. Інспектування робіт на місцях, крім зазначеної групи, проводив П.А. Костюченко. Керівництво групою було доручено Г.М. Самбур, його заступником призначено О.М. Вишинського. Загальне керівництво роботами очолив професор О.Т. Калачиков. Відповідальним керівником по ВУАСГН за проведення ВУНДІАХ робіт щодо складання ґрунтових агрохімічних карт 35-ти бурякових МТС наказом № 37 по Академії було призначено Д.Й. Каплана. Відповідно до згаданої Постанови № 107 ОблЗУ та директори МТС зобов'язані були забезпечити досліді потрібною кількістю мінодобрив, особливо калійних і азотних, робочою силою та транспортними засобами, а робітників, яких залучали до проведення цих робіт, житлом, засобами пересування та належним харчуванням.

Після ліквідації у 1935 році ВУАСГН припиняє свою діяльність і Всеукраїнський науково-дослідний інститут агрогрунтознавства та хімізації сільського господарства. Функції інституту частково передають Українському НДІ соціалістичного землеробства (м. Київ). Крім того, на новому рівні в межах Академії наук УСРР починає працювати лабораторія ґрунтознавства на чолі з О.Н. Соколовським.

Слід зауважити, що в межах ВУАСГН діяло Бюро хімізації, засноване О.Н. Соколовським у 1932 році⁴³. До складу Бюро увійшли наукові фахівці: П. Толочко, Ф.Ф. Кравченко, О.А. Штурм, О.М. Можейко, М.К. Крупський та асистент Ядринцева. Загальне методичне керівництво

⁴³ Звіт про роботу Бюро Хімізації за 1932 р. – ЦДАВО України. – Ф. 1055. – Оп. 1. – Од. зб. 327. – Арк. 2–6.

Бюро здійснював президент ВУАСГН О.Н. Соколовський. Цей підрозділ Академії починаючи з осені 1932 року координував наукову, науково-виробничу та фінансово-господарську діяльність ВУНДІАХ і ХСПІ. Крім того, проводив на базі навчальної кафедри ґрунтознавства ХСПІ досить активну науково-дослідну роботу з питань агроґрунтознавства у спеціальній лабораторії.

Дослідна робота Бюро хімізації підтверджується й архівними матеріалами. Так, згідно зі звітом Бюро хімізації за 1932 рік О.М. Можейко продовжував польові дослідження на Чонгарському опорному пункті по хімізації і хімічній меліорації солонцюватих ґрунтів півдня України, налагодив зв'язок з дослідними організаціями Криму по вапнуванню цих ґрунтів, а також розробив тему «К дисперсоидологии гумуса» та написав статтю «К постановке опытов с гипсованием в связи с орошением на солонцеватых почвах». О.А. Штурм виконує науково-дослідну роботу на тему «Швидка метода визначення потреби ґрунту на вапно». У звіті вчений пише про дослідження ефективності добрив під зернові культури, а Ф.Ф. Кравченко працює над дослідною роботою «Вплив спалювання стерні на фізико-хімічні властивості ґрунту». Найбільше наукове навантаження у 1932 році мав М.К. Крупський, який виконав: «1. Методу освітлення водних витяжок з солонців способом утворення трифазової емульсії та флотацією з повітрям; 2. Методу швидкого насичення ґрунту катіонами; 3. Сконструював кількісного діалізатора для швидкого кількісного відокремлення колоїдів ґрунту; 4. Проводив роботу по застосуванню методу флотації для відокремлення цеолітної й гуманної частини; 5. Проводив роботу по дослідженню пересування солей з різними формами води». Асистентом Ядринцевою були опрацьовані питання «Про одержання прозорих витяжок за допомогою розчинів солей» та «Про способи створювати непроникуваність ґрунтів до води». Усі ці роботи були виконані під керівництвом О.Н. Соколовського. Крім того, фахівці Бюро хімізації готували численні «доповідні записки» С. Косіору та В. Чубарю, писали наукові статті й брошури, наприклад, О.Н. Соколовський – «Структура ґрунту» англійською та українською мовами обсягом 6 аркушів, а також брали участь у наукових зібраннях (Менделєєвський з'їзд, засідання пам'яті К.К. Гедройца), вченими розроблялися інструкції, довідники, нормативи, програми та звіти. Їх об'єднуючим чинником була хімізація сільського господарства.

Згодом Бюро хімізації за наказом по ВУАСГН від 20 вересня 1933 р. № 2 було реорганізоване у сектор агрохімії та добрив. Завідувачем сектору призначено О.Н. Соколовського, а його заступником – О.М. Грінченка. Всі справи Бюро хімізації, а також його співробітників переведено до новоствореного сектору. На нього відразу було покладене наукове керівництво Всеукраїнським науково-дослідним інститутом агроґрунтознавства та хімізації сільського господарства і хімічною лабораторією. Під постійним контролем сектору велися майже всі науково-

органічних добрив у розрізі конкретних сівозмін для 163 тис. га солонців у Харківській, Одеській і Дніпропетровській областях, 94 тис. га солодей у Чернігівській та Київській областях, а також 180 тис. га солодей – степових підзолів на подах Півдня.

Щодо внеску в питання теорії, то О.М. Можейко став піонером науково обґрунтованої хімічної меліорації солонців в УРСР за рахунок їх хлорування. О.М. Грінченко встановив закономірність взаємодії ґрунтів із катіонами й аніонами різних солей за відмінних умов реакції, а М.К. Крупський вивчав водно-фізичні властивості гумусу як колоїду і комплексу органічних (органомінеральних) сполук у зв'язку з його перетворенням. На підставі власних досліджень П.В. Бірко розглядає механізм процесу осолодіння в каштановому чорноземі, що, на його думку, починається на ранніх етапах солонцевого процесу ґрунтоутворення.

Стосовно практичного впровадження результатів, то оригінальністю відзначалися напрацювання Н.Б. Вернандер щодо використання буркуну та Г.Г. Махова – щодо бавовнику на солонцюватих ґрунтах за комплексного застосування відповідних агротехнічних засобів.

Серед технічних засобів поліпшення водно-фізичних властивостей солонцюватих ґрунтів, розробником яких став Український науково-дослідний інститут соціалістичного землеробства, потрібно визначити: 1) так званий «структуроутворювач», що може бути використаний як культиватор-структуроутворювач для передпосівного обробітку ґрунту (автор – Германова В.М.), та 2) двоярусний плуг для поглиблення орного шару солонцюватих ґрунтів без вивертання ілювіального горизонту на поверхню, в першу чергу під бавовник (автори – Махов Г.Г., Горбик Г.Ф., Нестерводський Б.В., Бірко П.В.), який з 1938 року масово почав виготовляти Одеський завод ім. Жовтневої революції.

3. На другу половину 1930-х років припадає підвищення державної заінтересованості до вивчення проблем ерозії ґрунтів УРСР з метою пошуку шляхів запобігання її дії. За даними Г.Г. Махова, у середині 1937 року кількість ґрунтів, що змивалися в УРСР, становила 1,5 млн га. Учений запропонував умовний схематичний їх поділ на чотири райони за ступенем прояву ерозії, а також раціональні способи диференційованого протиерозійного вирощування польових культур від куту нахилу схилу до 3° і до 5°. Він провів також дослідження щодо запобігання проявів ерозії на площі 400000 га на Донбасі. Крім Українського науково-дослідного інституту соціалістичного землеробства, проблемами ерозії ґрунтів займався й Український науково-дослідний інститут агрономічної і лісового господарства (Шапошников А.П.). Дослідник запропонував класифікацію протиерозійних заходів за окремим земельним фондом, що складався з трьох груп гідрографічної сітки, а також конкретні заходи щодо їх поліпшення в протиерозійному відношенні. Величезну роль у розробці теоретичних питань щодо ерозії ґрунтів відіграли Інститути

Західна та Західного Лісостепу. Саме для задоволення їхніх потреб вели свою діяльність спеціалізовані дослідницькі інституції й, передусім, Український науково-дослідний інститут соціалістичного землеробства щодо виконання комплексних досліджень із питань агроґрунтознавства.

Серед найбільших теоретичних і, головне, практичних здобутків агроґрунтознавства УРСР у 1936–1941 роках були такі:

1. Складання ґрунтово-агрохімічних карт і планів хімізації у зоні бурякосіяння УРСР групами Українського науково-дослідного інституту соціалістичного землеробства, що розпочали свою діяльність у 1934 році і завершили в 1936 році для 110 МТС⁴⁷. На їх основі на початку 1937 року було складено зведену ґрунтово-агрохімічну карту Полісся та цукробурякової зони УРСР у масштабі 1:400000. Цей новий тип ґрунтово-агрохімічної карти, що уточнила мапи ґрунтів УРСР за редакцією Г.Г. Махова (1926 р.) у масштабі 1:105000 та О.Н. Соколовського у масштабі 1:1000000 (1934 р.), дав вичерпну агрономічну характеристику ґрунтів чотирьох областей: Київської, Вінницької, Харківської та Чернігівської. Для цих цілей інститут протягом 1934–1936 років дослідив 24 млн га ґрунтів Полісся та Лісостепу, а для складання ґрунтової карти зони бавовносіяння на півдні УРСР ще понад 5 млн га⁴⁸.

2. Розробка науково обґрунтованих заходів щодо введення у сільськогосподарське використання колгоспів та радгоспів солонців і солончаків, що займали загальну площу близько 3000000 га в УРСР, стає одним із пріоритетних завдань агроґрунтознавчої науки УРСР протягом 1936–1941 років для галузевих дослідницьких інституцій через закладені спеціальні досліді в господарствах Чернігівської, Одеської, Херсонської областей та інших регіонів республіки. Надзвичайно великий спектр досліджень проведено Київською частиною Українського науково-дослідного інституту соціалістичного землеробства (Г.Г. Махов, Г.М. Самбур, Н.Б. Вернандер, І.М. Ніколенко, П.В. Бірко) та співробітниками науково-дослідної кафедри НКЗС УРСР при Харківському сільськогосподарському інституті (Соколовський О.Н., Можейко О.М., Крупський М.К.). Вирішення цієї проблеми мало важливе народногосподарське значення для розширення площ під вирощування перш за все зернових та бавовнику – стратегічних культур для економіки держави. Не випадково уряд республіки своєю постановою від 17 липня 1936 р. виділив спеціальні бюджетні кошти для проведення комплексних досліджень з хімічної меліорації солонців. Спільними зусиллями всіх причетних до такого типу агроґрунтознавчих розвідок, включаючи хаті-лабораторії колгоспів, що функціонували на цьому типі ґрунтів республіки, були відпрацьовані терміни, норми внесення меліорантів із урахуванням глибини оранки, системи внесення мінеральних та

дослідні роботи ВУНДІАХ, зокрема, дослідження солонцюватих ґрунтів на півдні України, агроінвентаризаційні дослідження ґрунтів, а також ґрунтів території 35-ти бурякових МТС і складання до них ґрунтово-агрохімічних карт, та здійснення контролю за складанням карти ґрунтів України.

Згідно з тематичним планом робіт сектору ВУАСГН на 1933 рік, його працівники продовжували роботи з гіпсування та вапнування ґрунтів разом з їх удобреннями за умови зрощення солонцюватих ґрунтів Надморської смуги України; вивчали вплив гіпсування та вапнування на ґрунтах середньої Наддніпрянщини, а також способи хімічної меліорації пісків нижньої Наддніпрянщини; досліджували вплив спалювання стерні на врожай та фізико-хімічні властивості ґрунту; проводили вивчення колоїдів ґрунту та інших видів поліпшення його фізико-хімічних властивостей⁴⁴.

Згідно із знайденими архівними документами у ЦДАВО України, виявилось, що другим підрозділом, який приділяв увагу вивченню проблем агроґрунтознавства, була Лабораторія фізико-хімії ґрунту, завідував якою М.К. Крупський. Серед низки народногосподарських завдань, які стояли перед Лабораторією і Академією в цілому, передбачалися організація соціалістичного сільськогосподарського виробництва, його хімізація та механізація. Так, відповідно до «Проблемно-тематичного плану Лабораторії фізико-хімії ґрунту при ВУАСГН за 1934 р.», для здійснення поставлених завдань планувалося опрацювати ряд питань щодо фізико-хімічних властивостей ґрунту. У 1934 році потрібно було завершити складання карти ґрунтів УРСР у масштабі 1:1000000, робота над якою була розпочата у 1932 році. Також співробітники лабораторії вивчали вплив гіпсування на підвищення врожайності солонців і солонцюватих ґрунтів на значній частині півдня України та старих терасах Дніпра, які вкриті солонцюватими ґрунтами. Як показали попередні досліді лабораторії, гіпсування значно підвищує врожай. Для застосування гіпсування потрібно було визначати дози гіпсу для внесення в ґрунт, а для цього мати кількісні показники солонцюватості. Для розв'язання цієї проблеми були заплановані такі теми: «Визначення показників солонцюватості ґрунту» та «Вивчення методів визначення дозування вапна на спільнених ґрунтах». Дослідження колективу Лабораторії за попередні роки дали підставу вважати, що підвищення врожайності великою мірою зумовлене саме змінами колоїдного комплексу. Для вивчення цього явища була запланована тема «Вплив стерилізації ґрунту на колоїдний комплекс ґрунту».

Застосування добрив та його планування майже неможливе без інформації про вміст поживних речовин у материнських породах у різних

⁴⁷ ЦДАВО України, ф. 4759, оп. 2, спр. 151, арк. 19.

⁴⁸ Калачиков О.Т. Досягнення агроґрунтознавства та агрохімії в контексті стаханівського руху / О.Т. Калачиков // Соціалістична агротехніка. – 1937. – № 2. – С. 20.

⁴⁴ Вергунов В. А. Українське ґрунтознавство : історія становлення та розвитку у наукових школах, інституціях і періодизації / В. А. Вергунов // Історія української науки на межі тисячоліть. – Вип. 24. – К., 2006. – С. 46–79.

районах УСРР. Проте, незважаючи на великий матеріал про ґрунти України, який був зібраний за попередні роки, порівняльна характеристика їх була відсутня, планування основних заходів з хімізації та агротехніки могло бути проблемним. Унаслідок цього постала необхідність у складанні «Порівняльної характеристики лесів за різних ґрунтових провінцій УСРР на кількість P_2O_5 і К», а також «Порівняльної характеристики основних типів ґрунтів УСРР на поживні речовини».

На основі попередніх досліджень колективу лабораторії в стані розробки були нові методи, які мали на меті дати об'єктивну характеристику структурності ґрунту. Це була «Розробка методів визначення коефіцієнта структурності». Важливим чинником утворення структури є гумус. Його впливом зумовлено поліпшення структури ґрунту після бобових, але проблема «свіжого» чи «старого» гумусу не була до кінця вирішена, в результаті чого, тематично важливим постало питання щодо «Характеристики процесу старіння гумусу». Гумус ґрунту відіграє роль одного з основних резервів поживних речовин, але його вивчали в масі. Як показали дослідження академіка О.Н. Соколовського, гумус не є однаковим у різних фракціях. Отже, детальне вивчення його фракцій повинне допомогти розв'язати проблему внутрішньої потреби поживних речовин у самому ґрунті. Звідси й постала тема дослідження: «Дисперсологічний аналіз гумусу, як метод диференційованої його оцінки». Варто додати, що наступним актуальним завданням саме того часу було ведення «Боротьби за Марксо-Леніно-Сталінську методологію в ґрунтознавстві», яка зумовила видання збірки «Проблема методики дослідження ґрунту». Видання такої збірки було конче потрібним у зв'язку з необхідністю проведення великомасштабних дослідних робіт в агроґрунтознавстві. Ця збірка була основою для агрохімічних служб при МТС. Готувалася до друку ще одна цінна збірка – «Проблеми структури та обробітку ґрунту», оскільки важливість цього питання постала не тільки перед агроґрунтознавством, а й перед агротехнічним забезпеченням.

Отже, основні проблеми агроґрунтознавства, якими займалися підпорядковані ВУАСГН науково-дослідні установи, були такі:

1. Підвищення родючості та врожайності.
2. Динаміка фізичних, хімічних, біологічних процесів, які проходили в ґрунтах.
3. Виявлення динаміки та багатогранності взаємозв'язку рослини з ґрунтом.
4. Дослідження питання окультурення ґрунтів і проведення на них відповідних робіт.
5. Агрохімічне вивчення чинників, які підвищують стійкість урожаїв.
6. Розроблення шкали показників агрономічного бонітування ґрунтового покриву.
7. Вивчення агрономічної якості удобрення.
8. Дослідження механічного та хімічного складу ґрунтів.

Після ліквідації ВУАСГН на початку 1935 року координацію і, головне, замовлення через бюджетне фінансування остаточно взяв на себе Наркомзем УРСР через відповідний відділ у своїй структурі. Крім того, як вдалося встановити через архівний пошук, окремі завдання щодо вирішення загальнодержавних проблем дослідження ґрунтів республіки прямо доводив профільний наркомат у Москві. У цьому випадку йшлося, скоріше, про реалізацію вже відпрацьованого як у питаннях теорії, так і практичного застосування для ведення соціалістичного сільськогосподарського виробництва. Отримані таким чином результати, безперечно, надавали поштовх розробці нових наукових підходів для ведення сільськогосподарської дослідної справи взагалі й цього її напрямку зокрема⁴⁵.

У 1935 році на базі Всеукраїнського науково-дослідного інституту агроґрунтознавства та хімізації сільського господарства створено Український науково-дослідний інститут соціалістичного землеробства (УНДІСОЗ). Тематика його досліджень розширилася, але профілюючими залишилися дослідження питань ґрунтознавства та агрохімії.

До складу інституту ввійшли такі відділи та лабораторії:

відділ рільництва з п'ятьма лабораторіями: землевпорядження і сівозмін, обробітку ґрунту і боротьби з бур'янами, зернових і зернобобових, олійних культур і багаторічних трав, технічних і нових культур;

відділ удобрення;

відділ кормовиробництва;

відділ селекції та насінництва з чотирма лабораторіями: зернових культур, круп'яних культур і кукурудзи, технічних і олійних культур, трав;

відділ захисту рослин від шкідників і хвороб;

відділ агроґрунтознавства з двома лабораторіями: територіальних досліджень і родючості ґрунту;

відділ економіки і організації сільськогосподарського виробництва.

Структурою інституту було передбачено й діяльність окремо створених лабораторій: фізіології рослин, мікробіології ґрунту, агрохімії.

Згідно з новою Постановою РНК УРСР та ЦК КП(б)У від 31 грудня 1939 р. «Про структуру Народного комісаріату землеробства УРСР»⁴⁶, прийнятою на виконання Постанови РНК СРСР і ЦК ВКП(б) від 5 грудня 1939 р., створюється сім виробничо-територіальних управлінь за природно-кліматичними зонами республіки: Центрального Лісостепу; Східного Лісостепу; Півдня; Південно-Східна; Полісся; Північно-

⁴⁵ Агроґрунтознавство в Україні (1930–1941 рр.): зб. док. і матеріалів / НААН, ННСГБ; уклад. та наук. ред. В. А. Вергунов. – К.: ФОП Корзун Д.Ю., 2013. – Ч. 2 : (1936–1941 рр.) – 368 с., портр., фото. – (Історико-бібліографічна серія «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії». Кн. 71).

⁴⁶ Постановление Совета Народных Комиссаров УССР и Центрального Комитета КП(б)У «О структуре Народного комиссариата земледелия УССР», г. Киев, 31 декабря 1939 г. / Государственная научная архивная библиотека, м. Киев [перевод с вид. «Собрание постановлений и распоряжений правительства Украинской Советской Социалистической Республики». – 1940. – № 4. – Ст. 21].

сільськогосподарської авіації комплекс використовував аеродроми глибинних пунктів.

Глибинні агрохімічні комплекси – це міжгосподарські пункти хімізації, утворені на кооперативних засадах за участю кількох господарств, або колгоспні пункти хімізації. У першому випадку пункт обслуговував кілька господарств, у другому – одне. Міжколгоспні та колгоспні пункти хімізації створювали для обслуговування господарств, віддалених від центрального агрохімічного комплексу.

Головне завдання міжколгоспних і колгоспних пунктів хімізації було нагромадження, зберігання, подрібнення, змішування і внесення мінеральних добрив, засобів хімічного захисту рослин, вивезення і внесення органічних добрив, вапнякових матеріалів і гіпсу. При міжколгоспному пункті хімізації обладнували аеродром для сільськогосподарської авіації, створювали спеціалізовані загони, оснащені технікою для транспортування і внесення добрив.

Досвід роботи колгоспних пунктів хімізації та районного агрохімічного центру свідчив про переваги спеціалізації і концентрації агрохімічного обслуговування колгоспів і радгоспів. Разом з цим це був перший досвід роботи спеціалізованих підрозділів по агрохімічному обслуговуванню, що виявив необхідність докорінних змін в організації роботи агрохімічної служби по розробці і впровадженню рекомендацій щодо ефективного використання добрив.

За застосування централізованої технології підготовки, перевезення та внесення тукосумішей вже було недостатньо загальних рекомендацій, що розроблялися для господарства один раз на 5–6 років. Вже стало необхідно розробляти проектно-кошторисну документацію на внесення добрив у кожне поле сівозміни: першим етапом було складання агрохімічних паспортів. Досвід роботи Харківської, Львівської та деяких інших ЗАЛ свідчив, що паспортизація полів давала можливість ефективніше впроваджувати у виробництво наукові заходи високоефективного використання добрив.

Поглиблюючи наукову обґрунтованість застосування добрив і хімічних меліорантів, ЗАЛ розширювали набір аналізів ґрунту, запроваджували нові методи дослідження. Зокрема, вивчали активність катіонного та аніонного складу ґрунтового розчину, гумусовий баланс, забезпеченість ґрунтів сіркою, магнієм і рухомими формами мікроелементів, основні фізико-хімічні, агрохімічні та інші показники, що визначають родючість всієї кореневмісної товщі ґрунтів (а не тільки орного їх шару, як було раніше) тощо.

Широка, здійснювана на високому методичному рівні апробація добрив у польовому досліді за конкретних ґрунтових умов залишалася однією з дійових основ для встановлення закономірностей, що забезпечують обґрунтування рекомендацій щодо розподілу й застосування добрив і хімічних меліорантів. Стало перспективним централізоване (через агрохімкомплекси) застосування добрив, відповідно з проектно-кошторисною документацією для кожного поля сівозміни у всіх господарствах республіки; істотний крок до цього – складання і використання агрохімічного паспорта поля. Поширення набули економіко-

Ці багатоаспектні питання виникають при огляді унікальної інформації про ґрунти та їх стан, вперше у світі отриманої у 1957–1961 роках саме в Україні.

Ґрунтове обстеження охопило тоді близько – 45 млн га сільськогосподарських земель. Грандіозним був територіальний розмах картографувальних робіт і бездоганним виявилось їх методичне, наукове, інструментальне та організаційне забезпечення як напередодні, так і в процесі обстеження ґрунтів. Лише тепер, більше півстоліття після їх завершення, можна оцінити з позицій історичної ретроспективи у всій повноті їх наукову й народногосподарську значимість.

О.Н. Соколовський виховав плеяду ґрунтознавців, які заклали міцні наукові підвалини харківської школи агрономічного ґрунтознавства. Першими є імена професорів О.М. Грінченка, М.К. Крупського, О.М. Можейка, Г.С. Гриня. Вони сформували при Українському науково-дослідному інституті ґрунтознавства спецгрупу зональних інспекторів, які винесли на своїх плечах тягар проведення і узагальнення матеріалів зйомки ґрунтів України: Н.Б. Вернандер і Г.М. Самбур – Полісся; Г.С. Гринь і С.О. Скорина – Лісостеп; В.Д. Кисіль і О.М. Можейко – Степ; А.Ф. Яровенко – Донбас; Г.В. Новікова – Степовий Крим; Г.А. Андрущенко – Карпати; М.А. Кочкін – Гірський Крим. Координацію робіт з картографування ґрунтів також здійснювали фахівці Міністерства сільського господарства УРСР, яких очолював Б.З. Харченко, а після завершення експедиційних робіт при їх генералізації – відділ ґрунтових обстежень «Укрземпроекту» (С.О. Скорина, а потім – О.П. Канащ).

Ґрунтове обстеження сільськогосподарських земель України проводилося в масштабі 1:10000; 1:25000 ґрунтовими загонами та експедиціями, які працювали при 36 наукових установах і вищих навчальних закладах республіки. Основу спеціалістів ґрунтових експедицій склали ґрунтознавці (старші техніки, інженери, старші інженери) – випускники факультету ґрунтознавства та агрохімії Харківського сільськогосподарського інституту ім. В.В. Докучаєва та Української сільськогосподарської академії (нині Національний університет біоресурсів і природокористування (НУБіП), а також ґрунтознавці, які закінчили географічні та біолого-ґрунтознавчі факультети університетів (Київського ім. Т.Г. Шевченка, Львівського ім. І. Франка та ін.). Кадри ґрунтознавців для експедиції поповнювалися випускниками спецкурсів, які функціонували при Харківському СГІ ім. В.В. Докучаєва. Заняття тут проводили Г.С. Гринь, В.Д. Кисіль, А.Ф. Яровенко та інші видатні ґрунтознавці й агрохіміки України. Знаковою рисою ґрунтових загонів була обов'язкова участь в їх роботі агрономів, геоботаніків, лувічників і землевпорядників. Методичне керівництво агрономічною частиною робіт ґрунтових експедицій здійснював УкрНДІ землеробства разом з обласними державними сільськогосподарськими дослідними станціями, а методичним керівником лабораторного аналізу відібраних

зразків ґрунтів в лабораторіях масових (хімічних) аналізів при сільгоспінститутах та університетах був М.К. Крупський. Для наукового забезпечення аналітичних робіт він видав посібник з хімічного аналізу ґрунтів⁵³, який не втратив своєї значимості до цього часу, ставши основою сучасних ДСТУ.

По завершенню ґрунтового обстеження кожне господарство (тоді колгоспи і радгоспи) республіки одержало всі необхідні матеріали з агрономічної характеристики ґрунтів. Вони включали: карту ґрунтів (масштаб 1:10000; 1:25000), набір картограм, які «розшифровували» карту ґрунтів з агрономічних позицій та агрогенетичний нарис конкретної території з рекомендаціями щодо окультурювання та підвищення родючості ґрунтів (система сівозмін, внесення органічно-мінеральних добрив, вапнування й гіпсування, гідротехнічна та агролісова меліорації, захист від водної та вітрової ерозії тощо), підвищення продуктивності природних кормових угідь, поліпшення їх використання, раціональне використання земель). Матеріали ґрунтових обстежень надали всім землекористувачам вкрай потрібну їм на той час інформацію про земельні ресурси – експлікацію, агропромислові можливості, конкретні рекомендації щодо їх раціонального використання та поліпшення (окультурювання). Успішне завершення небувалих в історії ґрунтознавства за розмахом, задумом і реалізацією робіт стало можливим завдяки освоєнню ґрунтознавцями України всіх накопичених наукою про ґрунти знань, передусім, у картографуванні ґрунтів та агрогеохімічній інтерпретації складених ґрунтових карт. Останню здійснили науковці під керівництвом академіка П.А. Власюка, який вперше у світовій практиці склав картограми вмісту мікроелементів у ґрунтах України⁵⁴.

Класичні роботи з класифікації, діагностики і картографування ґрунтів в переддень великомасштабної зйомки ґрунтів України (1957 р.) проводилися в Почвенном институте им. В.В. Докучаева, Інституті географії АН СРСР, на факультетах ґрунтознавства Московського державного університету ім. М.В. Ломоносова, Ленінградського держуніверситету, Молдавського НДІ ґрунтознавства ім. М.О. Дімо, факультетах агрохімії і ґрунтознавства Тимірязєвської (Москва), Білоруської та Естонської (Тарту) сільськогосподарських академій, Горьківського сільськогосподарський інститут, ґрунтово-біологічного факультету Воронежського держуніверситету, Грузинського інституту субтропічних культур, ґрунтознавцями Середньої Азії, Сибіру і Далекого Сходу та інших регіонів. Були видані методичні розробки І.Ф. Садовнікова «Почвенная картография» (1952) і «Почвенные исследования и составление почвенных карт» (1953) та найбільш повна й методично цінна

агрохімічні комплекси виконували усі роботи з перевантаження, зберігання, подрібнення і підготовки до внесення у ґрунт тукосумішей, транспортування їх до поля і внесення.

Агрохімічні комплекси оснащували необхідною матеріально-технічною базою, яка забезпечувала механізацію трудомістких процесів використання добрив і засобів хімічної меліорації: штати комплексів склалися з інженерно-технічного персоналу й механізаторів.

На початок 1976 року в «Укрсільгосптехніці» діяло 99 спеціалізованих відділень і агрохімічних комплексів, які за 1971–1975 роки вивезли на поля 451,8 млн т органічних добрив, внесли мінеральних добрив на площі 7 млн га і хімічних меліорантів – на 6,9 млн га (додаток 12). В Українській РСР було нагромаджено певний досвід будівництва і експлуатації на кооперативних засадах аеродромів для сільськогосподарської авіації, які мали необхідні склади для зберігання добрив. Існував також досвід організації колгоспних пунктів хімізації. Таким чином, паралельне існування різних форм спеціалізованого агрохімічного обслуговування цілком виправдовувало себе, бо всі вони давали можливість за рахунок залучення державних та колгоспних коштів прискорити створення матеріальної бази, необхідної для якнайшвидшого переходу до єдиної централізованої системи.

За завданнями і можливостями для їх виконання агрохімічні комплекси поділяли на центральні (центри) і глибинні (пункти). Центральний агрохімічний комплекс (агрохімічний центр) створювали біля залізничної станції. Він виконував такі основні види робіт: розвантажування добрив з вагонів у складські приміщення або на спеціально обладнані майданчики, контроль за якістю добрив, які надійшли (вологість, фізичні властивості); зберігання і підготовку добрив до внесення (подрібнення і змішування в заданих співвідношеннях); транспортування і внесення добрив і тукосумішей спеціальними машинами безпосередньо на поля господарств (у радіусі до 20–25 км від агрохімцентру); транспортування добрив, необхідних для припосівного внесення, у склади господарств, а також на глибинні пункти хімізації; зберігання, підготовку і внесення спеціальними машинами, а також за допомогою авіації отрутохімікатів та інших хімічних засобів захисту рослин від бур'янів, шкідників і хвороб, розвантаження, зберігання, підготовку і внесення вапнякових матеріалів і гіпсу; вивезення гною на поля і його внесення.

Для виконання цих робіт центральний агрохімічний комплекс мав: склади для зберігання і переробки сухих і рідких добрив, хімічних засобів захисту рослин; комплекс машин для завантаження і розвантаження, а також подрібнення добрив і приготування сумішей; спеціальні машини для транспортування і внесення добрив, засобів хімічної меліорації і захисту рослин; автогараж і майданчики для стоянки сільськогосподарських машин; пункти технічного обслуговування машин, склад пального і змащувальних матеріалів (мастил); агрохімічну лабораторію; адміністративні та побутові приміщення. Комплекс розташовувався, як правило, поблизу залізничної станції і мав добрі під'їзні шляхи. Для роботи

⁵³ Методическое пособие по лабораторным и полевым анализам при обследовании почв колхозов и совхозов УССР / Сост. Н.К. Крупский. – Х., 1957. – 71 с.

⁵⁴ Власюк П.А. Химические элементы в жизни растений и животных. – К., Наукова думка, 1974.

впровадження власних розробок у виробництво, здійснювали нагляд за зберіганням, якістю і використанням добрив і меліорантів.

Кожна ЗАЛ мала 80–100 працівників, у тому числі 15–25 районних агрохіміків, які проводили у колгоспах і радгоспах польові досліді з добривами, контролювали складання планів використання добрив у господарствах, розподіляли фонди мінеральних добрив у районі, стежили за зберіганням і використанням органічних і мінеральних добрив тощо.

У господарствах хімізацією займалися агроном по добривах, а там, де цієї посади не було, – головний агроном або агроном по захисту рослин. Агроном щороку складав план використання добрив, планував вихід органічних добрив і оптимальні строки їх внесення, розподіляв туки по культурах, полях, сівозмінах. Отже, агрономи по добривах і районні агрохіміки – це ланка, що пов'язувала ЗАЛ з виробництвом.

У колгоспах і радгоспах транспортуванням, зберіганням і внесенням добрив і хімічних меліорантів за децентралізованої форми організації робіт займалися постійні виробничі (польові) бригади і ланки або сезонні спеціалізовані підрозділи, а при централізованій — спеціалізовані господарські (механізовані загоны, пункти хімізації тощо) або міжгосподарські державні й кооперативні госпрозрахункові служби і об'єднання (механізовані міжгосподарські загоны і бригади, агрохімкомплекси тощо).

Науковими центрами, що вивчали комплекс проблем хімізації сільського господарства і здійснювали методичне керівництво всією агрохімічною службою республіки, були Український науково-дослідний інститут ґрунтознавства і агрохімії ім. О.Н. Соколовського (УНДІГА) і Українська філія Центрального інституту агрохімічного обслуговування сільського господарства СРСР (Українська філія ЦІНАО).

Роль усіх ланок агрохімічної служби у раціональному використанні добрив і хімічних меліорантів ґрунтів посилювалася в умовах концентрації і спеціалізації сільськогосподарського виробництва та розвитку міжгосподарської спеціалізації і агропромислової інтеграції. Рішеннями XXV з'їзду КПРС та жовтневого (1976 р.) Пленуму ЦК КПРС Комуністичної партії України передбачено значне поліпшення агрохімічного обслуговування колгоспів і радгоспів. Новий етап у розвитку агрохімічної служби пов'язаний з постановою ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР «Про заходи по дальшому підвищенню ефективності використання мінеральних добрив, скороченню їх втрат при транспортуванні, зберіганні та внесенні в ґрунт і вдосконаленню агрохімічного обслуговування колгоспів і радгоспів» (червень 1976 р.).

При інтенсивній хімізації землеробства одним з найважливіших завдань було вдосконалення організації робіт по використанню мінеральних добрив, засобів хімічної меліорації і захисту рослин. Як свідчили вітчизняний і зарубіжний досвід, а також результати наукових досліджень, перспективним напрямом підвищення ефективності використання засобів хімізації була централізація і концентрація агрохімічного обслуговування сільськогосподарського виробництва, перехід до промислової технології застосування добрив і меліорантів на основі спеціалізованих агрохімічних комплексів. За цією технологією

робота Почвенного Института им. В.В. Докучаева «Почвенная схемка» за ред. І.В. Тюріна, І.П. Герасимова, О.М. Іванової⁵⁵.

Саме на такому історичному тлі та науково-методично-практичному рівні розпочалися і були проведені великомасштабні дослідження ґрунтів України у 1957–1961 роках. Перед початком цих робіт, крім вирішення усіх організаційних, фінансових та інших проблемних питань, вченими ґрунтознавцями України під керівництвом О.Н. Соколовського, а потім (з 1959 року після його смерті) – професорів О.М. Грінченка та М.К. Крупського були підготовлені всі необхідні методичні, наукові та практичні рекомендації щодо проведення польових (експедиційних) досліджень, хімічного аналізу ґрунтів, складання та ілюмінації ґрунтових карт і прийомів генералізації ґрунтово-картографічних матеріалів.

Тепер можна стверджувати, що успішному завершенню таких епохальних робіт, як ґрунтова зйомка 1957–1961 років, сприяло створення згаданої вище групи зональних інспекторів і чітке методичне й наукове керівництво з боку новоствореного НДІ ґрунтознавства у Харківському СГІ ім. В.В. Докучаєва, які працювали під методичним керівництвом О.Н. Соколовського, а з 1959 року О.М. Грінченка і М.К. Крупського. За їх безпосередньої участі були видані Інструкція і методичні матеріали до обстеження ґрунтів колгоспів і радгоспів Української РСР і Методика крупномасштабного дослідження ґрунтів колгоспів і радгоспів Української СРСР⁵⁶. У них були викладені інструкції щодо ґрунтових обстежень, наведено номенклатурний список ґрунтів України з їх зональною діагностикою, принципи агровиробничого групування ґрунтів і список ґрунтових агрогруп; описано материнські (ґрунтоутворні) породи ґрунтів України, викладено оригінальну класифікацію ґрунтів за механічним складом професора М.М. Годліна, а також принципи картографування еродованих земель і оформлення ґрунтових карт і картограм.

Особливо проблемним було складання номенклатурного списку ґрунтів України, оскільки їх класифікація на той час тільки започаткувалася роботами О.М. Іванової і М.М. Розова. Треба віддати належну шану Г.С. Гриню, який розробив «основні принципи ґрунтової систематики для крупномасштабного знімання», викладені в Методиці великомасштабного дослідження ґрунтів... На цій основі було складено номенклатурний список ґрунтів різних зон України. Номенклатурний список ґрунтів загалом по Україні склали Г.С. Гринь, Н.Б. Вернандер і Г.М. Самбур. Його схвалила науково-методична комісія з крупномасштабного дослідження ґрунтів УкрНДІ ґрунтознавства.

⁵⁵ Почвенная съёмка. – М.: АН СССР, 1959. – 230 с.

⁵⁶ Інструкція і методичні матеріали до обстеження ґрунтів колгоспів і радгоспів Української РСР. – Х., 1957. – 81 с.; Методика крупномасштабного дослідження ґрунтів колгоспів і радгоспів Української РСР. – Х., 1958. – 110 с.

Дуже вдалим виявився масштаб польових робіт (1:10000; 1:25000), який забезпечив необхідну агрономічну інтерпретацію ґрунтових карт у вигляді повного комплексу картограм (агровиробничого групування ґрунтів, рекомендацій із захисту ґрунтів від водної і вітрової ерозії, гідротехнічної і агролісової меліорації, хімізації ґрунтів, підвищення продуктивності природних кормових угідь, раціонального використання земель тощо). Для спеціальних видів ґрунтового картографування (за складання проектів осушення, зрошення, організації дослідної справи з добривами, вивчення ґрунтів сортодільниць, дослідних ланів, виділення земель під посіви технічних та інших цінних культур тощо) масштаб зйомки і набір картограм доповнювався з огляду на відповідні потреби. Всі картографічні матеріали додавалися до ґрунтового нарису конкретного господарства.

Результати великомасштабного обстеження ґрунтів 1957–1961 років дали державі колосальний інформаційний банк даних про ґрунти – їх географію й топографію, агровиробничу характеристику, технологію їх окультурювання та підвищення родючості, загалом раціональне використання земель – найціннішого з ресурсів держави. Держава тоді отримала: облік сільгоспземель (площі усіх ґрунтів на видовому рівні на картах різного масштабу та експлікація земель); великомасштабні районні, середньомасштабні (1:200000), обласні та республіканську (1:75000) ґрунтові карти України; дрібномасштабні карти ґрунтів України (1:500000 та 1:2500000), авторами яких були Г.С. Гринь, Н.Б. Вернандер, Г.А. Андрущенко, В.Д. Кисіль, С.О. Скорина, М.К. Крупський (відповідальний редактор); карту ґрунтів України (1:6000000, Г.С. Гринь); агроґрунтове районування (біокліматичні пояси, області, агроґрунтові зони, підзони, провінції, підпровінції, райони, підрайони, мікрорайони – Г.А. Андрущенко, Н.Б. Вернандер, Г.С. Гринь, В.Д. Кисіль, М.А. Кочкін, М.К. Крупський, Г.В. Новікова, С.О. Скорина); сільськогосподарські типи земель та їх номенклатура (Г.С. Гринь, М.К. Крупський, Н.М. Бреус, В.М. Тіщенко); типологія еродованих земель (К.Л. Холуп'як, М.К. Шикула, М.Ф. Севаст'янов); бонітування ґрунтів (В.П. Кузьмичов, А.І. Сірий); ґрунтово-екологічне районування (М.І. Полупан); ґрунтово-меліоративні дослідження засолених і солонцюватих ґрунтів (Г.В. Новікова).

У процесі узагальнених матеріалів великомасштабного дослідження ґрунтів України за останню четверть століття було видано такі знакові матеріали як «Атлас почв Украинской ССР» (М.І. Полупан, М.К. Крупський), «Полевой определитель почв» (М.І. Полупан), «Картография ґрунтів», «ґрунтознавство» (ред. Д.Г. Тихоненко), «Про класифікацію ґрунтів України» (Д.Г. Тихоненко), «Життя ґрунту» (В.І. Канівець), «Засоленные почвы, их распространение в мире, окультуривание и вопросы экологии» (А.В. Новікова), «Картографування ґрунтового покриву» (С.П. Позняк, С.Н. Красеха, М.Г. Кіт), «Чинники

висвітлювалися б методичні і лабораторні роботи в галузі сільського господарства.

Пленум схвалив положення про агрохімлабораторії МТС, яке зберегло по своїй суті основні складові діяльності агрохімічних лабораторій у подальші роки (додатки 8, 9).

У зв'язку з посиленням хімізації сільськогосподарського виробництва в 1964 році створено єдину агрохімічну службу. Відповідно до постанови Ради Міністрів Української РСР від 23 липня 1964 р. № 749 «Про організацію агрохімічної служби в сільському господарстві Української РСР» Міністерству сільського господарства УРСР було доручено створити мережу зональних агрохімічних лабораторій при обласних сільськогосподарських дослідних станціях, науково-дослідних інститутах і сільськогосподарських вищих навчальних закладах (додатки 10, 11).

На цю службу покладалася організація забезпечення колгоспів, радгоспів та інших сільськогосподарських підприємств і організацій мінеральними добривами, хімічними засобами захисту рослин, іншими агрохімічними препаратами. Як результат, в 1975 році сільське господарство держави було забезпечене необхідною технікою, значно збільшилося виробництво хімічними підприємствами мінеральних добрив. Здійснені заходи забезпечили зростання виробництва сільськогосподарської продукції, підвищення ефективності галузі. Валові збори зерна в 1975 році порівняно з 1965 роком збільшилися на 11 %⁶⁰.

З метою поліпшення керівництва зональними агрохімічними лабораторіями і наближення їх роботи до виробництва наказом Міністерства сільського господарства УРСР від 08.07.1968 № 470 «Про підпорядкування зональних агрохімічних лабораторій управлінню хімізації сільського господарства МСГ УРСР» їх підпорядкували управлінню хімізації сільського господарства, поклавши на нього здійснення керівництва лабораторіями згідно з існуючим положенням про державну агрохімічну службу і зональні агрохімічні лабораторії.

Отже, основу агрохімічної служби УРСР в цей час становили 25 зональних (обласних) агрохімічних лабораторій (ЗАЛ), які підпорядковувалися Управлінню хімізації Міністерства сільського господарства Української РСР. Працівники ЗАЛ періодично проводили детальні агрохімічні обстеження сільськогосподарських угідь, складали агрохімічні картограми, плани і рекомендації щодо раціонального використання добрив, проектно-кошторисну документацію на меліоративні роботи (вапнування кислих і гіпсування солонцюватих ґрунтів), визначали якість основних видів кормів і розробляли рекомендації щодо раціонального їх використання, встановлювали ступінь забруднення ґрунтів хімікатами, визначали наявність залишків отруйних речовин у сільськогосподарській продукції, організовували і контролювали

⁶⁰ Довідник працівника агрохімслужби / За ред. Б. С. Носка. – К. : Урожай, 1986. – 312 с.

рішення про необхідність відновлення роботи закритих агрохімтехнікумів і відкриття нових, а також створення агрохімвідділень при існуючих агрономічних технікумах (у льняній, буряковій, бавовняній і зерновій зонах).

Надаючи великої ролі завідувачам хатами-лабораторіями в справі вивчення і застосування добрив в умовах колгоспу, в роботі по складанню ґрунтових карт, Пленум ВАСГНІЛ вирішив за необхідне шляхом організації тимчасових короткострокових курсів при обласних дослідних станціях і спеціалізованих інститутах підняти рівень їх кваліфікації. Також для розширення знань по добривах низового масового апарата – трактористів, бригадирів, колгоспників-хімізаторів та ін., необхідно було вводити в програму курсів по їх підготовці і підвищенню кваліфікації вивчення питань добрив.

Важливим стимулом Пленум вважав матеріальне заохочення персоналу агрохімлабораторій МТС, тому доручив Президії секції підняти питання про підвищення його зарплати, прирівнявши по зарплаті до контрольно-насінних лабораторій.

Для успішного і правильного розвитку сільськогосподарського приладобудування відповідно до найближчих перспектив розвитку агрохімслужби необхідно було підготувати відповідні кадри. Крім того, Пленум вважає за необхідне організацію в Наркоматі Землеробства ради, в завдання якої включити:

а) систематизацію методичних робіт науково-дослідних інститутів для правильного складання об'ємного і номенклатурного плану приладобудування по всіх галузях сільського господарства;

б) організацію робіт по вивченню методики сільськогосподарських аналізів і затвердженню промислових зразків приладів, що підлягають масовому впровадженню в сільськогосподарських лабораторіях. Постачання основним лабораторним устаткуванням, посудом і реактивами новостворених агрохімлабораторій МТС проводити централізованим порядком через галузеві управління НКЗ.

Було звернуто увагу Президії ВАСГНІЛ і НКЗ СРСР на недостатню чіткість у взаєминах між головним інститутом ВІУАА, галузевими інститутами і обласними дослідними станціями. Пленум вважав за необхідне зосередити у ВІУАА звіти обласних дослідних станцій, складених ними за матеріалами лабораторій МТС і використовуваних ВІУАА для складання всесоюзного зведення по ефективності добрив й інших прийомів агротехніки для НКЗ СРСР і плануючих організацій. В цілях достатнього освітлення науково-дослідних і виробничих робіт по хімізації МТС, планувалося видання спеціального журналу, присвяченого питанням теорії і практики хімізації, а також видання при редакції газети «Соціалістичне землеробство» щомісячного журналу під заголовком «Агрохімлабораторія МТС», передбачивши в ньому розділ, де

ґрунтоутворення» (С.П. Позняк, С.Н. Красеха), «Неоднородность почв и точное земледелие» (В.В. Медведев), «Класифікація Ґрунтів України» з картою 1:1430000 (М.І. Полупан, В.Б. Соловей, В.А. Величко), «Зрошувальні землі Дунай-Дністровської зрошувальної системи: еволюція, екологія, моніторинг, охорона, родючість» (ред. С.А. Балюк), «Моніторинг почв України» и «Почвенно-технологическое районирование пахотных земель Украины» (В.В. Медведев), «Історія ґрунтово-картографічних досліджень в Україні» (Д.Г. Тихоненко, М.О. Горін), «Формування екологічно сталих агроландшафтів» (С.Ю. Булігін), «Антропогенна еволюція чорноземів» (Б.С. Носко), «Професор Махов Григорій Григорович» та «Агроґрунтознавство в Україні» (В.А. Вергунов) тощо.

Великомасштабні обстеження ґрунтів активізували всебічне вивчення конкретних типів, підтипів, видів ґрунтів України. Країна отримала всі необхідні матеріали для здійснення науково обґрунтованого землевпорядкування, земельно-кадастрових робіт, бонітування, економічної, екологічної, грошової оцінки землі при проведенні земельної реформи тощо. Під керівництвом «Укрземпроекту» (О.П. Канаш) проведено корегування матеріалів великомасштабного обстеження ґрунтів 1957–1961 років.

На черзі – повторне обстеження ґрунтів України на якісно новій картографічній і методологічній основі з використанням матеріалів дистанційного зондування ґрунтів і їх дешифрування, створення автоматизованої системи служби ґрунтів України на базі методів дистанційного зондування Землі (ДЗЗ) і ГІС-технологій, які дозволяють миттєво отримати електронний варіант відомостей про земельну ділянку та її власника у найвіддаленішому населеному пункті – передусім її вартість, рівень ґрунтової родючості, еколого-агрохімічний паспорт тощо.

Найпривабливіші варіанти розв'язання проблеми раціонального господарювання на землі в сучасних ринкових умовах за наявності приватної власності вбачаються саме в екологізації прагматичної діяльності в аграрному секторі економіки України. Ці програми й досвід їх реалізації служать реальною основою для аналізування досягнень та помилок у процедурах оцінки ґрунтових компонентів біогеоценозів (ландшафтів) та для стимулювання їх перспективних досліджень, результатів яких адресуються особам, відповідальним за прийняття стратегічних рішень у сфері підвищення родючості ґрунтів і раціонального використання земель, а також свідомим громадянам, що переймаються проблемами деградації земель⁵⁷.

⁵⁷ Тихоненко Д. Г., Горін М. О. До 50-річчя епохального обстеження ґрунтів України (історія, методологія, орієнтири) // Український селянин. – 2008. – № 11. – С. 92–96.

ОБСТЕЖЕННЯ ҐРУНТІВ І СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ АГРОХІМІЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Агрохімічна інтенсифікація землеробства в Україні розвивалася з великим запізненням порівняно із західноєвропейськими країнами. Відомо, що хімізацію землеробства в Європі започатковано наприкінці 70-х років XIX століття, коли буржуазне суспільство почало цікавитися властивостями ґрунту. Ґрунт і добрива привернули увагу таких учених як Советов, Стебут, Костичев – представників агрономічної науки, Менделєєв, Ільєнков – хімії, Рупрехт, Тімірязєв, Черняєв – ботаніків, Борисяк, Леваковський, Докучаєв – геологів⁵⁸.

Розвиток дослідної справи в Україні довгий час був пов'язаний з сільським господарством маєтків цукрозаводчиків. Земства приступили до постановки польових дослідів з добривами значно пізніше.

С.Л. Франкфурт, організатор Мережі дослідних полів ВТЦ, в 1903 році в третьому випуску праць Мережі писав, що запровадженню добрив в практику бурякових господарств України і півдня Росії сприяли дві обставини: успішні дослідів з добривами в маєтку П.І. Харітоненка і розробка прийому місцевого внесення добрив за допомогою комбінованої рядової сівалки, що висівала одночасно добрива і насіння. Механізація місцевого внесення добрив дала таку економію добрив, в порівнянні з витратою їх при розкидному внесенні, що застосування мінеральних добрив, не дивлячись на високі у той час ціни на добриво, стало господарсько вигідним заходом.

Основним завданням Мережі дослідних полів С.Л. Франкфурт поставив вивчення застосування мінеральних добрив. Основним методом роботи Мережі був польовий дослід. Лабораторні дослідження і вегетаційні дослідів застосовувалися для з'ясування внутрішніх зв'язків між отриманими результатами і утворюючими їх причинами. Бажання всебічно вивчити дію добрив на урожай сільськогосподарських рослин в сівозміні змусило перейти від однорічних дослідів до триваліших. Для постановки багаторічних дослідів в сівозміні і вивчення балансу в них поживних речовин Мережею була організована Миронівська сільськогосподарська дослідна станція.

Лабораторні агрохімічні роботи Мережі були розпочаті дослідженнями О.І. Душечкіна (1874–1956 роки) про надходження найголовніших поживних речовин в цукровий буряк під час його росту. Дані цього дослідження донині використовуються в рілльництві і застосуванні добрив. Іншим дослідженням О.І. Душечкіна, проведеним в лабораторії Мережі, було вивчення біологічного поглинання в ґрунті фосфорної кислоти мікроорганізмами. Вчений прослідкував вплив на цей

зокрема, за безперебійне адміністративно-господарське обслуговування лабораторій МТС (засоби пересування, опалювання, освітлення тощо);

в) у головних управліннях НКЗ СРСР і виробничих управліннях НКЗ республік встановити посади кваліфікованих фахівців, у відані яких знаходяться організації, оперативне керівництво і контроль за роботою агрохімлабораторій МТС.

З метою раціонального використання місцевих і мінеральних добрив і всієї справи хімізації, було вирішено організувати в головних управліннях НКЗ СРСР відділи з хімізації, виробничих управліннях НКЗ республік – групи по хімізації, а при МТС встановити посаду агрономів з хімізації;

г) зобов'язати ВІУАА, галузеві інститути і обласні сільськогосподарські дослідні станції під персональну відповідальність директорів цих установ, негайно здійснити на ділі науково-методичне керівництво роботою агрохімлабораторій МТС і надання ним допомоги в конкретній виробничій обстановці МТС і колгоспів;

д) запропонувати ВІУАА, галузевим і республіканським інститутам негайно приступити до складання методичного керівництва і довідників для агрохімлабораторій МТС і хат-лабораторій;

е) організувати на всіх обласних дослідних станціях агрохімічні відділи, яким поставити в обов'язок керівництво агрохімлабораторіями МТС і хатами-лабораторіями.

Крім того, утримання штату агрохімлабораторій, їх устаткування і реактиви, а також витрати по пристосуванню приміщень були віднесені за рахунок засобів союзного держбюджету. Отримання коштів на агрохімлабораторію з банку проводили за чеком, підписаним директором МТС і візованим завідувачем агрохімлабораторії.

Ураховуючи величезний потік добрив, який мав влитися в сільське господарство впродовж третьої п'ятирічки, велику потребу з боку сільського господарства в агрономічних кадрах, враховуючи разом з тим, що існуючі агрохімічні факультети при вузах можуть дати не більше 1000 осіб на п'ятирічку, що перепідготовка хімізаторів з агрономів може дати не більше 4000 осіб, а в цілому до 6000 осіб, що за наявності цих кадрів не вистачить ще близько 1000 агрохіміків, Пленум вважав за необхідне для поповнення кадрів створити агрохімічні факультети в Ташкенті, Баку, Воронежі, Харкові і Ленінграді, для чого Наркомзему необхідно було погодити з Наркомосом організацію підготовки агрохіміків при університетах, де існували вже відповідні осередки у вигляді кафедр ґрунтознавства. Понад це необхідно було організувати постійні тримісячні курси для підвищення кваліфікації завідувачів агрохімлабораторій і річні курси для перепідготовки агрономів-хімізаторів і аналітиків з агрономів.

Крім того, враховуючи значний недолік в агрохімічних середніх кадрах (аналітиках, лаборантах і т. п.) на той момент і ще більшу потребу в них з подальшим зростанням кількості агрохімлабораторій, було прийнято

⁵⁸ Власюк П.А. Розвиток агрономічної хімії та ґрунтознавства нашої Вітчизни / Власюк П.А. – К. : Київський державний університет, 1954. – 46 с.

склали і затвердили до неухильного виконання Правила про відвантаження, вивезення, зберігання, підготовку до висіву мінеральних добрив в сільському господарстві України. Це набагато спростило й поліпшило зберігання та застосування мінеральних добрив.

Новою формою зв'язку радянського ґрунтознавства та агрохімії з сільськогосподарським виробництвом стало розгортання робіт по складанню ґрунтових агрохімічних карт МТС з одночасним складанням планів хімізації колгоспів цих МТС. Крім того, воно стало значним поштовхом для становлення та подальшого організаційно-методологічного розвитку вітчизняної агрохімічної служби, адже здійснення поставлених перед сільськогосподарським виробництвом завдань щодо застосування добрив у бурякових колгоспах вимагало створення широкої мережі агрохімічних лабораторій. Їх необхідність зростає ще й з причин ліквідації у 1930 році обласної організації ведення сільськогосподарської дослідної справи, внаслідок чого перестали існувати агрохімвідділи, що діяли при обласних дослідних станціях. У подальшому реорганізацію було визнано неправильною і винесено постанову про відновлення обласних дослідних станцій, а згодом й постанову про відкриття агрохімічних відділів.

У зв'язку з необхідністю удосконалення роботи агрохімічних лабораторій при МТС на другому Пленумі секції агрономічної хімії і хімізації землеробства ВАСГНІЛ, який відбувся з 13 по 18 листопада 1937 року у Москві, прийнято резолюцію щодо організації агрохімслужби СРСР й УРСР зокрема. Пленум констатував, що галузеві та головні інститути НКЗ СРСР і НКЗ республік за останні два роки не надавали агрохімлабораторіям МТС науково-методичного керівництва і допомоги. Всю систему робіт по хімізації розгромлено зверху до низу. Відділи хімізації як при головних управліннях Наркомзему СРСР, так і при виробничих управліннях НКЗ республік було ліквідовано. Відмінено також і посади агрономів по хімізації при МТС. Відпуск засобів для агрохімлабораторій проводився із запізненням і в недостатній кількості. Операційні витрати визначалися в розмірах, що не давали можливості забезпечити нормальну роботу. На Пленумі зазначено, що постачання матеріальним устаткуванням і реактивами проводилося вкрай погано, без урахування дійсної потреби і із значним запізненням.

Тому, з метою кращого обслуговування лабораторіями МТС працівників сільського господарства, Пленум вважав за необхідне проведення з боку НКЗ СРСР таких заходів:

а) розширити мережу виробничих агрохімічних лабораторій, залишивши їх у складі МТС, як їх виробничо-дослідницький цех, з штатом 5 осіб;

б) підвищити персональну відповідальність директорів МТС за створення належних умов, що забезпечують нормальну і ефективну роботу агрохімлабораторій МТС як в польових, так і в лабораторних умовах і,

процес вологості ґрунту, нітрифікації і денітрифікації ґрунту і добрив. Роботи Мережі дали уявлення про ефективність різних видів добрив на різних ґрунтах бурякової зони України, кращі способи внесення добрив, бажані дози добрив, значення підкормки цукрового буряка під час вегетації тощо. Результати цих дослідів дотепер широко використовуються в практиці сільського господарства. Успіх роботи Мережі пояснюється не тільки правильною побудовою програми досліджень, що відповідала запитам життя, але і участю в її роботі видатних працівників сільськогосподарської дослідної справи С.Л. Франкфурта, Б.Н. Рожественського, О.І. Душечкіна та ін.

Працівники Земської агрономічної організації усвідомлювали, що без створення своїх дослідних станцій не можна налагодити більш поглиблену дослідну роботу. З числа організованих земствами дослідних станцій, які багато працювали з питань застосування добрив, слід відзначити такі: Київську, Носівську, Харківську, Сумську, Поліську, Уманську. Дослідна робота з добривами і методика її проведення були різними залежно від форм землекористування, від тих організацій, які ними відали, від тих цілей, які ставилися перед дослідниками.

У вітчизняній сільськогосподарській дослідній справі використовувалися такі види польових дослідів з добривами:

прості показові досліді, завданням яких була демонстрація того або іншого вже встановленого і перевіреного положення агрохімічної науки; значення цих дослідів обмежується визначенням придатності добрива для певного поля;

колективні, масові польові досліді у виробничих умовах, завданням яких була перевірка ефективності дії якого-небудь добрива в різних ґрунтових і кліматичних умовах;

польові досліді на дослідних полях і станціях – короткострокові і багаторічні.

У радянський період ці три типи польових дослідів не тільки збереглися, але й отримали подальший розвиток. Пізніше прості показові досліді стали називатися дослідниками у виробничих умовах і широко ставилися з метою пропаганди різних прийомів агротехніки. Колективні досліді перетворилися на широкі географічні досліді. Стаціонарні досліді стали основним способом наукового вивчення ефективності добрив за допомогою польового методу.

Зростання сільськогосподарської дослідної справи супроводжувалося посиленням питомої ваги в дослідних роботах агрохімічних досліджень. Важливу роль у розвитку агрохімії відіграли агрохімічні відділи обласних дослідних станцій, що були організовані і приступили до роботи як обласні центри сільськогосподарської дослідної справи тільки після 1917 року. Вивчити динаміку ґрунтових процесів і хід накопичення в ґрунті поживних для рослин речовин, врахувати надходження в рослину поживних речовин з ґрунту можна було виключно

за допомогою аналітичних методів, які дають можливість швидко у великій кількості зразків визначати різні форми азотних, фосфорних та інших сполук. Завдання вироблення методів хімічного аналізу ґрунтів, рослин і добрив було вирішено роботою агрохімічних відділів дослідних станцій.

До 40-х років XX століття в Україні хімізація ґрунтів здійснювалася повільними темпами. У перші роки після Жовтневої революції мінеральні добрива вироблялися в незначній кількості. Частина суперфосфатних заводів опинилася на території, що тимчасово відійшла від СРСР, інші заводи працювали не на повну потужність. Керченський металургійний завод ще не був відновлений, і томасшлак в країні не вироблявся. Імпорт добрив з-за кордону припинився. Споживання мінеральних добрив в першу половину 1920-х років вимірювалося нікчемними величинами, тому застосування їх в ці роки (1917–1926) не могло бути скільки-небудь істотним чинником підвищення врожайності.

Відновний період в 1926 році перейшов в період боротьби за соціалістичну індустріалізацію країни. Треба було наново створити ті галузі індустрії, які необхідні для розвитку крупнотоварного механізованого сільського господарства. У 1926–1929 роках увага зверталася передусім на механізацію сільського господарства, але питання його хімізації вже були на черзі. Про це свідчить створення в СРСР в травні 1925 року при Раді Народних Комісарів СРСР Комітету з хімізації народного господарства, а в 1928 – головного управління хімічної промисловості. Від політики хімізації в СРСР та її методології залежав успіх величезної системи практичних заходів боротьби за врожай за допомогою хімії. Роботи агрохіміків в ці роки велись в двох напрямках: обслуговування інтересів ще нехімізованого землеробства і підготовка наукових даних для нового етапу в розвитку сільського господарства країни, в якому велике значення повинна була мати його хімізація.

З розвитком хімічної промисловості відбулося поступове становлення агрохімічного обслуговування. Для радянської економіки хімізація сільського господарства була чи не основним фактором підвищення ефективності функціонування галузі.

У середині 30-х років агрохімічні дослідження отримали в нашій країні особливо широкий розвиток. В цей час створено нові науково-дослідні центри агрохімічних досліджень: УНДІСОЗ, Всесоюзний інститут удобрень, агротехніки і агроґрунтознавства, Всесоюзний науково-дослідний інститут цукрової промисловості та ін. Перша п'ятирічка знаменувала собою індустріалізацію країни і корінну перебудову сільськогосподарського виробництва. Створено великі колгоспи і радгоспи, які отримали можливість використовувати на своїх полях машинну техніку і досягнення агрономічної науки. Значно збільшився попит на мінеральні добрива. У 1932 році сільське господарство отримало добрив вже вдвічі більше, ніж в 1929 році, а ще через три роки кількість

добрив, що поступала в сільське господарство знову подвоїлася. З кожним роком вступали в лад нові заводи тукової промисловості. Запрацювали азотно-тукові комбінати.

Починаючи з 1935 року, застосування добрив ставало все могутнішим чинником підвищення врожайності. В цьому відношенні друга п'ятирічка є періодом повної реорганізації техніки соціалістичного землеробства в районах основних технічних культур, куди насамперед були направлені добрива. У зв'язку із створенням нової системи землеробства, що базувалася на механізації і хімізації сільського господарства, перед агрохіміками встали нові завдання. У другій половині 1930-х років майже вся мережа рільничих дослідних станцій займалася технікою застосування добрив, встановлювала дози добрив, терміни їх внесення, підкормки, розробляла способи місцевого внесення добрив. Сільське господарство висунуло перед агрохіміками спеціальні завдання, пов'язані не тільки з підвищенням урожаю, але й із зміною його якості. Якщо у 1920-і роки основні роботи в області застосування добрив проводилися на дослідних станціях, то у 1930-і роки роботу в основному перенесено в інститути.

Одними з головних умов підвищення ефективності застосування мінеральних добрив були правильність їх зберігання та техніка внесення. Стосовно зберігання виникали деякі проблеми, пов'язані з необізнаністю працівників колгоспів та радгоспів щодо роботи з добривами. Виробництво мінеральних добрив зосереджено на кількох заводах. Наприклад, суперфосфат на території України виробляли лише Вінницький, Одеський та Костянтинівський заводи. Виробництво мінеральних добрив на цих заводах тривало протягом всього року поставляючи свою продукцію десяткам тисяч колгоспам, радгоспам і при тому лише у певні сільськогосподарські кампанії (у зяблеву, весняну, осінню посівні, парову). Звідси зрозуміло, що велику кількість мінеральних добрив доводилося везти сотні кілометрів залізницею, а від залізниці автотранспортом у господарства і там зберігати до часу використання. Спостерігалися такі випадки, коли представники колгоспів звалювали їх під укис залізниці, упродовж тривалого часу не вивозили добрива із станцій у господарства, зберігали їх недбайливо, часом просто неба, внаслідок чого мінеральні добрива псувалися, змінювали свої властивості⁵⁹.

Зважаючи на стан неправильного зберігання мінеральних добрив, постановою IV сесії ЦВК СРСР від 4 січня 1934 року попереджалося, що за псування мінеральних добрив винні несуть таку ж відповідальність, як і за недоброякісний ремонт і безгосподарське використання тракторів. На виконання цієї постанови НКЗС, НКПостачання, Уповнаркомважпром, Уповнаркомрадгоспів, Уповнаркомшляхів, Укрхім 5 січня 1934 року

⁵⁹Толочко П. За своєчасний вивіз мінеральних добрив і правильне їх зберігання / П. Толочко // Колективні лани бурякосіяння. – 1934. – № 1. – С. 14–15.

Додатки

математичні методи програмування врожаю, розробки рекомендацій щодо поліпшення умов живлення сільськогосподарських культур, різноманітних планів і проектно-кошторисної документації, раціонального розподілу фондів добрив тощо; застосовувалася при цьому нова електронно-обчислювальна техніка, якою вже була оснащена агрохімслужба.

Дальшого розвитку дістав здійснюваний ЗАЛ контроль за забрудненням ґрунтів і природних вод залишками пестицидів і добрив, за нагромадженням токсичних продуктів у рілльничій продукції. Це дало можливість забезпечити дійове виконання законодавчих актів про охорону навколишнього середовища. Ретельно контролювалася якість кормів як одна з основ складання збалансованих раціонів годівлі тварин⁶¹.

У серпні 1979 року прийнято постанову Центрального Комітету КПРС і Ради Міністрів СРСР № 765 «Про створення єдиної спеціалізованої агрохімічної служби в країні» (додатки 13, 14, 15). Агрохімічна служба була виділена із системи «Союзсільгосптехніка» й одержала назву «Союзсільгоспхімія». У всіх союзних республіках на засадах госпрозрахунку були створені республіканські відділення – в Україні «Укрсільгоспхімія». В свою чергу в кожній області та майже у всіх сільських районах створювалися відділення «Укрсільгоспхімії». Вони являли собою досить потужні агрохімічні комплекси, у складі яких функціонували спеціалізовані механізовані загони, забезпечені спеціальною технікою та кваліфікованими кадрами. Держава фінансувала проведення багатьох видів агрохімічних робіт, таких як вапнування і гіпсування ґрунтів, їх агрохімічне обстеження. Структуру агрохімічної служби зображено на рис. 1.

У 1981 році зональні агрохімічні лабораторії перетворено на обласні проектно-розвідувальні станції хімізації сільського господарства. Українська філія ЦІНАО та обласні проектно-розвідувальні станції хімізації займалися програмуванням урожаю сільськогосподарських культур. Державою були виділені кошти на капітальне будівництво насамперед складів для зберігання добрив, придбання тракторів, автомобілів, спеціальної техніки, зміцнів кадровий потенціал (додаток 16).

Результатом спільної роботи фахівців агрохімічної служби, науковців і сільгоспвиробників було істотне зростання урожайності сільськогосподарських культур і поступове підвищення родючості ґрунтів. За період інтенсивної хімізації сільського господарства виявлено збільшення площ з підвищеним та високим вмістом рухомого фосфору та обмінного калію. У 1986–1990 роках в Україні в середньому вносили 4,5 млн т поживних речовин мінеральних добрив, що становило 148 кг/га.

Однак поряд з перевагами державної централізованої системи агрохімічного обслуговування сільського господарства з часом виявилися і значні недоліки. Централізовано, по відомчих методиках визначалася потреба в послугах агрохімічних підприємств, розроблялися схеми їх розміщення.

⁶¹ Носко Б. С. Агрохимическая служба // Б. С. Носко, А. В. Ивашенко, А. А. Великий, Л. М. Пальчук, Н. В. Лисовой. – К., Урожай. – 1978. – 80 с. (на укр. яз.).

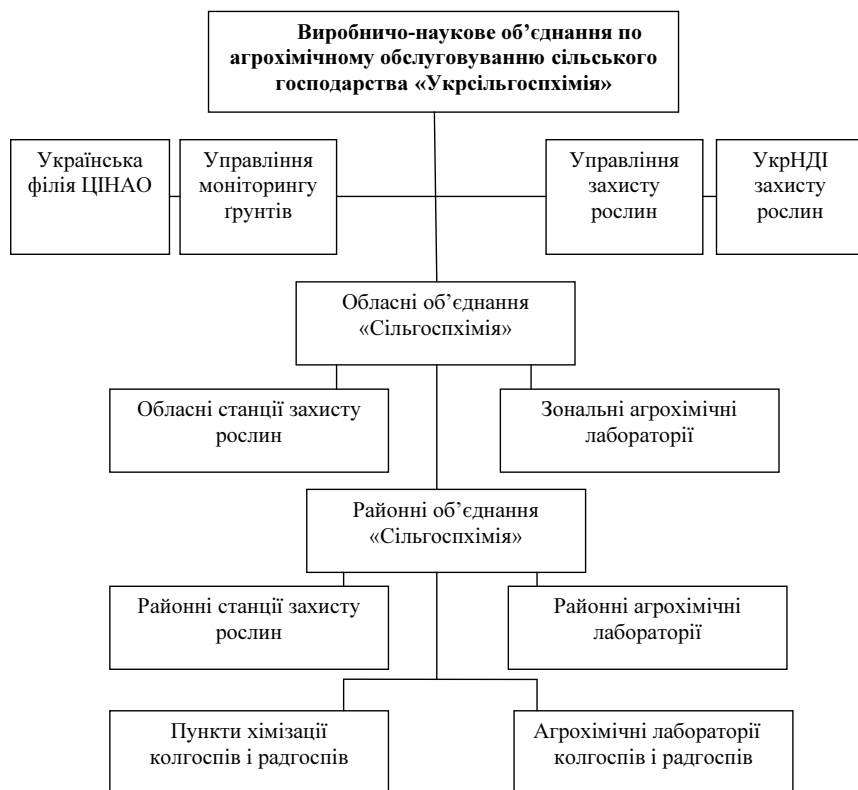

Рисунок 1. Структура агрохімічної служби України до реформування.

Відомство централізовувало частину прибутку, а потім виділяло необхідні капіталовкладення для розвитку окремих підприємств, до яких доводили річні плани по обсягах основних послуг та контролювали їх виконання. Система стимулювання робітників агрохімічних підприємств встановлювалася за узгодженням з Міністерством сільського господарства; розцінки на послуги затверджували обласні комітети цін (за поданням «Сільгоспхімії») та узгоджували їх з обласним управлінням сільського господарства.

Перехід агропромислового комплексу України до ринкових методів господарювання від командно-адміністративної системи, за якої агрохімічне забезпечення сільськогосподарських товаровиробників відбувалося централізовано під державним контролем, вимагав принципових змін в концепції виробничих відносин між сільськогосподарськими підприємствами та агрохімічними формуваннями. Адже діяльності агросервісних підприємств планової економіки були притаманні деякі недоліки: монополізм, відсутність конкуренції, приписки обсягів робіт, не завжди висока якість послуг, ігнорування екологічних чинників.

55. Тихоненко Д. Г., Горін М. О. Історія та методологія територіальних досліджень ґрунтів у дзеркалі земельних реформ // Український селянин. – Черкаси, 2006. – Вип. 10. – С. 63–69.

56. Тихоненко Д. Г., Горін М. О. До 50-річчя епохального обстеження ґрунтів України (історія, методологія, орієнтири) // Український селянин. – 2008. – № 11. – С. 92–96.

57. Толочко П. За своєчасний вивіз мінеральних добрив і правильне їх зберігання / П. Толочко // Колективні лани бурякосіяння. – 1934. – № 1. – С. 14–15.

58. Толпыгин М. А. Ежегодник по сахарной промышленности Российской империи / М. А. Толпыгин // Издание Киевского Отделения Императорского Русского Технического Общества при содействии Главного управления Неокладных Сборов, удостоенное премии имени Государя Наследника Цесаревича). – Киев, 1911. – С. 853.

59. Уполномоченному наркомзема РСФСР по Северо-Кавказскому краю. – ЦДАВО України. – Ф. 27. – Оп. 10. – Спр. 502. – Арк. 150.

60. Флоров Н. П. Материалы для характеристики леса и почвенного покрова Киевской лесостепи // Материалы по исследованию почв и ґрунтов Киевской губернии / Киев. Губ. Зем. Управа, Экон. отд. – Одесса, 1916. – Вып. 1. – 202 с. – Резюме Н. П. Флорова на англ. яз. – С. 203–208.

61. Франкфурт С. Л. Киевская химическая и семенная контрольная станция Южно-Русского общества поощрения земледелия и сельской промышленности / С. Л. Франкфурт // Ежегодник Главного Управления землеустройства и земледелия по Департаменту земледелия. – Петербург: Тип. В. Ф. Киршбаума, 1911. – С. 77–89 (год четвертый).

62. Функції та завдання Сільсько-Господарського Вченого Комітету Наркомзема та його секції. – ЦДАВО України. – Ф. 1230. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 9–11.

63. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). – Ф. 4759. – Оп. 2. – Спр. 151. – Арк. 19.

64. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). – Ф. 1055. – Оп. 2. – Спр. 57. – Арк. 71.

40. О состоянии и задачах научно-исследовательской работы в сельском хозяйстве. Постановления СНК УССР и ЦК КП(б)У 29/IX 1935 г. // Хата-лабораторія / НКЗ УСРР. – 1935. – № 7. – С. 3–7.

41. Основні настановлення роботи УіагГ. – ЦДАВО України. – Ф. 1055. – Оп. 1. – Од. зб. 93. – Арк. 2–13.

42. Пашківська О. А. Секція ґрунтознавства СГНКУ (1918–1927): становлення та діяльність / О. А. Пашківська // Історичні записки. – 2008. – Вип. 17. – С. 167–178.

43. Пильтай О. М. Розвиток дослідної справи в агроґрунтознавстві України (30-ті роки ХХ ст.): дис. на здоб. наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.07 «Історія науки і техніки» / О. М. Пильтай. – Переяслав-Хмельницький, 2008. – 240 с.

44. План работ С.-Х. Научного Комитета НКЗ // План мероприятий по сельскому хозяйству Украины на 1925–1926 год. – 1926. – С. 166–167.

45. Постанова (проект) Президії Всеукраїнської академії сільськогосподарських наук на доповідь Інституту агроґрунтознавства та хімізації сільського господарства з виробничої інвентаризації території. – ЦДАВО України. – Ф. 1055. – Оп. 1. – Од. зб. 350. – Арк. 7–8.

46. Постанова № 233 Колегії Наркомземсправ УСРР від 9.XII.1931 р. «Про розгортання робіт виробничої інвентаризації сільськогосподарської території». – ЦДАВО України. – Ф. 1055. – Оп. 1. – Од. зб. 250. – Арк. 28–29.

47. Постанова РНК УСРР «Про організацію Всеукраїнської академії сільськогосподарських наук» // Зб. законів та розпоряджень робітничо-селянського Уряду України. – 1931. – № 18. – 4 черв. – С. 389–390.

48. Постановление Совета Народных Комиссаров УССР и Центрального Комитета КП(б)У «О структуре Народного комиссариата земледелия УССР», г. Киев, 31 декабря 1939 г. / Державна наукова архівна бібліотека, м. Київ [передрук з вид. «Собрание постановлений и распоряжений правительства Украинской Советской Социалистической Республики». – 1940. – № 4. – Ст. 21].

49. Почвенная съемка. – М. : АН СССР, 1959. – 230 с.

50. Румянцев В. Досвідні станції та що вони дають селянству / В. Румянцев. – Х. : Рад. Селянин, 1927. – С. 118–120.

51. Склад членів і співробітників Сільсько-Господарського Вченого Комітету України на 6 грудня 1920 року. – ЦДАВО України. – Ф. 1230. – Оп. 2. – Спр. 1. – Арк. 48–57. (1920 р.)

52. Список штатних і нештатних співробітників СГНКУ. – ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 7. – Спр. 253. – Арк. 10.

53. Терміново. Держзаповідника «Чаплі». – ЦДАВО України. – Ф. 27. – Оп. 10. – Спр. – 502. – Арк. 148.

54. Тихоненко Д. Г. Харківська школа ґрунтознавців // Вісник ХНАУ ім. В. В. Докучаєва. – 2004. – № 1. – С. 18–24.

Унаслідок розпаду СРСР в галузях народного господарства поглибилася економічна криза, яка особливо негативно вплинула на стан сільськогосподарського виробництва. В господарствах не вистачало коштів для закупівлі необхідної кількості мінеральних добрив, засобів захисту рослин, оплати послуг, що надавалися агрохімічними формуваннями, внаслідок чого катастрофічно зменшилося застосування засобів хімізації, що зумовило зниження родючості ґрунтів. Заводів-виробників хімічної продукції (добрив) втратили виробничі зв'язки з постачальниками сировини та палива, внаслідок чого відбулося різке зниження виробництва усіх видів добрив, що призвело до підвищення їх вартості.

У 1991 році науково-виробниче об'єднання «Укрсільгоспхімія» реорганізовано в Республіканську асоціацію з підвищення родючості ґрунтів та захисту рослин «Укрґрунтозахист». При цьому була збережена структура системи та її основні функції, але значно змінилися виробничі відносини, суб'єкти асоціації одержали максимальну господарсько-фінансову самостійність, можливості переходу до ринкових відносин.

Подальший крок у напрямі вдосконалення системи спеціалізованого агрохімічного обслуговування сільського господарства зроблено у 1992 році. Асоціацію «Укрґрунтозахист» було перетворено на державне об'єднання «Украгрохім», до якого ввійшли Кримське республіканське та 24 обласні формування з агрохімічного обслуговування сільського господарства, стільки ж проектно-розвідувальних станцій хімізації сільського господарства та захисту рослин, 480 районних виробничих об'єднань і станцій захисту рослин.

Реформування земельних відносин викликало необхідність перебудови як системи агрохімічної служби, так і агрохімічного обслуговування в цілому. В 1995 році на базі об'єднання «Украгрохім» створено Центральну державну станцію родючості ґрунтів і захисту рослин «Центрдержагрозахист» та відкрите акціонерне товариство (ВАТ) «Агрохімцентр», який виконує торгово-посередницьку роль у системі забезпечення сільськогосподарських товаровиробників агрохімікатами. В процесі приватизації обласні формування «Украгрохіму» перетворилися в акціонерні товариства та виробничі асоціації по підвищенню родючості земель.

16 жовтня 1997 року в країні створено Національну асоціацію (НА) «Укрсільгоспхімія», засновниками якої стали 26 агрохімічних формувань «Облсільгоспхімії» в усіх областях України та Автономній Республіці Крим, ВАТ «Агрохімцентр» (м. Київ) та Браїлівський виробничий центр реалізації засобів захисту рослин. У травні 1999 року НА «Укрсільгоспхімія» офіційно зареєстрована як недержавна організація, мета якої – координація діяльності регіональних формувань щодо агрохімічного забезпечення сільськогосподарського виробництва та представництво інтересів засновників в органах державної влади. Структуру реформованої агрохімічної служби представлено на рис. 2.

Державна служба охорони ґрунтів і захисту рослин, які були в структурі Державного об'єднання «Укрсільгоспхімія», виділились в окремі державні структури: Державний технологічний центр охорони родючості ґрунтів та Головну державну інспекцію захисту рослин (додаток 17).

Рисунок. 2. Структура агрохімічної служби України після реформування.

Їх діяльність регулювалася рядом законодавчих документів, а також наказами Міністерства агропромислового комплексу України «Про створення Головної держінспекції захисту рослин та Державного центру охорони родючості ґрунтів», «Про створення Центру науково-методичного забезпечення агрохімічного обслуговування сільськогосподарського виробництва України», Положенням про Державну службу захисту рослин тощо.

Варто зазначити, що за останні десятиріччя агрохімічна служба зазнала серйозних змін. Акціонування, яке було проведено майже без участі сільськогосподарських підприємств, призвело до її відриву від агротоваровиробників, а зменшення обсягів постачання та застосування добрив поставило службу хімізації в досить скрутне економічне становище.

Щоб вижити, спеціалізовані підприємства «Сільгоспхімії» бралися за будь-яку роботу, в тому числі і за таку, що зовсім не пов'язана з

1915. – 313 с.; Флоров Н.П. Материалы для характеристики леса и почвенного покрова Киевской лесостепи / Н.П. Флоров // Материалы по исследованию почв и ґрунтов Киевской губернии. – 1916. – Вып. 1. – 202 с.

26. Короткий звіт про діяльність Президії та окремих частин СГНК за 1924–1925 рік. – ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 7. – Спр. 253. – Арк. 56–69.

27. Короткий план головніших праць СГНК в 1921 році. – ЦДАВО України. Ф. 27. – Оп. 7. – Спр. 308. – Арк. 4–7.

28. Махов Г. Г. Досягнення агрономічного ґрунтознавства УРСР за 1917–1937 рр. / Г. Г. Махов // Зернове господарство. – 1937. – № 11. – С. 76–81.

29. Махов Г. Коротке справоздання про діяльність Сільсько-Господарського Вченого Комітету України за 1919 р. / Г. Махов // Труды Сільсько-Господарського Вченого Комітету України. – 1920. – Т. 1. – С. 3–16.

30. Махов Г. По новому ставимо питання / Г. Махов // Зернове господарство. – 1938. – № 11–12. – С. 60.

31. Мельник Ю. Ф. Сільське господарство України 1917–1920 років: реальність та пошуки / Юрій Федорович Мельник, Віктор Анатолійович Вергунов, Геннадій Опанасович Глазунов; під заг. ред. чл.-кор. УААН Ю. Ф. Мельника. – К., 2008. – С. 5.

32. Методическое пособие по лабораторному и полевому анализам при обследовании почв колхозов и совхозов УССР / Сост. Н. К. Крупский. – Х., 1957. – 71 с.

33. Минеев В. Г. История агрохимии и методологии агрохимических исследований: Уч. пос. / В. Г. Минеев, Л. А. Лебедева. – М. : Изд-во МГУ, 2003. – 321 с.

34. Миронівська досвідно-селекційна станція з 1912–1927 рр. – Миронівка, 1927. – 54 с.

35. Михайлюк В. И., А. И. Набоких – теоретик и организатор почвоведения в Украине // Ґрунтознавство. – К. ; Днепропетровск. – Т. 4., № 1–2. – С. 95–101.

36. Наказ по Міністерству земельних справ 30 грудня 1918 року Ч. 29. – ЦДАВО України. – Ф. 1061. – Оп. 1. – Спр. 32. – Арк. 303–304.

37. Національна доповідь про стан навколишнього середовища України. – К., Вид-во Раєвського, 2000. – 35 с.

38. Носко Б. С. Агрохимическая служба // Б. С. Носко, А. В. Иващенко, А. А. Великий, Л. М. Пальчук, Н. В. Лисовой. – К., Урожай. – 1978. – 80 с. (на укр. яз.).

39. О реорганизации Всесоюзной академии сельскохозяйственных наук имени В.И. Ленина : Постановление СНК СССР и приказ НКЗ СССР / ВАСХНИЛ. – Л. : Изд. Президиума академии с.-х. наук им. В.И. Ленина, 1934. – С. 3–7.

11. Винер В. В. Сельскохозяйственное опытное дело (Краткий исторический очерк и обзор программ русских с.-х. опытных учреждений 1840–1910 гг.) / В. В. Винер // Лекции, читанные на курсах по с.-х. опытному делу при Петровской с.-х. Академии. – Изд-во Наркомзема «Новая деревня». – М., 1922. – С. 96.

12. Власюк П. А. Розвиток агрономічної хімії та ґрунтознавства нашої Вітчизни / Власюк П. А. – К. : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 1954. – 46 с.

13. Власюк П. А. Химические элементы в жизни растений и животных. – К., Наукова думка, 1974. – 139 с.

14. Гринченко О. М. Кафедра почвоведения Харьковского госагроуниверситета им. В. В. Докучаева: Исторический очерк (1894–1979 гг.). – Х., 1994. – 295 с.

15. Довідник працівника агрохімслужби / За ред. Б. С. Носка. – К. : Урожай, 1986. – 312 с.

16. Економіка і організація аграрного сервісу / П. О. Мосіюк, О. В. Кристальний, В. А. Сердюк, С. І. Мельник та ін.; За ред. П. О. Мосіюка. – К. : ІАЕ УААН, 2001. – 345 с.

17. Жупанський Я. І. Історія географії в Україні: Посібник. – 2-е вид., доп. – К., 2006. – 275 с.

18. Звіт про роботу Бюро Хімізації за 1932 р. – ЦДАВО України. – Ф. 1055. – Оп. 1. – Од. зб. 327. – Арк. 2–6.

19. Иванов И. В. История отечественного почвоведения: Развитие идей, дифференциация, институционализация. – М. : Наука, 2003. – Кн. 1. – 345 с.

20. Інструкція і методичні матеріали до обслідування ґрунтів колгоспів і радгоспів Української РСР. – Х., 1957. – 81 с.; Методика крупномасштабного дослідження ґрунтів колгоспів і радгоспів Української РСР. – Х., 1958. – 110 с.

21. Грінь Г. С. З історії територіальних ґрунтових досліджень на Україні // Агрохімія і ґрунтознавство. – 1970. – Вип. 15. – С. 10–15.

22. Калачиков О. Т. Досягнення агроґрунтознавства та агрохімії в контексті стаханівського руху / О. Т. Калачиков // Соціалістична агротехніка. – 1937. – № 2. – С. 20.

23. Канівець В. І. Ще раз про витоки харківської школи ґрунтознавців // Вісн. ХНАУ ім. В. В. Докучаєва. – 2004. – № 1. – С. 51–58.

24. Коваленко С. Д. З історії становлення та діяльності Сільськогосподарського Вченого Комітету України (1919) / Світлана Дмитрівна Коваленко // Історичні записки : Зб. наук. пр. – Луганськ : Вид-во СЛУ ім. В. Даля, 2008. – Вип. 18. – С. 80–91.

25. Коллективные опыты с минеральными удобрениями в Киевской губернии: Сводные результаты опытов 3-х лет 1910/1911, 1911/1912, 1912/1913 / [сост. Н. П. Флоров, С. М. Москвичев, Г. Г. Махов]. – К. : Тип. Императорского Ун-та Св. Владимира Акц. о-ва Н. Т. Корчак-Новицкого,

хімізацією. Склади для зберігання хімпродукції та інші виробничі приміщення здаються в оренду комерційним структурам, які не завжди використовують за цільовим призначенням. Тим самим вони вибувають з обігу по прямому призначенню, а їх нове будівництво не ведеться, не проводяться ремонти та технічне переоснащення. Механізовані загони по агрохімічному обслуговуванню майже не функціонують, оскільки споживачі не в змозі оплачувати їх послуги.

Система агрохімічного обслуговування включала спеціалізовані у цій галузі діяльності підприємства, установи й організації всіх форм власності й господарювання, які з метою координації своєї діяльності, захисту спільних інтересів можуть утворювати об'єднання, які надають різного роду послуги. Такими об'єднаннями були: Державний технологічний центр охорони родючості ґрунтів, «Укрсільгоспхімія», ВАТ «Агрохімцентр» обласні й районні формування «Сільгоспхімія», пункти хімізації, сільськогосподарські підприємства, різні посередники тощо⁶².

Концепція розвитку агрохімічного обслуговування повинна ґрунтуватися на заінтересованості держави у підвищенні продуктивності землеробства і тваринництва, задоволенні потреб населення у продуктах споживання й промисловості у сировині, створенні розгалуженої мережі підприємств, вільному виборі виконавців, які надійно та ефективно використовують землю і засоби хімізації. Контроль за наслідками їх екологічної і економічної діяльності здійснюється державою.

Основне завдання підприємств агрохімічного сервісу полягає у розробці рекомендацій на основі результатів наукових досліджень, проведенні моніторингу ґрунтів, визначенні якості засобів хімізації та здійсненні державного контролю за їх використанням у виробництві. Крім того, на підприємства агрохімічного сервісу покладено завдання по здійсненню аналітичного контролю за агрохімічним, екологічним і фізико-хімічним станом ґрунтів, їх родючістю, паспортизації земель, розробці рекомендацій щодо використання засобів хімізації, визначенні потреби у них, проведенні арбітражних аналізів державного контролю за застосуванням засобів хімізації.

Науково обґрунтована система агрохімічного обслуговування спрямована на створення оптимальних умов для самовідновлення та підвищення родючості ґрунту, ефективного використання органічних і мінеральних добрив, хімічних меліорантів, пестицидів, доставкою та реалізацією яких займається агрохімічна служба.

Підсумовуючи, слід сказати, що основними завданнями агрохімічної служби на сучасному етапі повинні бути: здійснення єдиної державної агрохімічної політики щодо питань планування, науково-обґрунтованого та екологічно безпечного застосування засобів хімізації; розробка та реалізація (спільно з науковими установами, агропромисловими формуваннями) державних програм по підвищенню родючості ґрунтів відповідно до Земельного кодексу України; здійснення контролю за станом родючості ґрунтів, дотримання регламентів при зберіганні,

⁶² Економіка і організація аграрного сервісу / П. О. Мосіюк, О. В. Кристальний, В. А. Сердюк, С. І. Мельник та ін.; За ред. П. О. Мосіюка. – К. : ІАЕ УААН, 2001. – 345 с.

транспортуванні та внесенні добрив, формування банку агрохімічних даних та картографічне визначення забруднення ґрунтів.

Таким чином, в умовах ринкової економіки система агрохімічного обслуговування повинна бути регіонально спрямованою та системно компактною. Тільки у такому випадку повніше враховуються особливості регіону щодо агрохімічного обслуговування: специфіка ведення сільського господарства, спеціалізація та концентрація виробництва, екологічна ситуація тощо. Саме на регіональному рівні створюються можливості для чіткого визначення напрямів діяльності служб агрохімічного сервісу, виключення з їх складу зайвих служб та ланок, створення нових. Ми вважаємо, що резервами підвищення ефективності виробничого агрохімічного обслуговування є вдосконалення організації використання засобів праці, економічного механізму господарювання, впровадження прогресивних технологій, створення мобільних тимчасових підрозділів, розширення ринку агрохімічних послуг підприємствами різних форм власності тощо. За державної підтримки реалізація цих планів є реальною.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агроґрунтознавство в Україні (1930–1941 рр.): зб. док. і матеріалів / НААН, ННСГБ; уклад. та наук. ред. В. А. Вергунов. – К.: ФОП Корзун Д.Ю., 2013. – Ч. 2: (1936–1941 рр.) – 368 с., портр., фото. – (Іст.-бібліогр. сер. «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії»; Кн. 71).
2. Антологія українського агроґрунтознавства 1918-1930 років: історико-архівний аналіз // Агрономічне ґрунтознавство в Україні (1918-1930 рр.): зб. док. і матеріалів / УААН, ДНСГБ; уклад. В. А. Вергунов, О. А. Пашківська; за ред. В. А. Вергунова; наук. ред. В. А. Вергунов. – К., 2008. – (Іст.-бібліогр. сер. «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії»; Кн. 23) – С. 4–16.
3. Вергунов В. А. Сільськогосподарська дослідна справа в Україні від зародження до академічного існування: організаційний аспект / В. А. Вергунов; ННСГБ НААН. – К.: Аграрн. наука, 2012 – 416 с. – (Іст.-бібліогр. сер. «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії»; Кн. 68).
4. Вергунов В. А. Українське ґрунтознавство: історія становлення та розвитку у наукових школах, інституалізації і періодизації / В. А. Вергунов // Історія української науки на межі тисячоліть: зб. наук. пр. / Дніпропетр. нац. ун-т, Держ. наук. с.-г. б-ка. – К., 2006. – Вип. 24. – С. 46–79.
5. Вергунов В. А. Дослідження ґрунтів Київщини та перша ґрунтова карта України у світлі творчої спадщини М. П. Флорова // Часопис української історії / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Каф. укр. історії та етнополітики. – 2007. – Вип. 8. – С. 58–69.
6. Вергунов В. А. Історія ґрунтознавства в Україні: проблеми і методологія шляхів вирішення // Вісн. Харків. нац. аграрн. ун-ту ім. В. В. Докучаєва. – 2006. – № 7. – С. 20–37.
7. Вергунов В. А. Професор Махов Григорій Григорович. – К.: УААН, 2005.
8. Вергунов В. А. Створення та діяльність Миронівської селекційно-дослідної станції: історіографічний нарис // Миронівський інститут пшениці ім. В. М. Ремесла Національної академії аграрних наук України (1912–2012) / За ред. В. С. Кочмарського. – Миронівка, 2012. – Р. 1. – С. 23–76.
9. Вергунов В. А. Розвиток сільськогосподарської науки та освіти в добу Центральної Ради / В. А. Вергунов // Історія української науки на межі тисячоліть. – 2002. – Вип. 10. – С. 16–23.
10. Вергунов В. А. Академік В. І. Вернадський – один із фундаторів наукового ґрунтознавства та сільськогосподарської дослідної справи в Україні / В. А. Вергунов // Історія української науки на межі тисячоліть. – 2006. – Вип. 26. – С. 25–52.

10. Республіканське виробничо-наукове об'єднання по агрохімічному обслуговуванню сільського господарства «Укрсілгоспхімія» – 1979–1992 роки;

11. Державні обласні проектно-розвідувальні станції хімізації сільського господарства – 1981–1991 роки;

12. Республіканська асоціація з підвищення родючості ґрунтів та захисту рослин «Укрґрунтозахист» – 1991–1992 роки;

13. Українське державне об'єднання «Украгροхім» – 1992–1998 роки;

14. Центральна державна станція родючості ґрунтів і захисту рослин – 1998–1999 роки;

15. Головна державна інспекція захисту рослин та Державний центр охорони родючості ґрунтів і якості продукції – 1999–2000 роки;

16. Державний технологічний центр охорони родючості ґрунтів (ДУ «Центрдержродючість») – 2000–2010 роки;

17. Державний науково-технологічний центр охорони родючості ґрунтів (ДУ «Центрдержродючість») – 2010–2012 роки;

18. Реорганізація ДУ «Центрдержродючість» та регіональних центрів Кримдержродючість і Облдержродючість шляхом приєднання – 2012–2013 роки;

19. Державна установа «Інститут охорони ґрунтів України» – з 2013 року.

ВИСНОВКИ

На початку ХХ століття координацію наукових досліджень з обстеження ґрунтів здійснювали спеціальні товариства – приватні творчі об'єднання науково-освітньої еліти. Вони діяли в межах і за підтримки державної політики тогочасної влади. Діяльність товариств мала як професіональний, так і загальнодержавний характер і відіграла не тільки визначну роль у подальшому розвитку агроґрунтознавства, в майбутньому, а й у запровадженні сільськогосподарської дослідної справи як організації і галузі знань. Крім того, кінець ХІХ – початок ХХ ст. – це період активної організації в Україні дослідних полів не тільки на приватній основі, а й на державній заінтересованості. Саме на них розроблялися новітні агротехнічні прийоми обробітку ґрунту та гартувалися кадри для проведення фахових досліджень у сільському господарстві. На основі розвитку природознавчих та спеціальних наук поряд з ними відбувалися суттєві зміни в сільськогосподарській науці і техніці. Україна в цьому відношенні займала одне з провідних місць у світі. У 1903 році створено одну з перших агрохімічних лабораторій, що діяла в межах ВТЦ не тільки для Мережі, а й для регіону.

Загальним завданням сільськогосподарської дослідної справи у роки непу було розвивати продуктивні сили масового селянського господарства певного краю шляхом пошуку науковими методами раціональних прийомів ведення й організації сільськогосподарського виробництва в усіх його галузях. Тому майже всі науково-дослідні та дослідні станції працювали поміж інших й над питаннями раціонального обробітку та удобрення ґрунту, вивченням його агрохімічних властивостей, а також вивченням шкідників, хвороб сільськогосподарських рослин та бур'янів і способів боротьби з ними. У 1918 році відбулася знакова подія в розвитку сільськогосподарської дослідної справи взагалі й агроґрунтознавства зокрема – створено першу єдину координуючу науково-організаційну установу Сільськогосподарський науковий комітет, що підпорядковувався Народному комісаріату землеробства. Секції ґрунтознавства СГНКУ отримала значні досягнення вітчизняного агрономічного ґрунтознавства, а саме:

підготовка та видання першої схематичної карти ґрунтів у 25-верстовому масштабі (1926);

обстеження та картографування ґрунтів 30 дослідних станцій у 3-верстовому масштабі, а також у 10-верстовому території всіх регіонів українських земель, що входили на той час до складу СРСР;

створення Центрального музею ґрунтознавства та його філій в кожній області республіки та заснування Всеукраїнського товариства ґрунтознавців;

десяти томне видання «Матеріали дослідження ґрунтів України» під егідою Секції ґрунтознавства СГНКУ;

дослідження агрономічних властивостей ґрунтів, що мало важливе значення для вирішення нагальних питань сільського господарства того часу;

створення теоретико-практичної та методологічної основи для подальших системних агроґрунтознавчих науково-дослідних робіт із питань вапнування, агроінвентаризації та детальнішого картографування ґрунтів України, що були проведені у 30-х роках минулого століття.

Продовжила наукову і координаційну роботу Секція ґрунтознавства СГНКУ з вивчення проблем агрономічного ґрунтознавства, розроблення методик із дослідження властивостей ґрунтів, популяризації ґрунтознавства як науки, шляхом видання спеціальної наукової літератури, укомплектування ґрунтових колекцій і демонстрування їх в різних сільськогосподарських установах Відділу ґрунтознавства ЦАХЛ. Проведено значні обстеження українських ґрунтів, картографування ґрунтів 30-ма дослідними станціями у 3-верстовому масштабі, а також 10-верстовому масштабі території всіх регіонів українських земель, що входили на той час до складу УСРР.

Якщо до 30-х років ХХ ст. ґрунтознавчі дослідження обмежувалися складанням ґрунтових карт з короткою характеристикою природно-історичних умов, то у 30-х роках крім загальної характеристики природних умов виробництво вимагало конкретних агрономічних вказівок і висновків, які були б основним матеріалом за організації території, введення сівозмін, застосування добрив та інших заходів, спрямованих на підвищення врожайності сільськогосподарських культур.

Розвиток агроґрунтознавства в Україні у 30-х роках минулого століття можна умовно поділити на два періоди в межах його інституалізації, а саме:

перший – 1930–1935 роки – вирішення державних проблем щодо впливу різноманітних факторів на ґрунт за рахунок хімічних засобів у існуючих технологіях вирощування основних сільськогосподарських рослин для колективного ведення господарства через координуючу діяльність Українського інституту ґрунтознавства (Всеукраїнського НДІ агроґрунтознавства та хімізації сільського господарства ВУАСГН);

другий – 1936–1940 роки – перехід теорії та практики агроґрунтознавства в системи землеробства як основи природно-кліматичного районування України для потреб спеціалізації та кооперації сільськогосподарського виробництва в рамках науково-методичного керівництва УНДІСОЗ.

У межах періодизації виділено основні напрями в сільськогосподарській дослідній справі з питань агроґрунтознавства у 30-х роках ХХ ст.:

хімізація ґрунтів (вапнування, гіпсування, удобрення тощо);
агроінвентаризація ґрунтів України (1932–1933 роки);
складання класифікації та номенклатури ґрунтів України;

картографування ґрунтів України;

дослідження ґрунтів зони бавовносіяння та обстеження ґрунтів бурякової зони із складанням до них ґрунтово-агрохімічних карт (1934–1937 роки);

агрохімічне обстеження ґрунтів приєднаних територій Західної України для потреб картографування;

дослідження 195 сортодільниць (1938–1939 роки).

У 1957–1961 роках здійснено великомасштабне обстеження ґрунтів України. Епохальність подібного суцільного обстеження, проведеного за безпрецедентною на той час науково-агровиробничою програмою оцінки (характеристики) головного народного багатства, не підлягала жодному сумніву. Грандіозним був не лише розмах цих робіт, які охопили майже весь земельний фонд України, але і їх методичне, наукове, інструментальне та організаційне забезпечення, що діяло бездоганно як напередодні, так і під час проведення територіальних великомасштабних обстежень ґрунтів. Україна отримала всі необхідні матеріали для здійснення науково обґрунтованого землевпорядкування, земельно-кадастрових робіт, бонітування, економічної, екологічної, грошової оцінки землі при проведенні земельної реформи тощо.

Науково-організаційний поступ агрохімічної служби можна охарактеризувати через діяльність таких установ:

1. Агрохімічні лабораторії при спеціалізованих товариствах (сільськогосподарських, природознавчих тощо) та сільськогосподарських дослідних станціях – кінець ХІХ ст. – 1917 рік;

2. Київська хімічна і контрольно-насіenneва станція (контрольна хімічна лабораторія) Південно-Російського товариства заохочення землеробства і сільськогосподарської промисловості – 1897–1916 роки;

3. Хімічна секція СГНКУ – 1920–1927 роки;

4. Відділ угноєнь ЦАХЛ – 1928–1931 роки;

5. Бюро хімізації ВУАСГН (сектор агрохімії та добрив) – 1932–1935 роки;

6. Мережа агрохімлабораторій машино-тракторних станцій НКЗС – 1935–1958 роки;

7. Відділ хімізації НКЗС – 1935–1941 роки;

8. Управління по охороні та поліпшенню ґрунтів, землекористуванню, позахисному лісорозведенню та державному обліку земельних фондів з відділами при Міністерстві сільського господарства УРСР – 1961–1964 роки (додаток 18).

9. Єдина державна агрохімічна служба, що складалася із мережі з 25 зональних агрохімічних лабораторій при обласних сільськогосподарських дослідних станціях, науково-дослідних інститутах і сільськогосподарських вищих навчальних закладах – 1964–1979 роки;

**СПИСОК МТС,
ДЕ СКЛАДЕНО ҐРУНТОВО-АГРОХІМІЧНІ КАРТИ ТА ПЛАНИ
ХІМІЗАЦІЇ БРИГАДАМИ БҮРО АГРОХІМКАРТ ОБЛАСНИХ
ДОСЛІДНИХ СТАНЦІЙ ПІД МЕТОДИЧНИМ КЕРІВНИЦТВОМ
УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО ІНСТИТУТУ
СОЦІАЛІСТИЧНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА (м. Київ)**

1936 р.

ВІННИЦЬКА ОБЛАСТЬ

1. Барська МТС	4. Тепликська МТС
2. Вендичанська МТС	5. Чемеровецька МТС
3. Дунаєвецька МТС	6. Чудновська МТС

КИЇВСЬКА ОБЛАСТЬ

1. Александровська МТС	5. Каменська МТС
2. Балишівська МТС	6. Корнінська
3. Богуславська	7. Миронівська
4. Городницька	

ХАРКІВСЬКА ОБЛАСТЬ

1. Білопільська МТС	4. Краснопільська МТС
2. Золочівська МТС	5. Лохвицька МТС
3. Краснокутська МТС	6. Сеньківська МТС

ЧЕРНИГІВСЬКА ОБЛАСТЬ

1. Курилівська МТС	3. Талалаєвська МТС
2. Рубанська МТС	

ОДЕСЬКА ОБЛАСТЬ

1. Хощеватська МТС

МАСРР

1. Котівська МТС

ЦДАВО України, ф. 4759, оп. 2, спр. 151, арк. 24.

**ПОСТАНОВА № 233
КОЛЕГІЇ НАРОДНОГО КОМІСАРІАТУ ЗЕМЕЛЬНИХ СПРАВ УСРР
ПРО РОЗГОРТАННЯ РОБІТ ВИРОБНИЧОЇ
ІНВЕНТАРИЗАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ТЕРИТОРІЇ**

9 грудня 1931 р.

Констатувати, що відсутність достатнього кількісного та особливо, обліку якості сільськогосподарських земель території України, негативно відбивається на сільськогосподарському плянуванні та успішному здійсненні плянів соц. реконструкції сільського господарства і, зокрема, на здійсненні міроприємств по підвищенню врожайності та проведенні чергових сільськогосподарських кампаній.

Для цілкового задоволення потреб в цьому сільськогосподарських планових органів та сільськогосподарського виробництва треба налагодити чіткий та найбільш повний облік всього земельного запасу України, з, виявленням потенціально-виробничих властивостей та можливостей сільськогосподарської території, в умовах спеціалізованих соціалістичних форм господарства.

В наслідок проведення такої виробничої інвентаризації сільськогосподарської території, потрібно одержати матеріал, який давав би:

а) кількісні показники про площі окремих районів землекористувань та в них угідь та їх відмін; б) показники про виробничі властивості окремих контурів вгідь та їх відмін і визначення перспективи їх найбільш ефективного, спеціалізованого використання; в) картографічний матеріал (сільськогосподарської мапи) з визначенням на ньому наслідків виробничої інвентаризації сільськогосподарської території та накресленого пляну спеціалізації та виробн. мобілізації вгідь.

Матеріали ці, як характеристика однієї з основних виробничих баз сільського господарства — сільськогосподарські території, — буде покладено в основу роботи сільськогосподарських плянових та оперативних установ і організацій, а разом з цим і для потреб організації території, завданням якої потрібно покласти: а) територіальне доведення плянів спеціалізації до окремих мікрорайонів, окремих сільськогосподарських об'єднань та до конкретних вгідь та масивів їх землекористування; б) територіальне розміщення за визначенням плянорганів, сільськогосподарських об'єднань та розташування їх енергетичних та виробничо-господарських центрів; в) раціоналізація та утворення найбільш сталих меж землекористування колгоспів та радгоспів; г) господарче впорядкування окремих землекористувань для забезпечення здійснення раціонального сівозміну і найбільш чіткої

розстановки сил та засобів виробництва з там, щоб забезпечити виконання міроприємств, скерованих на підвищення врожайності, організаційно-господарське зміцнення колгоспів і радгоспів та вивершення суцільної колективізації.

Виконання всіх перелічених завдань по виробничій інвентаризації та організації сільськогосподарської території покласти на землевпорядне виробництво, якому відповідно побудувати свою організаційно-виробничу структуру доукомплектувати земле персонал потрібними фахівцями, інструментарієм та лабораторіями.

На виконання цього Колегія НКЗС ухвалює:

1) Вважати за потрібне протягом 3 років, починаючи з 1932 року провести в основному виробничу інвентаризацію всієї сільськогосподарської території України, та в наслідок цього скласти сільськогосподарську мапу України. Просити Раднарком санкціонувати початок проведення виробничої інвентаризації з 1932 року.

2) Зобов'язати Укр. Зем. Управл. в районах, де проходять зараз глибокі реконструктивні процеси сільського господарства побудувати уже в 1932 році організацію території на базі проведення виробничої інвентаризації земель, а саме:

а) в районах Полісся, де має бути проведено поглиблене землевпорядження і, зокрема, ліквідація хуторів та відрубів

б) в районах приміських та промислових смуг, де згідно постанови Раднаркому, істотно змінюється виробничий напрямок сільського господарства в бік забезпечення робітничого постачання і де в 1932 році потрібно провести поглиблене землевпорядження, відповідно до плану соц. реконструкції цих районів;

в) в Степу та Лісостепу, порядком досвіду, в 20-30 різнотипних, за характером виробництва, районах суцільної колективізації і зокрема в цукрових, бавовняних та районах з поширеними площами технічних та садово-городніх культур.

3) Робота по виробничій інвентаризації мають провадитись за рахунок зацікавлених організацій, основними джерелами оплати робіт мусить бути кошти колгоспів та радгоспів.

4) Роботи провадяться на підставі умов поміж РВК та Укр. Земл. Управлінням з тим, що:

а) відповідальність за мобілізацію коштів від колгоспів в районі обслуговування МТС покладається на відповідні МТС.

б) Поза районами діяльності МТС – на Райколгоспспілки;

в) по решті індивідуальних господарств на Сільради;

5) Просити Раднарком санкціонувати такий порядок оплати робіт по організації території та виробничої інвентаризації.

6) Зобов'язати УкрЗУ, Укрколгосп, Трактороцентр остаточно накреслити райони, де має провадитись роботи по виробничої

СПИСОК МТС, ДЕ СКЛАДЕНО ГРУНТОВО-АГРОХІМІЧНІ КАРТИ ПРАЦІВНИКАМИ МТС

1936 р.

ВІННИЦЬКА ОБЛАСТЬ

1. Браїлівська МТС	10. Краси́лівська
2. Браславська МТС	11. Ольгопільська
3. Воронцовська	12. Старо-Константи́нівська
4. Войтовецька	13. Ситковецька
5. Грицевська	14. Тавровська
6. Заславська	15. Томашпільська
7. Ільїнецька	16. Тульчинська
8. Калінінська	17. Хмельниковська
9. Каліновська	

КИЇВСЬКА ОБЛАСТЬ

1. Букська	5. Плисківська
2. Монастирищенська	6. Підвисоцька
3. Ольшанська	7. Сичовська
4. Оратовська	8. Тальновська
9. Христинівська	

ХАРКІВСЬКА ОБЛАСТЬ

1. Гребенківська МТС	3. Згурівська МТС
2. Дрaбівська МТС	4. Кононовська

ЧЕРНИГІВСЬКА ОБЛАСТЬ

1. Буринська МТС	6. Лосинівська МТС
2. Іваницька МТС	7. Малодівицька
3. Ічнянська МТС	8. Ново-Гасанська
4. Кобижчанська	9. ПлисківськаЛіновицька

ОДЕСЬКА ОБЛАСТЬ

1. Грушківська МТС

ЦДАВО України, ф. 4759, оп. 2, спр. 151, арк. 23.

15. БАБІЧ	м. Глухів Ін-т коноплі
16. ЗАПАРА	м. Дніпропетровськ Н/д Зерн. Ін-т
17. ЗАЙКА	м. Дніпропетровськ -//-
18. СЕМЕНОВА-ЗАБРОДІНА	м. Харків, Облземлевпор. управл.

4. Тов. КУЗНЕЦОВУ поставити питання перед УНЦ"ом про прийняття участі на договірних засадах в цій справі.

5. Для переведення технічних польових робіт запропонувати правлінню Кадрів відкомандирувати 35 студентів-випускників Київського Ін-ту Агрохемії та Ґрунтознавства до кінця польових робіт.

6. Для успішного переведення вищезгаданих робіт зобов'язати ОблЗУ та директорів МТС:

а/ забезпечити досвіди потрібного кількості мін. добрив /не зупиняючись перед перерозподілом їх між МТС – особливо калійних та ютових/, робітньою та тягловою силами тощо.

б/ Забезпечити робітників по переведенню всіх дослідних робіт житлом, засобами пересування та сприяти в забезпеченні харчуванням.

7. В зв'язку з переведенням цих робіт заборонити Директорам МТС використовувати агрономів-хемізаторів на інших роботах, що не стосуються до хемізації, а також в разі потреби притягати до цієї роботи інших агрономів МТС.

НАРКОМ ЗЕМЕЛЬНИХ СПРАВ УСРР /Н. СКАЛИГА/

ЦДАВО України, ф. 1055, оп. 1, спр. 1636, арк. 26–27.

інвентаризації та організації території і протягом 5 днів опрацювати типові умови.

7) Вжити заходів, щоб до участі в фінансуванні робіт по виробничій інвентаризації було притягнуто кошти інших організацій, і зокрема, – було забезпечено дотації з боку РВК в потрібному розмірі. Також притягнути господарчі організації відповідні сільськогосподарські трести для фінансування проведення робіт по колгоспах районів їх діяльності.

Доручити УкрЗУ скласти відповідні погодження про фінансування робіт по виробничій інвентаризації з сільськогосподарськими трестами і в першу чергу, з союзцукром, Укрбавовкомом, Львонооплетрестом і Тютюн трестом.

8) УкрЗУ, виходячи з основного обсягу робіт, скласти попередні оперативні та фінансові плани робіт, визначивши потрібні кадри для забезпечення цих робіт.

9) Для забезпечення відповідної якості робіт по виробничій інвентаризації з боку Науково-оперативного керівництва та обробки матеріалів, – покласти відповідальність за обстеження на окремі Українські Н/Д Інститути, що мають провадити роботи у цілковитій погодженості з Українським Земл. Управлінням, а на підставі спеціальної інструкції НКЗС зокрема:

а) на Український Н/Д Інститут сільськогосподарського ґрунтознавства покласти, обстеження ґрунтів та агрономічну й геоботанічну характеристику їх. Для забезпечення кадрами скупити при Н/Д Інституті всі кваліфіковані кадри Ґрунтознавців на Україні та покласти на інститут наукове керівництво по підготовці рядових кадрів-землевпорядників, агроґрунтознавців, що їх вимагається для проведення обстежень.

б) на Український Н/Д Інститут сільськогосподарської меліорації покласти агро меліоратійні обстеження та обробку матеріалів, а також наукове керівництво по підготовці рядових кадрів землевпорядників, агро меліораторів, що їх вимагається для цих обстежень;

в) Обстеження та проектування шляхової мережі в місцях проведення робіт з виробничої інвентаризації щільно пов'язати з такими роботами Укршляхупру;

10) Для забезпечення робіт кадрами, негайно розгорнути курси для піднесення вузькофахової кваліфікації землевпорядників з агроґрунтознавства, агро меліорації, шляхової справи та мензулістів.

11) Зобов'язати Сектор Кадрів за участю відповідних Науково-дослідних інститутів, що мають провадити оперативні роботи по виробничій інвентаризації, забезпечити проведення протягом зими 1931–1932 року курсів по підготовці кадрів.

12) Для забезпечення штату УкрЗУ та Земконтр фахівцями-агрогрунтознавцями, агрометеліораторами та шляховиками зобов'язати Сектор Кадрів НКЗС поповнити такий згідно заявки УкрЗУ.

13) Просити Академію сільськогосподарських наук обмірковувати справу по утворенню Науково-дослідного Інституту організації виробничої інвентаризації та картографії сільськогосподарської території на Україні та зобов'язати забезпечити активну і безпосередню участь Академії та Науково-дослідних Інститутів у проведенні цих робіт.

14) Доручити Плянному Сектору та Бюро П'ятирічки разом з УкрЗУ протягом місяця скласти пляна черговості проведення виробничої інвентаризації по конкретних районах та подати на затвердження Колегії НКЗС.

15) Для забезпечення вимог планування та завдань щодо поточних сільськогосподарських кампаній, доручити УкрЗУ терміном до 1 лютого 1932 року провести через Земконтри по всіх адмінрайонах первинний облік земель за землекористувачами та землекористуваннями, з розподілом їх по віддях на підставі всіх наявних матеріалів без обмірів в натурі, і скласти в наслідок цього попередній земельний баланс.

Витрати по попередньому обліку земель мають забезпечити РВК та Міськради.

16) Зобов'язати Укрметліотрест надсилати до УкрЗУ для взаємної координації, всі пляни робіт по вишуках на зрошення, осушення та рекогносцировочне і гідрологічне обстеження а також передавати в УкрЗУ по одному примірнику всіх здобутих матеріалів вишуків та обстежень.

17) Сконцентрувати при УЗУ все відання, виготовлення та видання сільсько-господарчого картографічного матеріалу виробничої інвентаризації та організації сільськогосподарської території.

Заст. Наркомземсправ
Секретар Колегії

/Триліський/
/Сидорченко/

ЦДАВО України, ф. 1055, оп. 1, спр. 250, арк. 28–29.

ПОСТАНОВА № 107
НАРОДНОГО КОМІСАРІАТУ ЗЕМЕЛЬНИХ СПРАВ УСРР
ПРО ОБСТЕЖЕННЯ 35 БУРЯКОВИХ МТС

13 березня 1934 р.

На основі рішення Рад наркома СРСР і ЦК ВКП від 5 грудня 1933 року та наказу Наркомзему СРСР від 7/III-1934 р. «Про переведення робіт по складанню ґрунтово-агрохімічної карти МТС районів бурякосіяння», – пропонує:

Буряковому Управлінню, Київському Науково-Дослідному Ін-ту Агрохімії та Ґрунтознавства вкупі з Академією С/Г Наук провести роботу по обслідуванню 35-ти бурякових МТС з метою складання ґрунтово-агрохімічної карти та планів раціонального використання мінеральних угноєнь в колгоспах на II-гу п'ятирічку.

1. Київському Н/Д Ін-ту Агрохімії та Ґрунтознавства, Академії С/Г Наук забезпечити методичне керівництво цими роботами, а саме скласти технічну інструкцію про переведення обслідування, подавши на затвердження в НКЗС не пізніше 20/III-1934 р., відкомандирувати спеціалістів для інструктажу та перевірки стану робіт на місцях, – ув'язавшись по цим питанням з Всесоюзним Ін-том Угноєння та Агроґрунтознавства.

2. Для переведення польових та камеральних робіт по складанню ґрунтово-агрохімічної карти відкомандирувати в розпорядження Київського Н/Д Агро-Хем. Ін-та 18 чол. спеціалістів на весь час до повного закінчення робіт – 1/XII-1934 р. слідує товаришів які працюватимуть за рахунок Київського Н/Д Агро-Хем. Ін-та.

Прізвище	Місце роботи
1. ____ КОСТЮЧЕНКО	м. Глухів Ін-т конопель
2. ГРИНЬ	м. Харків НКЗС Землевпоряд. упр.
3. ШТУКАНЬ	м. Харків -//- -//- -//-
4. НІКОЛАЄВ	м. Харків -//- -//- -//-
5. ВІТЯЗЬ	м. Харків -//- -//- -//-
6. СОБОЛЄВ	м. Харків Лісний Інститут
7. КОЛЕНКО	м. Харків Учбов. Зернов. Ін-т
8. КАЛАЧИКОВ	м. Київ Плодо-Ягідний Ін-т
9. БОЛОВАХНОВ	м. Чернівці ОблЗУ
10. БУНТОЖ	м. Київ Облбурякотрактор
11. МИРОНІВСЬКИЙ	м. Київ ОблЗУ
12. МАШЕРУК	м. Луганськ Городня станція
13. БОЖКО	м. Полтава Плодо-ягід. Ін-т
14. ІЛ'ЯШЕНКО	м. Київ Картопляний комбінат

ЗАХОДИ ЩОДО ВАПНУВАННЯ ҐРУНТІВ

1931 р.

Вапнуванню ґрунтів на Україні не приділяється належної уваги. Тимчасом від цього значно залежить врожайність зернових і технічних культур. Плян вапнування, що його затвердила Колегія НКЗС ще 27 травня цього року, в життя не проведено. Розмольні установки, одержані НКЗС для перемолю вапна, не використовують. Плян заводу двигунів, потрібних для експлуатації цих установок, не виконано (на 1 серпня завезено лише 26% планової кількості двигунів).

Щоб налагодити справу вапнування ґрунтів, УЕН доручила НКЗС провести під час осінньої кампанії 1931 року вапнування ґрунтів на площі 16 тис. га. Розподіл її між господарськими організаціями такий: Укрколгоспцентр має завапнувати 8 тис. га. Союзцукор – 7 тис. га, та інші с.-г. трести – 1000 га. Плян вапнування треба протягом декади довести до радгоспів і колгоспів. Наркомзем зобов'язаний забезпечити протягом 3-го кварталу колгоспну систему кредитами для закупки 20 тис. тонн дефікатного борошна в Союзцукру та 6 тис. тонн вапняного борошна у промкооперації.

УЕН запропонувала Союзцукру терміново приступити до переробки всіма можливими засобами дефекаційної гязі в такій кількості: для колгоспів 35 тис. тонн, для власних радгоспів – 40 тис. тонн і для с.-г. трестів 5 тис. тонн; разом 80 тис. тонн. Щоб використати природні вапняки, особливо по районах, де нема цукроварень, Вукомінералпромспілки запропоновано негайно налагодити розмол вапняків у 10 пунктах визначених від НКЗС, а НКЗС відпустити промкооперації кредит у сумі 165 тис. крб. на установку 15 розмольних агрегатів.

НКЗС та Вукоппромвиробспілки слід забезпечити розмольні установки, що їх одержано системою промкооперації та не використовуються через відсутність двигунів, 15 двигунами по 18 НР кожний. УЕН доручила НКЗС провести обстеження ґрунтів по радгоспах та колгоспах України, виходячи з потреб вапнування згідно з пляном на 1931 та 1932 роки і встановити точні норми домішки вапни до ґрунту окремих господарств та ділянок, а також популяризувати справу вапнування. Зокрема треба висвітлити в центральній та периферійній пресі заходи щодо вапнування та видати масову популярну літературу для радгоспів і колгоспів. Укрдержплянові УЕН запропонувала передбачити в контрольних числах на 1932 рік потребу вапнування ґрунтів та забезпечення цієї справи відповідними коштами.

Передрук з видання: За соціалістичну перебудову. — 1931.

ПОСТАНОВА № 243
КОЛЕГІЇ НАРОДНОГО КОМІСАРІАТУ ЗЕМЕЛЬНИХ СПРАВ УРСР
ПО ДОПОВІДІ УКРАЇНСЬКОГО ЗЕМЛЕВПОРЯДНОГО
УПРАВЛІННЯ ПРО ПЛАН ЗЕМЛЕВПОРЯДНИХ РОБІТ
НА 1932 РІК

19 грудня 1931 р.

Успішне вивершення суцільної колективізації складає передумови до організаційно-господарського зміцнення радгоспів і колгоспів та забезпечення на цьому ґрунті високих та сталих врожаїв і перемоги над посухою.

Здійснення цих завдань вимагає правильної організації сільськогосподарської території та забезпечення раціонального землекористування соцсектору, особливо в районах суцільної колективізації, зокрема, в районах діяльності МТС.

Тому, зміст робіт по організації території на 1932 р. повинен відповідати зазначеним вимогам с. господарства і складається з:

1. Забезпечення землекористуванням відводі...земель, відповідно дальнішому зросту колгоспного сектору, з одноразовим встановленням сталих сівозмінів, спільних для колгоспів та решта бідняцько-середняцьких одноосібних господарств.

2. Проведення технічно-удосконаленого землевпорядження по приміських, промислових та високо інтенсивних районах, в яких істотно змінюється існуюча система с. господарства для забезпечення на базі соціалістичної сільськогосподарської спеціалізації потреб робітничого постачання.

3. Проведення в районах Полісся технічно удосконаленого землевпорядження, як територіальної передумови до вивершення суцільної колективізації та організаційно-господарського зміцнення колгоспів і радгоспів і ліквідації, на базі цього, хутірського господарювання та рішучого подолання негативних природних умов в землекористуванні.

4. Раціоналізації, через поглиблене землевпорядження, землекористувань колгоспів та радгоспів по тих районах України в яких існуючи дефекти та недоліки землекористування складають особливі перешкоди до організаційно-господарського зміцнення колгоспів та радгоспів.

5. В найближчі місяці порядком перевірки на місцях вихідних даних Районах Виконавчих Комітетів про кількість у них орнопридатних земель остаточно з'ясувати розмір орнопридатних земель в районах, по яким є найголовніше розходження.

6. По всіх інших районах України, зокрема, в районах суцільної колективізації, – з метою забезпечення сталості землекористування потрібно на 1932 р. відмовитися від проведення, в додаток до уже виконаного перерозподілу землі під часи сільськогосподарських виробничих кампаній, будь-яких повторних робіт по організації території, зв'язаних з переміщенням існуючої схеми розташування окремих землекористувань. Одноразово треба поширити і обов'язково виконати завдання по раціональній внутрігосподарчій організації окремих землекористувань, особливо радгоспів та встановлення раціональних сівозмінів.

Проведення всіх технічно-удосконалених, поглиблених робіт по організації території повинно базуватися в 32 р. на описових та сільськогосподарських картографічних матеріалах, що їх одержуватиметься в наслідок попередньо проведеного комплексу інвентаризаційних робіт.

Тому, в пляні землевпорядних робіт на 1932 р. особливої питомої ваги повинні набрати роботи з виробничої інвентаризації сільськогосподарської території, які провадитимуться так одноразово з новою організацією території, як і окремий незалежний вид землевпорядних робіт. В останньому випадкові, на виконання постанови Колегії з 9/XII-31 р. № 233, для забезпечення сталості землекористування, зокрема в районах суцільної колективізації та для забезпечення найбільш повного здійснення заходів по підвищенню врожайності, роботи з виробничої інвентаризації провадити без зміни існуючого розташування окремих землекористувань, проводячи нову організацію території лише за умов крайньої потреби в цьому у випадках наведених вище.

Розгорнувши річний плян землевпорядних заходів на 1932 р., що його складено Укр. Земл. Управлінням на основі визначених вище настановлень, – Колегія НКЗС постановляє:

Річний плян землевпорядних заходів на 1932 р. схвалити для виконання всього на площі 12,6 млн. га.

1) Доручити УкрЗУ до 10 січня 1932 р. спеціально обстежити та встановити по районах, що їх введено до пляну робіт, необхідність складання підчас землевпорядження проектів нової міжселищної організації території, зокрема по Лісостепу. У всіх районах, де актуальної потреби в цьому не буде, – провести лише роботи з виробничої інвентаризації сільськогосподарської території та раціонального внутрігосподарчого впорядкування.

2) Запропонувати УкрЗУ до I/II-32 р. провести кампанію по складанню договорів на землевпорядження з відповідними РВК, М/Р та сільськогосподарськими трестами. В наслідок договірної кампанії, скласти оперативний календарний плян основних землевпорядних робіт, який подати на ствердження Колегії НКЗС не пізніше 1-го лютого 1932 р. Виконання пляну робіт з землевказань розгорнути у терміни, що їх

Додаток 3

**ПРОЕКТ
ПОСТАНОВИ КОЛЕГІЇ НАРОДНОГО КОМІСАРІАТУ
ЗЕМЕЛЬНИХ СПРАВ УРСР В СПРАВІ ВАПНУВАННЯ ҐРУНТІВ
В УКРАЇНІ**

[1931 р].

Слухали:

Плян масово-господарчих досвідів по вапнуванню ґрунтів на Україні (доповідь Н/Т Сектора НКЗС).

Ухвалили:

Ураховуючи, що позитивні наслідки вапнування ґрунтів в умовах України ще недостатньо з'ясовані і необґрунтовані н/д установами з боку ефективності, форми та норми внесення вапни, визнати за потрібне провести у 1931 р. вапнування в формі широких господарчих досвідів.

Порч з цим вважати за потрібне провести по господарствах, де буде закладено досвіди, дослідження фунтів з метою виявлення потреби їх на кальцій та встановлення практичних норм внесення вапни. Господарчі досвіди перевести у 1931 р. на площі 50 тис. га (За постановою РПО від 26/X-30 р.) Площу вапнування розподілити між господарчими установами в такий спосіб:

Колгосп центр.....18 тис. га

Союзцукр.....22 -II- -II-

С/г трести НКЗС.....4 -II- -II-

Укрзерноцентр.....2 -II- -II-

Бурякспілка.....2 -II- -II-

Укрсельцукр.....2 -II- -II-

Зобов'язати перелічені Установи перевести вапнування за інструкціями Н/Т Сектора НКЗС.

Запропонувати Н/Т Сектору протягом місячного терміну визначити спільно з господарчими установами, що перелічені в п. «З» цієї постанови, певні господарства, що будуть переводити вапнування, з розподілом належної площі по окремих господарствах. Разом з цим Н/Т Сектор повинен скласти інструкції, щодо практичного переведення вапнування по господарствах. За постановою РПО поставити питання перед Вукопромкредитспілкою про заготовлення за вказівками Н/Т Сектора НКЗС відповідної кількості вапняного борошна, фільтпресної гряді та мергелю, оформивши з господарчими, які будуть провадити вапнування умови на постачання матеріалів потрібних для вапнування, на підставі умов кредитування споживачів вапни, які визначені НКЗС ССРР. Доручити Агроінституту НКЗС організувати по районах в січні- лютому місяці 1931 року короткотермінові курси по вапнуванню ґрунтів.

ЦДАВО України, ф. 27, оп. 11, спр. 1145, арк. 6.

в) організувати інструктування, контроль та перевірку виконання в такий спосіб, щоб місцева практика і зокрема виявлені хиби та недоліки в роботі на місцях своєчасно виправлялись в процесі самої роботи;

г) зобов'язати УкрЗУ забезпечити пильний догляд, контроль та керівництво землевпорядними роботами.

Найбільш складні проекти розглядати в УкрЗУ до подачі їх на затвердження Райвиконкомів.

22) Зважаючи на те, що на виконання постанови Раднаркому у приміських районах проведено внутрігосподарче землевпорядження коштом колгоспів в 1931 р. та що в цих районах запланується провести поглиблені роботи на базі виробничої інвентаризації сільськогосподарської території, що вимагає додаткових витрат з боку колгоспів, запропонувати РЗВ та МЗВ забезпечити здійснення цих робіт відповідними коштами, мобілізувавши їх в зацікавлених в землевпорядженні землекористувачів.

23) Відзначити, що до складних завдань, які потрібно виконати за пляном робіт 1932 р., УкрЗУ повинно провести відповідальнішу роботу по організації всієї виробничої культури і детальної проробки нових метод землевпорядження.

Здійснення пляну робіт буде проходити особливо в ускладнених умовах переключення всього землевпорядження на новий зміст та землевпорядного виробництва на нові ще недостатньо вивчені методи та технічні прийоми. Тому для досягнення найефективніших наслідків землевпорядження зобов'язати РЗВ, МТС, Райколгоспспілки та інші районів земельні організації в складі всіх фахівців прийняти безпосередню участь в підготовці населення, в комплексі обстежень, обґрунтування спеціалізованих виробничих об'єднань, встановленні раціональної сівозміни, вивченні спеціалізації та мобілізації вгідь, пам'ятаючи, що організація території є один з найважливіших чинників, що складають територіальні передумови до суцільної колективізації та соц. реконструкції сільськогосподарських районів.

Особливо потрібно застерегти земельних робітників формального підходу до землевпорядження та голого адміністрування в цій справі.

Навколо землевпорядження мусить бути розгорнуто найширшу підготовчу масову роботу на селі з тим, щоб всі процеси землевпорядження і всі зміни, що мусять статися в зв'язку з останнім, відбувалися за повного усвідомлення та активною участю колгоспників та позаколгоспних бідняцько-середняцьких господарств.

24) Таємно.

25) З приводу п. 22 скласти спеціального листа до РВК, визначивши бажаність допомоги коштами місцевого бюджету.

Наркомземсправ
Секретар Колегії

/Демченко/
/Сидорченко/

ЦДАВО України, ф. 1055, оп. 1, стр. 250, арк. 12–15.

зазначено в загальному пляні весняної сільськогосподарської виробничої кампанії.

3) Зобов'язати Міськземвідділи та РЗВ, що їх віднесено до районів приміського господарства, ввести до основних обов'язкових міроприємств по агромінімуму проведення в 1932 р. виробничої інвентаризації та на базі її продовжити організацію сільськогосподарської території, відповідно до контрольних чисел визначених пляном соц. реконструкції с. господарства цих районів.

4) Взяти до віdomу, що плян робіт 1932 р. цілком забезпечує прискорене здійснення робіт з виробничої інвентаризації та організації сільськогосподарської території Полісся.

5) Схвалити проведення УкрЗУ вибір об'єктів землевпорядження 1932 р. Одноразово пропонувати УкрЗУ, разом з Бюро П'ятирічки, Укртрактороцентром та Укрколгоспцентром прискорити складання в радоновому розрізі 3-х річного пляну проведення виробничої інвентаризації сільськогосподарської території та складання сільськогосподарської мапи України.

6) Вважати, що одним із основних завдань землевпорядного виробництва є забезпечення своєчасної організації території до чергових сільськогосподарських виробничих кампаній 1932 року.

Тому поряд із здійсненням пляну організації території за поглибленим змістом в районах приміських, поліських та інтенсивного господарювання – запропонувати Укр. Земл. Управлінню забезпечити керівництво районами у справі землевказань.

Покласти відповідальність на УкрЗУ за проведення землевказань у терміни: в районах Степу до 1-го березня, а в районах Лісостепу та Полісся — до 15-го березня.

7) Щоб забезпечити дальніше організаційно-господарче зміцнення радгоспів і, насамперед, підвищення врожайності в них, – запропонувати УкрЗУ забезпечити внутрігосподарче землевпорядження та раціоналізацію землекористування всіх існуючих радгоспів.

Запропонувати сільськогосподарським трестам, протягом декади подати Укр. Земл. Управлінню заявки на проведення в 1932 р. робіт по внутрігосподарчому землевпорядженню та раціоналізації землекористування існуючих радгоспів.

8) Щоб стимулювати дальніше підвищення продукційності праці оперативного-виробничого складу землевпорядників, запропонувати УЗУ, у погодженні зі спілкою робітників МТС та наймицтва протягом декади переглянути існуючу систему оплати праці землевпорядників з тим, щоб з нового опер. року застосувати більш заохочуючі заходів, шляхом зведення елементів прогресивно-задільної оплати праці.

9) Запропонувати УкрЗУ, не пізніше 1-го січня 1932 р. подати на затвердження Колегії остаточно пророблену калькуляцію вартості окремих

стадій землевпорядних робіт на 1932 р. норм навантаження та тарифікації оплати землевпорядного спеціалізованого виробного персоналу.

10) Схвалити заходи УкрЗУ щодо розгортання в зимовий період курсів та виробничих семінарів по вузько-фаховому підвищенню кваліфікації робітників землевпорядження.

11) Схвалити запроєктовану УкрЗУ на 1932 р. організаційну структуру виконання землевпорядних робіт спеціалізованими загонами. Відповідно до накресленого обсягу землевпорядних робіт по сільськогосподарським районам – УкрЗУ, до початку підготовчих робіт, провести потрібне перегрупування землевпорядних сил між земконторами.

12) Констатувати, що плінність фахової землевпорядної сили, ставить під загрозу зриву накреслених землевпорядних заходів та плянів робіт на ближчу п'ятирічку. Поширені демобілізаційні настрої серед землевпорядників, недостатньо подолані керуючим складом Земконтор та профспілков... Констатувати, що наявна кількість землевпорядного персоналу недостатня, за останні роки значно скористалися і не задовольняє уже зараз, плянових запроєктовок на ближчі роки.

13) Просити Наркомпраці видати спеціальну постанову про мобілізацію та повернення всіх землевпорядників, що працюють не за фахом, на роботу до землевпорядних установ.

14) Пропонувати УкрЗУ, протягом місяця, вжити конкретних заходів щодо поліпшення культурно-побутових умов землевпорядного персоналу.

Зокрема, налагодити питання про постачання, в тому числі й в централізованому порядку, організації зимових креслярень в місцях постійного мешкання роди землевпорядників, остаточно зліквідувати зрівнялівку в оплаті праці тощо.

15) Зобов'язати УкрЗУ, разом з профспілковими органами провести протягом 2-х декад між районів конференції землевпорядників з метою обговорення перспективи та організації робіт по землевпорядженню на 1932 рік.

16) Просити Союзний НКЗС, піднести клопотання перед РВР та РПО про продовження існуючого положення щодо надання відстрочок землевпорядникам оскільки термін дійсності цього положення в 1932 р. закінчується.

17) Констатувати, що існуючий порядок розподілу фондів геодезичних інструментів не має повної чіткості та пляновості, що ставить під загрозу зриву плян робіт 1932 р. по землевпорядженню та сільськогосподарському картографуванню на Україні.

Просити Союзний НКЗС піднести клопотання перед Союзним Держпляном про встановлення порядку постачання геострументами виключно під пляни робіт та передачі цієї справи у відання міжвідомчої установи. Одноразово просити Союзний НКЗС вжити заходів щодо забезпечення УкрЗУ потрібним геодез інструментарієм, зокрема мензулами.

18) Просити Союзний НКЗС переглянути постанову свого плянового відділу, про зменшення асигнувань по держкошторису на землевпорядження районів Полісся. Пропонувати УкрЗУ негайно надіслати до Союзного НКЗС додатковий матеріал по Полісся, як району с. господарство, якого зараз набуває особливого значення в загально-республіканському пляні соціалістичної перебудови с. господарства. Визначити, що проведення спрощених землевпорядних робіт по Полісся недоцільне, не дасть належного ефекту в загальній системі міроприємств по соц. реконструкції с. господарства, призведе до неприпустимого повторення в більшості землевпорядних дій і зайвої витрати коштів. Просити Союзний НКЗС занарядити повністю держбюджетових асигнувань для землевпорядження районів Полісся.

19) Доручити Фін сектору спільно з УкрЗУ опрацювати та подати на затвердження Колегії порядок та норми кредитування в 1932 р. колгоспів на землевпорядження та фінансової допомоги у справі проведення виробничої інвентаризації сільськогосподарської території тих районів Полісся, де в 1931 р. проведено землевпорядження за рахунок власних коштів колгоспів.

20) Констатувати, що за останні 2 роки, завдяки не налагодженій організації в РВК, схоронення видачі та неохайного використання плянового (в оригіналах) матеріалу землевпорядження минулих років, значну частину цього матеріалу пошкоджено і навіть знищено, що призводить до повторності технічних здійснюваних робіт та затрачування нових коштів на це. Пропонувати УкрЗУ пляново організувати протягом 1-го кв. 1932 р. концентрацію всього плянового матеріалу (в оригіналах), централізованих архивах, залишаючи в РВК лише потрібні примірники господарських плянів.

21) Успішне здійснення накреслених пляном землевпорядних заходів вимагає чіткої організованості землевпорядного виробництва та чіткого централізованого управління ним. Найкращою системою, що забезпечить ці вимоги є – систематичне з боку УкрЗУ інструктування, контроль та поточна перевірка виконання.

Ураховуючи ті хиби та недоліки, що мали місце під час проведення землевпорядних робіт в 1931 р., зокрема, що їх відзначено в постанові Колегії НКЗС з 7/ХІІ-31 р. № 231 «Про землевпорядження районів Полісся» та щоб забезпечити підсилене керівництво та інструктаж з боку УкрЗУ так в процесі підготовчих робіт, як і самого проведення землевпорядних робіт 1932 р. – визнати за потрібне:

а) зміцнити фаховий апарат земельних контор, забезпечивши перевірку інструкторами контор всіх робіт в натурі, в процесі їх виконання;

б) зміцнити інспекторський апарат УкрЗУ, довівши склад інспекторів до 15 осіб. Забезпечити систематичний живий зв'язок інструктування та перевірки виконання земконторами РЗВ та всіма землевпорядними групами плянових завдань НКЗС.

Центральний Комітет Компартії України і Рада Міністрів УРСР висловлюють впевненість, що партійні, радянські і сільськогосподарські органи, колгоспи і радгоспи, промислові підприємства і транспортні організації вживуть всіх заходів до підвищення ефективності використання мінеральних і органічних добрив, скорочення їх втрат при транспортуванні, зберіганні і внесенні в ґрунт, удосконалення агрохімічної служби в сільському господарстві, до поліпшення якості мінеральних добрив і своєчасного введення в дію механізованих складів для їх зберігання.

Секретар Центрального
Комітету Компартії України

В. ЩЕРБИЦЬКИЙ

Голова Ради Міністрів
Української РСР

О. ЛЯШКО

Додаток 8

КОРОТКИЙ ОГЛЯД ДІЯЛЬНОСТІ АГРОХІМЛАБОРАТОРІЙ МТС

1936 р.

1. Ув'язка агрохемлабораторії з хатами-лабораторіями

Кожний район діяльності МТС має цілу низку своїх специфічних особливостей в сільському господарстві. Ці особливості часто вносять значні зміни в агротехнічних міроприємствах. Зокрема, коли взяти питання, як пов'язані з властивостями ґрунту, то тут завжди будемо мати різницю не тільки в межах району діяльності МТС, а навіть в межах окремого поля сівозміну колгоспів і навіть в межах бригадного участку [...].

Глибоке вивчення специфічних питань з ґрунтознавства, хемізації та агротехніки різних сільськогосподарських культур з успіхом можна проводити лише шляхом тісної пов'язки роботи агрохемлабораторій МТС з роботою хати-лабораторії колгоспів. Останні за короткий час свого існування провели надзвичайно велику роботу над запровадженням у колгоспне виробництво нових прийомів агротехніки підвищення рівня агротехнічних знань колгоспників, але завдання їх не лише запроваджувати передову агротехніку в колгоспному виробництві, а й збагачувати її своїм дослідом, зокрема в частині вивчення ґрунтів, раціонального використання місцевих добривних ресурсів, застосування органічних і мінеральних добрив та інші питання, які забезпечують високі врожаї.

Агрохемлабораторія МТС в районі своєї діяльності має бути організаційним центром колгоспного дослідження і методичним керівником роботи хат-лабораторій в колгоспах. Від того, як буде організована робота хат-лабораторій, буде залежати обсяг робіт останніх, хати-лабораторії зможуть забезпечити високоякісне виконання тематики, яка буде підпорядкована розрішенню питань не лише специфічних для даного р-на, а й обласного, республіканського чи загальносоюзного значення, одночасно глибоко вивчали питання стосовно конкретних умов району МТС.

2. Складання ґрунтово-агрохемічних карт та планів застосування добрив в сівозміні.

В основі складання ґрунтово-агрохемічних карт та планів хемізації колгоспів – є – планування удобрень.

Методи роботи по складанню ґрунтово-агрохемічних карт в МТС, де є карти ґрунтів одно й трьох верстні і МТС, де такого матеріалу нема, а є 10-ти верстна карта УНДІСОЗ'а будуть різні. Загальним в обох випадках буде організація кадрів для виконання цих робіт. Дослідження ґрунтів

складається з таких моментів: Дослідження ґрунтів безпосередньо в полі.
2. Лабораторне дослідження.

3. Оформлення ґрунтово-агрохімічних карт.

Дослідження ґрунтів, що завершується складанням ґрунтово-агрохімічних карт, проводиться в пов'язці з вивченням питань агротехніки та ефективності добрив, щоб на підставі синтезу матеріалів дослідження можна було скласти реальні плани застосування добрив в сівозмінах колгоспів, які б забезпечували прогресивне підвищення врожайності.

На кінець 1936 р. в зоні бурякосіяння УРСР уже складено ґрунтово-агрохімічні карти та плани хемізації бригадами УНДІСОЗ в 1934–1935 рр. в 46 МТС та бригадами обласних дослідних станцій під методичним керівництвом УНДІСОЗ'а в 1936 р. в 24 МТС і силами самих МТС за інструкціями УНДІСОЗ'а та участю обласних дослідних станцій в цьому 1936 р. в 40 МТС.

Разом на кінець 1936 р. ґрунтово-агрохімічні карти й плани застосування добрив мають 110 МТС. Більшість же МТС таких карт ще не мають.

Для підвищення родючості ґрунтів треба розмістити удобрення в сівозмінах так, щоб вони найкраще використовувались всіма культурами і давали найбільший ефект, тобто побудувати систему удобрень в сівозмінах, яка б забезпечувала прогресивне підвищення родючості ґрунтів [...]. При уважному опрацюванні всіх матеріалів по ефективності добрив, використанні всіх даних агротехніки передових колгоспів, бригад і окремих ланок, правильно побудована система удобрень та плани застосування добрив в колгоспах забезпечить прогресивне підвищення родючості ґрунтів [...].

ЦДАВО України, ф. 4759, оп. 2, стр. 151, арк. 13–19.

введення в дію в радгоспах і міжрадгоспних організаціях механізованих складів для зберігання мінеральних добрив загальною місткістю не менше 406 тис. тон одночасного зберігання, з розподілом по областях згідно з додатком № 2.

Держплану УРСР передбачати в річних планах виконання Міністерством сільського будівництва УРСР, Міністерством промислового будівництва УРСР, Міністерством будівництва підприємств важкої індустрії УРСР робіт по будівництву в 1976–1980 роках механізованих складів для зберігання мінеральних добрив, отрутохімікатів і вапнякових матеріалів в організаціях Сільгосптехніки, в радгоспах і міжрадгоспних організаціях в обсягах, що забезпечують введення в дію цих складів у відповідності з додатками №№ 1 і 2 до цієї постанови.

7. Пункт 7 втратив чинність

(згідно з постановою Центрального Комітету Компартії України і Ради Міністрів Української РСР від 14.06.89 р. № 158)

8. Пункт 8 втратив чинність

(згідно з постановою Центрального Комітету Компартії України і Ради Міністрів Української РСР від 14.06.89 р. № 158)

9. Дозволити Укрсільгосптехніці, Міністерству сільського господарства УРСР, Міністерству радгоспів УРСР організовувати в разі необхідності об'єднані дирекції по будівництву великих механізованих складів для зберігання мінеральних добрив та інших хімічних матеріалів у порядку, встановленому постановою ЦК Компартії України і Ради Міністрів УРСР від 25 березня 1975 р. № 153 /ЗП УРСР, 1975 р., № 4, ст. 17/.

10. Укрсільгосптехніці вжити заходів до недопущення використання складів для зберігання мінеральних добрив не за прямим призначенням. Заборонити організаціям Сільгосптехніки при наявності вільних місткостей на прирейкових складах завезення в осінньо-зимовий період мінеральних добрив у колгоспи і радгоспи, не забезпечені власними складами.

11. З метою підвищення ефективності застосування мінеральних добрив на кислих ґрунтах Держплану УРСР, Міністерству сільського господарства УРСР і Укрсільгосптехніці розглянути питання про збільшення виробництва і поставки сільському господарству вапнякового і доломітового борошна для вапнування кислих ґрунтів і передбачити необхідні заходи в проекті плану на 1976–1980 роки.

12. Схвалити подані Міністерством сільського господарства УРСР, Міністерством радгоспів УРСР, Міністерством харчової промисловості УРСР, Головліплінпромом УРСР та іншими міністерствами і відомствами розроблені в господарствах завдання по виробництву і використанню органічних добрив, а також встановити завдання по будівництву в колгоспах і державних господарствах гноєсховищ по роках і областях згідно з додатками №№ 4 і 5.

* * *

науково-дослідних інститутів, дослідних станцій та інших наукових організацій, які займаються проблемами хімізації землеробства і тваринництва, до зміцнення їх матеріально-технічної бази, забезпечити широке впровадження у виробництво досягнень науки і передового досвіду по транспортуванню, зберіганню і використанню мінеральних добрив.

4. Міністерству сільського господарства УРСР, Міністерству радгоспів УРСР і Укрсільгосптехніці з урахуванням намічуваних у десятиріччя п'ятиріччя і на перспективу обсягів поставок мінеральних добрив розробити в чотиримісячний строк заходи по дальшому розвитку хімізації сільськогосподарського виробництва, передбачивши в них весь комплекс питань по поліпшенню агрохімічного обслуговування колгоспів і радгоспів, і зокрема єдину схему розміщення великих механізованих складів оптимальної місткості для зберігання мінеральних добрив в організаціях Сільгосптехніки, міжгосподарських організаціях, у колгоспах і радгоспах /де це необхідно/ з метою максимального скорочення нераціональних перевезень і перевалок добрив, а також розміщення злітно-посадочних площадок для сільськогосподарської авіації та інших об'єктів.

5. Прийняти пропозицію Міністерства сільського господарства УРСР, Міністерства радгоспів УРСР, Укрсільгосптехніки, Південного відділення ВАСГНІЛ, Житомирського, Харківського і Хмельницького обкомів партії та облвиконкомів про створення в 1976 році в Бердичівському, Коростишівському, Овруцькому і Черняхівському районах Житомирської, Первомайському – Харківської і Хмельницькому районі Хмельницької областей міжгосподарських виробничих об'єднань по хімізації сільського господарства – районних агрохіміцентрів. На основі вивчення досвіду їх роботи протягом 1976-1978 років забезпечити підготовку рекомендацій по питаннях:

організаційних форм агрохімічного обслуговування, оптимальних розмірів матеріально-технічної бази агрохіміцентрів і дольової участі в її створенні колгоспів, радгоспів і Сільгосптехніки;

системи планування робіт, оплати і стимулювання праці в залежності від одержання запланованих урожаїв.

6. Міністерству сільського господарства УРСР, Міністерству радгоспів УРСР, Міністерству харчової промисловості УРСР, Укрсільгосптехніці, Головлплдвипрому УРСР і облвиконкомам забезпечити в 1976-1980 роках:

введення в дію в організаціях системи Укрсільгосптехніки механізованих складів для зберігання мінеральних добрив, отрутохімікатів і вапнякових матеріалів загальною місткістю не менше 600 тис. тон одночасного зберігання, з розподілом по областях згідно з додатком № 1;

обладнання всіх діючих прирейкових складів організацій Сільгосптехніки машинами і механізмами для приймання не затарених добрив, які надходять в спеціалізованих саморозвантажувальних вагонах.

Держплану УРСР і Укрсільгосптехніці передбачати в річних планах необхідні капітальні вкладення та металопрокат для обладнання прирейкових складів;

ПОЛОЖЕННЯ ПРО АГРОХІМЛАБОРАТОРІЇ ПРИ МТС, ПРИЙНЯТЕ НА ІІ ПЛЕНУМІ СЕКЦІЇ АГРОНОМІЧНОЇ ХІМІЇ І ХІМІЗАЦІЇ ЗЕМЛЕРОБСТВА ВАСГНІЛ

I. Основні завдання агрохімічних лабораторій

Агрохімічні лабораторії МТС, організовані та основні ухвали РНК СРСР від 7/ІІ - 1933 р., своїм головним завданням ставлять підвищення врожайності колгоспних полів і якості с.-г. продукції на базі широкого впровадження і організації правильного використання органічних і мінеральних (місцевих і промислових) добрив, вапна, бактерійних та інших видів нових добрив, введення кращої агротехніки і кращих сортів культурних рослин.

ІІ. Місце агрохімічної лабораторії у виробничій структурі МТС і взаємовідношення з науково-дослідними установами

1. Агрохімічна лабораторія МТС є виробничо-дослідницьким цехом МТС. Завідувач агрохімлабораторії підкоряється в своїй роботі директорові МТС і старшому агрономові. Відповідальність за забезпечення правильною безперебійною роботою агрохімлабораторії несе директор МТС, старший агроном і завідувач агрохімлабораторії.

2. Агрохімлабораторія МТС проводить свою дослідну роботу на базі колгоспного виробництва в полях сівозміни.

3. Виробничо-оперативне керівництво всією роботою агрохімлабораторії МТС проводять відповідні управління НКЗ СРСР і республік, край і облзу.

4. Керівництво, інспекція і контроль над виконанням і використанням ґрунтових карт через обласні дослідні станції.

5. Загальне науково-методичне керівництво всіма роботами агрохімлабораторій, у тому числі і роботами по складанню ґрунтових карт, здійснюється ВІУАА.

6. Агрохімлабораторія МТС проводить свою роботу на основі річного і квартального плану. Річний план робіт розглядається на виробничій нараді МТС і затверджується обл- і крайзу із залученням обласної дослідної станції. Річний план агрохімлабораторії МТС є складовою частиною загального виробничого плану МТС. Квартальні плани робіт, складені на основі річного плану, затверджуються директором МТС.

7. Звіти, пов'язані з складанням ґрунтових карт, разом з копіями ґрунтових карт і копіями річних звітів агрохімлабораторія МТС представляє до обласної дослідної станції або установи, що відповідає за неї. Загальні, квартальні і річні звіти про виробничу діяльність представляють в республіканські НКЗ.

III. Зміст робіт агрохімлабораторії

1. Агрохімлабораторія МТС допомагає колгоспам, стахановським ланкам і окремим стахановцям в їх роботі по проведенню хімізації сільського господарства і інших агротехнічних заходів, сприяючи підвищенню родючості ґрунту і збільшенню ефективності добрив (поглиблення орного шару, освоєння цілих земель тощо), вивчає і узагальнює їх досвід.

2. Агрохімлабораторія здійснює складання і подальше уточнення ґрунтової карти по кожному колгоспу району діяльності МТС, для цієї мети лабораторія проводить:

- а) агроґрунтове обстеження території колгоспів;
- б) агрофізичні (насамперед механічний аналіз) і агрохімічні (зокрема аналізи вмісту поживних речовин) дослідження для характеристики властивостей ґрунту і обліку впливу покращуючих методів обробки і інших прийомів агротехніки на висоту і якість урожаю і на ефективність добрив;
- в) польові дослід з добривами і облік господарської ефективності добрив;
- г) вивчення найголовніших агротехнічних заходів, що забезпечують високу ефективність добрив;
- д) у районах, що потребують вапнування, проводить обстеження ґрунту в цілях визначення необхідності внесення вапна і встановлює місцезнаходження покладів вапняків;
- е) у районах з штучним зрошуванням, в цілях правильного планування поливів і боротьби із засоленням, веде спостереження над режимом вологості і сольовим режимом на різних елементах рельєфу і над станом ґрунтових вод.

3. Агрохімлабораторія забезпечує раціональне використання добрив, що завозяться і місцевих добрив в колгоспному виробництві, для чого:

- а) спільно з агрономічним персоналом МТС складає оперативний план постачання мінеральних добрив по МТС і розподіл їх по колгоспах, розробляє систему застосування мінеральних і місцевих добрив в сівозміні для кожного колгоспу і для стахановських ланок і бере участь в складанні агроправил щодо агротехніки;
- б) спільно з агрономічним персоналом МТС проводить систематичний контроль стану мінеральних добрив під час їх зберігання на складах і в колгоспах, а також інструктаж по зберіганню добрив і техніці їх змішування, підготовці до висіву;
- в) проводить контрольні аналізи промислових і місцевих добрив (вміст поживних речовин, розмір помолу, вологість);
- г) дає вказівки по способах зберігання і використання місцевих добрив (гній, пташиний послід, торф, вапно, зола тощо) і приготуванні компосту;

зростання виробничих затрат. Не завжди ефективно використовуються добрива на зрошуваних і осушених землях. Майже на кожен десятий гектар поливної площі торік не внесено жодного центнера добрив.

Укрсільгосптехніка, маючи тільки п'яту частину потреби складів для зберігання туків, у минулій п'ятиріччі ввела нових місткостей лише 41 процент до завдання. На багатьох залізничних станціях, де приймаються добрива, немає навіть найпростіших навісів. Не виконали планів будівництва складів також колгоспи і радгоспи. У господарствах і в організаціях Сільгосптехніки будується багато дрібних, немеханізованих складів, без належного обґрунтування їх розміщення, що призводить до нераціональних перевезень і перевалок добрив, до високих затрат праці на вантажно-розвантажувальних роботах.

Деякі керівники і спеціалісти сільського господарства недооцінюють значення місцевих добрив для підвищення родючості ґрунтів, а також як фактора, що позитивно впливає на віддачу внесених мінеральних добрив. У багатьох колгоспах і радгоспах гнійове господарство занедбане, гній пересихає, вимивається дощовими водами і знецінюється.

Всі ці недоліки є наслідком недостатньої організаторської роботи і слабого контролю з боку міністерств і відомств УРСР, їх органів на місцях за використанням всіх наявних резервів і можливостей підвищення врожайності культур, збільшення виробництва сільськогосподарської продукції.

З метою дальшого підвищення ефективності використання мінеральних добрив, скорочення їх втрат при транспортуванні, зберіганні і внесенні в ґрунт та удосконалення агрохімічного обслуговування колгоспів і радгоспів, на виконання постанови Центрального Комітету КПРС і Ради Міністрів СРСР від 4 червня 1976 р. № 429 Центральний Комітет Компартії України і Рада Міністрів Української РСР **ПОСТАНОВЛЯЮТЬ:**

1. Зобов'язати Міністерство сільського господарства УРСР, Міністерство радгоспів УРСР, Міністерство харчової промисловості УРСР, Головліплінпром УРСР, Укрсільгосптехніку, а також обкоми партії і облвиконкоми та інші місцеві партійні, радянські і сільськогосподарські органи, виходячи з рішень XXV з'їзду КПРС і XXV з'їзду Компартії України, вжити заходів до підвищення ефективності використання мінеральних і місцевих добрив, скорочення їх втрат при транспортуванні, зберіганні і внесенні в ґрунт та удосконалення агрохімічної служби в сільському господарстві. Всімірно підвищувати відповідальність керівників і спеціалістів колгоспів і радгоспів, працівників транспорту і об'єднань Сільгосптехніки за своєчасну доставку, збереження і забезпечення найбільш раціонального застосування всіх засобів хімізації сільськогосподарського виробництва.

2. Пункт 2 втратив чинність

(згідно з постановою Центрального Комітету Компартії України і Ради Міністрів Української РСР від 14.06.89 р. № 158)

3. Міністерству сільського господарства УРСР, Укрсільгосптехніці і Південному відділенню ВАСГНІЛ вжити заходів до поліпшення роботи

ПОСТАНОВА № 329
ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМІТЕТУ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ
УКРАЇНИ І РАДИ МІНІСТРІВ УРСР ПРО ЗАХОДИ ЩОДО
ПОДАЛЬШОГО ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ
МІНЕРАЛЬНИХ ДОБРІВ, СКОРОЧЕННЮ ЇХ ВТРАТ ПРИ
ТРАНСПОРТУВАННІ, ЗБЕРІГАННІ І ВНЕСЕННІ В ҐРУНТ
ТА УДОСКОНАЛЕННЮ АГРОХІМІЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ
КОЛГОСПІВ І РАДГОСПІВ

16 липня 1976 р

Із змінами і доповненнями, внесеними постановою Центрального Комітету Компартії України і Ради Міністрів Української РСР від 14 червня 1989 року № 158.

Центральний Комітет Компартії України і Рада Міністрів Української РСР відмічають, що за останні роки здійснено ряд заходів по поліпшенню агрохімічного обслуговування колгоспів і радгоспів та зміцненню матеріально-технічної бази хімізації сільського господарства. Широке застосування в землеробстві мінеральних добрив та інших хімічних засобів підвищення родючості ґрунтів стало однією з найважливіших умов успішного виконання завдань по збільшенню виробництва і заготівель продуктів рослинництва і тваринництва.

За роки дев'ятої п'ятирічки колгоспам і радгоспам республіки поставлено 64 млн. тон мінеральних туків, або майже стільки, скільки за три попередні п'ятирічки, разом взяті. В поєднанні з дальшим удосконаленням агротехніки це дозволило господарствам підвищити врожайність і збільшити валові збори основних сільськогосподарських культур.

Створення Державної агрохімічної служби з широкою мережею агрохімічних лабораторій дало можливість проводити регулярне обстеження земельних угідь, забезпечити колгоспи і радгоспи агрохімічними картографами, науково обґрунтованими рекомендаціями по найбільш повному і раціональному використанню хімічних засобів у сільському господарстві.

Разом з тим не скрізь мінеральні добрива використовуються з високою ефективністю. У багатьох господарствах, районах і деяких областях їх віддача надто низька. Велика кількість туків втрачається і псується внаслідок безгосподарності при транспортуванні і зберіганні. Часто норми, способи і строки внесення добрив не пов'язуються з родючістю ґрунтів, рекомендаціями науково-дослідних установ і агрохімічних лабораторій.

У колгоспах і радгоспах продовжується практика внесення переважної кількості добрив не під оранку, що забезпечує найвищу віддачу, а під культивуацію. Мало застосовується тукозмішування. Внесення кожного виду добрив окремо призводить до розтягування строків проведення цієї роботи і

д) у районах, що застосовують зелені добрива, вивчає роль цих добрив в поліпшенні структури ґрунту, накопиченні поживних речовин в ній і дія їх на урожай.

4. В цілях встановлення впливу добрив на якість отримуваної с.-г. продукції агрохімлабораторія МТС проводить необхідні аналізи цієї продукції: вміст білка в зерні, крохмалю в картоплі, цукру в цукровому буряці тощо.

5. У необхідних випадках проводяться контрольні аналізи нафтопродуктів і інсектофунгіцидів.

6. З метою впровадження наукових досягнень по агротехніці і хімізації сільського господарства в колгоспне виробництво агрохімлабораторія МТС проводить наступні заходи:

а) здійснює методичне керівництво по проведенню дослідної роботи хатами-лабораторіями і колгоспниками-дослідниками;

б) організовує постановку масових дослідів і проводить масову роботу по хімізації: лекції, доповіді, клубна робота, виставки, конференції, участь у пресі;

в) бере участь в проведенні курсів по підготовці колгоспних кадрів по хімізації, а також курсів по агротехнічному навчанні спільно з агрономічним персоналом.

IV. Засоби виробництва агрохімлабораторії і штат

1. Для успішного виконання передбачених вище завдань агрохімлабораторія МТС повинна мати:

а) штат з п'яти чоловік: завідувача агрохімлабораторії – агрохіміка, агроґрунтознавця або агронома-хімізатора, двох лаборантів-аналітиків і технічного виконавця;

б) відособлене лабораторне приміщення для проведення аналітичних робіт і приміщення для розбирання і зберігання ґрунтових зразків і матеріалів польових дослідів;

в) лабораторне устаткування і реактиви, згідно типового списку, диференційованого по зонах.

2. Завідувач агрохімлабораторії, а також агроном-ґрунтознавець або агроном-хімізатор призначаються і звільняються від роботи НКЗ республік.

3. Лаборанти-аналітики запрошуються і звільняються від роботи директором МТС за поданням завідувача лабораторією.

4. Адміністративно-господарське обслуговування агрохімлабораторії МТС (опалювання, освітлення, водопостачання, ремонт, засоби пересування, поштові витрати тощо) забезпечуються МТС з включенням цих витрат в промфінплан МТС⁶³.

⁶³ З матеріалів другого пленуму секції агрономічної хімії і хімізації землеробства ВАСГНІЛ // Хімізація соц. землеробства. – М.: Сельхозгиз, 1938. - № 1. – С. 99-112.

**ПОСТАНОВА № 319
РАДИ МІНІСТРІВ СРСР
ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ ДЕРЖАВНОЇ АГРОХІМІЧНОЇ СЛУЖБИ
В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ**

9 квітня 1964 р.

Совет Министров Союза ССР постановляет:

1. Создать в стране единую государственную агрохимическую службу, для чего обязать Министерство сельского хозяйства СССР и Советы Министров союзных республик организовать сеть зональных агрохимических лабораторий при областных (краевых, республиканских) сельскохозяйственных опытных станциях или зональных научно-исследовательских институтах, а в отдельных случаях – при сельскохозяйственных высших учебных заведениях, с распределением по союзным республикам согласно приложению № 1.

2. Министерству сельского хозяйства СССР организовать Центральную контрольную агрохимическую лабораторию при Всесоюзном научно-исследовательском институте удобрений и агропочвоведения в пределах численности работников и фонда заработной платы, установленных Министерству сельского хозяйства СССР на 1964–1965 годы.

В соответствии с пунктом 5 Постановления Совмина СССР от 21.05.69 № 367 (СП СССР, 1969, № 13, ст. 72) на базе Центральной контрольной агрохимической лаборатории при Всесоюзном научно-исследовательском институте удобрений и агропочвоведения создан Центральный институт агрохимического обслуживания сельского хозяйства. За этим институтом сохранены функции, предусмотренные Постановлением Совета Министров СССР от 9 апреля 1964 г. № 319 для Центральной контрольной агрохимической лаборатории.

Возложить на указанную агрохимическую лабораторию методическое руководство работой зональных агрохимических лабораторий, контроль за методами и качеством аналитических работ, проводимых этими лабораториями, испытание и внедрение типовых методов анализа почв, удобрений и растений.

3. Поручить Государственному комитету Совета Министров СССР по вопросам труда и заработной платы совместно с ВЦСПС и по согласованию с Министерством финансов СССР установить для специалистов зональных агрохимических лабораторий на время полевых работ, выполняемых в колхозах и совхозах (по отбору почвенных образцов, проб кормов, закладке полевых опытов и др.), выплату полевого довольствия взамен суточных, применительно к порядку выплаты этого довольствия, установленному для работников экспедиций, партий и отрядов землеустроительной службы.

4. Министерству сельского хозяйства СССР и Советам Министров союзных республик обеспечить:

25. Черкаська зональна агрохімічна лабораторія при Черкаській обласній сільськогосподарській дослідній станції

Керуючий справами
Ради Міністрів УРСР

К. БОЙКО

Додаток № 2

до постанови Ради Міністрів УРСР від 23 липня 1964 р. № 749

ЗМІНИ

в плані з праці на 1964 рік по Міністерству сільського господарства УРСР і
Міністерству виробництва і заготівель сільськогосподарських продуктів УРСР

	Одиниці виміру	1964 рік	В тому числі по кварталам	
			III квартал	IV квартал
Збільшення по Міністерству сільського господарства УРСР (основна діяльність)				
Чисельність працівників	чоловік	250	500	500
Фонд заробітної плати	тис. крб.	256	127,5	127,5
Зменшення по Міністерству виробництва і заготівель сільськогосподарських продуктів УРСР (основна діяльність)				
Чисельність працівників	чоловік	100	-	400
Фонд заробітної плати	тис. крб.	100	-	100

Керуючий справами
Ради Міністрів УРСР

К. БОЙКО

5. Закарпатська зональна агрохімічна лабораторія при Закарпатській обласній сільськогосподарській дослідній станції

6. Київська зональна агрохімічна лабораторія при Українському науково-дослідному інституті агрохімії і хімізації сільського господарства

7. Кіровоградська зональна агрохімічна лабораторія при Кіровоградській обласній сільськогосподарській дослідній станції

8. Кримська зональна агрохімічна лабораторія при Кримському сільськогосподарському інституті

9. Львівська зональна агрохімічна лабораторія при Науково-дослідному інституті землеробства і тваринництва західних районів

10. Миколаївська зональна агрохімічна лабораторія при Миколаївській обласній сільськогосподарській дослідній станції

11. Полтавська зональна агрохімічна лабораторія при Полтавській обласній сільськогосподарській дослідній станції

12. Рівненська зональна агрохімічна лабораторія при Рівненській обласній сільськогосподарській дослідній станції

13. Тернопільська зональна агрохімічна лабораторія при Тернопільській обласній сільськогосподарській дослідній станції

14. Харківська зональна агрохімічна лабораторія при Українському науково-дослідному інституті ґрунтознавства

15. Херсонська зональна агрохімічна лабораторія при Українському науково-дослідному інституті зрошуваного землеробства

16. Хмельницька зональна агрохімічна лабораторія при Кам'янець-Подільському сільськогосподарському інституті

17. Чернівецька зональна агрохімічна лабораторія при Чернівецькій обласній сільськогосподарській дослідній станції

18. Чернігівська зональна агрохімічна лабораторія при Чернігівській обласній сільськогосподарській дослідній станції

В 1965 році:

19. Волинська зональна агрохімічна лабораторія при Волинській обласній сільськогосподарській дослідній станції

20. Дніпропетровська зональна агрохімічна лабораторія при Всесоюзному науково-дослідному інституті кукурудзи

21. Івано-Франківська зональна агрохімічна лабораторія при Івано-Франківській обласній сільськогосподарській дослідній станції

22. Луганська зональна агрохімічна лабораторія при Луганській обласній сільськогосподарській дослідній станції

23. Одеська зональна агрохімічна лабораторія при Одеському сільськогосподарському інституті

24. Сумська зональна агрохімічна лабораторія при Сумській обласній сільськогосподарській дослідній станції

а) завершение в течение 1964-1965 годов в соответствии с Постановлением ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 2 июля 1962 г. № 696 во всех колхозах и совхозах работ по составлению почвенных карт, а в районах массового применения удобрений-агрохимических картограмм. В дальнейшем обновлять и уточнять агрохимические картограммы по мере необходимости;

б) возложить на зональные агрохимические лаборатории проведение анализов качества кормов, с выдачей хозяйствам соответствующих рекомендаций по использованию их в животноводстве.

ПОСТАНОВА

Ради Міністрів Української РСР від 23 липня 1964 р. № 749

Про організацію державної агрохімічної служби в сільському господарстві Української РСР

Рада Міністрів Союзу РСР постановою від 9 квітня 1964 р. № 319 «Про організацію державної агрохімічної служби в сільському господарстві» відмітила, що стан агрохімічного обслуговування колгоспів і радгоспів не відповідає завданням широкої хімізації сільського господарства. Мінеральні добрива та інші хімічні засоби, що поставляються колгоспам і радгоспам, використовуються незадовільно. Добрива часто ще застосовуються без урахування ґрунтово-кліматичних умов і особливостей сільськогосподарських культур. Допускаються великі втрати добрив при перевезенні, зберіганні і внесенні їх у ґрунт.

Рада Міністрів Союзу РСР зазначеною постановою передбачила створити в країні єдину державну агрохімічну службу, організувавши сітку зональних агрохімічних лабораторій, поклала на зональні агрохімічні лабораторії проведення масових аналізів ґрунтів, добрив і рослин, складання агрохімічних картограм земель колгоспів і радгоспів та разом з науково-дослідними установами і спеціалістами господарств розробку рекомендацій по найбільш раціональному використанню добрив; передбачила також покладення на агрохімічні лабораторії проведення аналізів якості кормів, з наданням господарствам відповідних рекомендацій по використанню кормів у тваринництві.

З метою найбільш правильного використання мінеральних добрив та інших хімічних засобів у сільському господарстві, на виконання постанови Ради Міністрів СРСР від 9 квітня 1964 р. № 319 Рада Міністрів Української РСР ПОСТАНОВЛЯЄ:

1. Міністерству сільського господарства УРСР, сільським, Волинському, Закарпатському, Івано-Франківському, Ровенському, Тернопільському та Чернівецькому облвиконкомам організувати в 1964–1965 рр. 25 зональних агрохімічних лабораторій. Лабораторії організувати при обласних сільськогосподарських дослідних станціях, науково-дослідних інститутах і при сільськогосподарських вищих учбових закладах по областях згідно з додатком № 1.

Зобов'язати промислові, сільські, Волинський, Закарпатський, Івано-Франківський, Ровенський, Тернопільський, Чернівецький облвиконкоми і Міністерство сільського господарства УРСР виділити для розміщення агрохімічних лабораторій відповідні виобничі приміщення. Зазначеним

агрохімічних лабораторій за заявками Міністерства сільського господарства СРСР;

л) зобов'язала Міністерство зовнішньої торгівлі закупити в Німецькій Демократичній Республіці для Міністерства сільського господарства СРСР по його специфікації лабораторне обладнання в 1954 році на суму до 288 тис. карбованців і в 1965 році на суму до 432 тис. карбованців за рахунок коштів, передбачених в плані експорту та імпорту товарів на 1964-1965 роки по статті «Контрольно-вимірювальні прилади і лабораторне обладнання».

* * *

Рада Міністрів УРСР вважає, що здійснення організації державної агрохімічної служби в сільському господарстві є одним з основних заходів по ефективному впровадженню широкої хімізації в сільськогосподарське виробництво, і вимагає від сільських і промислових облвиконкомів вжити невідкладних заходів до організації зональних агрохімічних лабораторій та створення необхідних умов для їх роботи.

Голова
Ради Міністрів УРСР

І. КАЗАНЕЦЬ

Керуючий
Справами Ради Міністрів УРСР

К. БОЙКО

Додаток № 1
до постанови Ради Міністрів УРСР від 23 липня 1964 р. № 749**ПЕРЕЛІК**агрохімічних лабораторій, які організовуються
в 1964-1965 рр. в Українській РСР

В 1964 році:

1. Вінницька зональна агрохімічна лабораторія при Вінницькій обласній сільськогосподарській дослідній станції
2. Донецька зональна агрохімічна лабораторія при Донецькій обласній сільськогосподарській дослідній станції
3. Житомирська зональна агрохімічна лабораторія при Житомирському сільськогосподарському інституті
4. Запорізька зональна агрохімічна лабораторія при Запорізькій обласній сільськогосподарській дослідній станції

дослідному інституті добрив та агроґрунтознавства в межах чисельності працівників і фонду заробітної плати, встановлених Міністерству сільського господарства СРСР на 1954-1965 роки.

Поклала на вказану агрохімічну лабораторію методичне керівництво роботою зональних агрохімічних лабораторій, контроль за методами і якістю аналітичних робіт, що провадяться цими лабораторіями, випробування і впровадження типових методів аналізу ґрунтів, добрив і рослин;

г) зберегла на період організації зональних агрохімічних, лабораторій діючі агрохімічні лабораторії при виробничих колгоспно-радгоспних управліннях;

д) поклала на Головне управління по хімізації сільського господарства Міністерства сільського господарства СРСР науково-методичне керівництво дослідною роботою в галузі хімізації сільського господарства, розробку за даними зональних агрохімічних лабораторій і дослідних станцій науково обґрунтованих рекомендацій по розподілу і ефективному використанню мінеральних добрив та інших хімічних засобів по природно-економічних зонах країни;

є) встановила посадові оклади працівникам зональних агрохімічних лабораторій згідно з додатком № 3.

Спеціалістам зональних агрохімічних лабораторій, які мають вчений ступінь або вчене звання, оплата праці провадиться згідно з постановою Ради Міністрів СРСР від 5 червня 1957 р. № 660 (постанова Ради Міністрів УРСР від 7 серпня 1957 р. № 872);

ж) доручила Державному комітету Ради Міністрів СРСР з питань праці і заробітної плати разом з ВЦРПС і за погодженням з Міністерством фінансів СРСР встановити для спеціалістів зональних агрохімічних лабораторій на час польових робіт, що виконуються в колгоспах і радгоспах (по відбору ґрунтових зразків, проб кормів, закладанню польових дослідів і інш.), виплату польового забезпечення взамін добових, стосовно до порядку виплати цього забезпечення, встановленого для працівників експедицій, партій і загонів землевпорядної служби;

з) рекомендувала колгоспам і радгоспам, в яких проводяться роботи по відбору ґрунтових зразків, надавати, за свій рахунок працівникам зональних агрохімічних лабораторій, ґрунтових партій і загонів транспортні засоби, службові приміщення, а також необхідну кількість робочої сили;

і) встановила, що в 1964 році фінансування витрат по утриманню зональних агрохімічних лабораторій провадиться за рахунок бюджетів союзних республік, а фінансування витрат зональних агрохімічних лабораторій, які знаходяться при науково-дослідних інститутах або вищих учбових закладах союзного підпорядкування, - за рахунок союзного бюджету;

к) зобов'язала Раду народного господарства СРСР, Державний комітет по приладобудуванню, засобах автоматизації і системах керування при Держплані СРСР та Державний комітет хімічної промисловості при Держплані СРСР забезпечити виробництво приладів, устаткування і реактивів для зональних

облвиконкомам виділити необхідну кількість квартир для забезпечення житлом працівників агрохімічних лабораторій.

2. Доручити Державному комітету Ради Міністрів УРСР по координації науково-дослідних робіт разом з Міністерством сільського господарства УРСР, відповідно до постанови ЦК КП України і Ради Міністрів УРСР від 28 серпня 1962 р. № 986 «Про розвиток виробництва мінеральних добрив і хімічних засобів захисту рослин в 1965-1965 роках і поставку їх сільському господарству», подати пропозиції про створення Українського науково-дослідного інституту агрохімії і хімізації сільського господарства, попередньо погодивши це питання з Державним комітетом по координації науково-дослідних робіт СРСР.

Створення зазначеного інституту передбачити в межах плану з праці і асигнувань, виділених Міністерству сільського господарства УРСР на 1964 рік, та чисельності працівників і асигнувань, виділених на 1964 рік на утримання відділу полімерів Українського науково-дослідного інституту фізіології рослин АН УРСР, який постановою ЦК КППС і Ради Міністрів СРСР від 11 квітня 1963 р. № 436 переданий Міністерству сільського господарства УРСР.

3. Організацію зональних агрохімічних лабораторій провести в межах чисельності працівників і фонду заробітної плати, встановлених республіці на 1964-1965 роки.

В зв'язку з організацією зональних агрохімічних лабораторій виділити Міністерству сільського господарства УРСР додатково на 1964 рік середньорічну чисельність працівників в кількості 250 чоловік з фондом заробітної плати 255 тис. крб. та ліміт чисельності адміністративно-управлінського персоналу 72 одиниці. Зменшити середньорічну чисельність працівників по Міністерству виробництва і заготівель сільськогосподарських продуктів УРСР на 100 чол. з розподілом по кварталах згідно з додатком № 2.

Виділити Міністерству сільського господарства УРСР також ліміт на придбання для агрохімічних лабораторій лабораторних і конторських меблів на суму 97 тис. карбованців по безготівковому розрахунку.

4. Міністерству сільського господарства УРСР розробити типові штати зональних агрохімічних лабораторій, передбачивши штатну чисельність кожної лабораторії в кількості до 50 одиниць, погодити їх з Міністерством сільського господарства СРСР і в місячний строк подати Раді Міністрів УРСР на затвердження.

Для забезпечення керівництва роботою зональних агрохімічних лабораторій створити в складі управління науки Міністерства сільського господарства УРСР відділ по хімізації сільського господарства в кількості 3 одиниць в межах штату та фонду заробітної плати центрального апарату Міністерства, що утримується на бюджеті.

5. Виділити додатково Міністерству сільського господарства УРСР з резервного фонду Ради Міністрів УРСР на утримання зональних агрохімічних лабораторій в 1964 році 1611 тис. карбованців, в тому числі на заробітну плату 532 тис. карбованців, на придбання лабораторного обладнання та інвентаря 560

тис. карбованців і на капітальний ремонт та пристосування приміщень 300 тис. карбованців.

6. Держплану УРСР, Міністерству фінансів УРСР і Міністерству сільського господарства УРСР передбачити в народногосподарському плані і бюджеті на 1965 рік чисельність працівників, фонд заробітної плати і асигнування на утримання всіх зональних агрохімічних лабораторій.

7. Держплану УРСР подати Раді Міністрів УРСР пропозиції про виділення Міністерству сільського господарства УРСР додаткових капіталовкладень для будівництва в 1964 році, де це необхідно, лабораторних корпусів зональних агрохімічних лабораторій за рахунок перерозподілу капіталовкладень по галузі «Сільське господарство» та врахувати потребу в капіталовкладеннях на будівництво лабораторних корпусів і жилих будинків для працівників агрохімічних лабораторій при уточненні плану на 1965 рік.

8. Держбуду УРСР до 1 вересня 1964 р. забезпечити силами підвідомчих проектних організацій складання проектно-кошторисної документації на будівництво зональних агрохімічних лабораторій за типовими проектами, розробленими Держбудом СРСР.

9. Будівництво зональних агрохімічних лабораторій і жилих будинків для працівників лабораторій покласти на Міністерство будівництва УРСР за генеральними договорами.

10. Міністерству сільського господарства УРСР разом з Міністерством фінансів УРСР, починаючи з 1965 року, утримання зональних агрохімічних лабораторій провадити як за рахунок коштів державного бюджету, так і за рахунок, коштів, які надходять від колгоспів, радгоспів та інших господарств за роботи по обслідуванню земельних угідь, відбору зразків ґрунту та їх аналізу, складанню ґрунтових карт і агрохімічних картограм, що будуть виконуватися зональними агрохімічними лабораторіями по договорах з колгоспами, радгоспами та іншими господарствами, по розцінках, затверджених Радою Міністрів УРСР.

Міністерству сільського господарства УРСР разом, з Міністерством виробництва і заготівель сільськогосподарських продуктів УРСР в тримісячний строк розробити і подати Раді Міністрів УРСР на затвердження проект розцінок на зазначені види роботи.

Міністерству фінансів УРСР разом з Міністерством сільського господарства УРСР щорічно при складанні державного бюджету встановлювати дольову участь бюджету у видатках та утриманні зональних агрохімічних лабораторій.

11. Міністерству сільського господарства УРСР, Міністерству виробництва і заготівель сільськогосподарських продуктів УРСР, Уккрандгоспу та Держземводгоспу УРСР:

а) завершити протягом 1964-1965 років, відповідно до постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 2 липня 1962 р. № 696 (постанова ЦК КП України і Ради Міністрів УРСР від 28 серпня 1962 р. № 986), у всіх колгоспах і радгоспах роботи по складанню ґрунтових карт, а в районах масового

застосування добрив і агрохімічних картограм. Надалі обновляти і уточняти агрохімічні картограми в міру потреби;

б) укомплектувати створювані зональні агрохімічні лабораторії кваліфікованими кадрами.

12. Міністерству виробництва і заготівель сільськогосподарських продуктів УРСР за рахунок фондів 1964 року виділити для зональних агрохімічних лабораторій 56 вантажних автомобілів ГАЗ-63.

Держплану УРСР подати Раді Міністрів УРСР пропозиції про виділення для зональних агрохімічних лабораторій 36 легкових автомобілів ГАЗ-63.

Прийняти до відома, що Рада Міністрів СРСР постановою від 9 квітня 1964 р. № 319 доручила Раді народного господарства СРСР разом з Міністерством сільського господарства СРСР забезпечити в 1964 році оснащення зазначених автомобілів обладнанням, необхідним для транспортування ґрунтових зразків і проведення інших робіт зональних агрохімічних лабораторій.

13. Дозволити Уккрандгоспу і радгоспам ввести посади старших агрономів-хімізаторів в штати Уккрандгоспу, галузевих управлінь радгоспів та спеціалізованих трестів, яким підпорядковані радгоспи і відгодівельні господарства, за рахунок чисельності персоналу і фондів заробітної плати, відповідно, апарату Уккрандгоспу, галузевих управлінь радгоспів і спеціалізованих трестів та інших організацій середньої ланки радгоспів.

14. Довести до відома Держплану УРСР, Уккрандгоспу, радгоспів, Укрсільгосптехніки, міністерств і відомств УРСР та облвиконкомів, що Рада Міністрів СРСР постановою від 9 квітня 1964 р. № 319:

а) встановила, що до відбору ґрунтових проб у колгоспах і радгоспах, відправки їх в зональні агрохімічні лабораторії та складання агрохімічних картограм залучаються проектні інститути по землевпорядкуванню міністерств виробництва і заготівель сільськогосподарських продуктів союзних республік, ґрунтові партії і загони інших проектних організацій та науково-дослідних інститутів, які повинні здійснювати ці роботи по методиці і вказівках Головного управління по хімізації сільського господарства Міністерства сільського господарства СРСР і зональних агрохімічних лабораторій;

б) встановила, що визначення щорічних обсягів робіт зональних агрохімічних лабораторій, організація проведення робіт по обстеженню земельних угідь, складанню ґрунтових карт і агрохімічних картограм земель колгоспів і радгоспів провадиться міністерствами виробництва і заготівель сільськогосподарських продуктів союзних республік, а науково-методичне керівництво роботами. по складанню ґрунтових карт і агрохімічних картограм з наукове обґрунтованими рекомендаціями по використанню добрив та інших хімічних засобів у сільському господарстві здійснюється Міністерством сільського господарства СРСР;

в) зобов'язала Міністерство сільського господарства СРСР організувати центральну контрольну агрохімічну лабораторію при Всесоюзному науково-

Монографія

**ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
НАУКОВО-ОРГАНІЗАЦІЙНИМ ПРОЦЕСОМ
ОБСТЕЖЕННЯ ҐРУНТІВ ТА ЇХ ОХОРОНИ
В УКРАЇНІ У ХХ СТОЛІТТІ**

Дизайн обкладинки *К. Берсенєва*

Підписано до друку 19.11.2015. Формат 60х84 1/16
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура: Times.
Ум. друк. арк. 8,84. Наклад 300 прим.

Видавництво «Вік принт»
вул. Кулібіна, 11-а, оф. 204, м.Київ, 03062
тел./факс: 206-08-57

Свідоцтво про внесення до Держреєстру
серія ДК № 4650 від 06.11.2013 р.

**ПОСТАНОВА № 446
ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМІТЕТУ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ УКРАЇНИ
І РАДИ МІНІСТРІВ УРСР ПРО СТВОРЕННЯ ЄДИНОЇ
СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ АГРОХІМІЧНОЇ СЛУЖБИ В РЕСПУБЛІЦІ**

11 вересня 1979 р.

На виконання постанови Центрального Комітету КПРС і Ради Міністрів СРСР від 9 серпня 1979 р. № 765 «Про створення єдиної спеціалізованої агрохімічної служби в країні» Центральный Комітет Компартії України і Рада Міністрів Української РСР **ПОСТАНОВЛЯЮТЬ:**

1. З метою створення в республіці єдиної системи спеціалізованого агрохімічного обслуговування сільського господарства організувати в системі Міністерства сільського господарства УРСР на господарському розрахунку Республіканське виробничо-наукове об'єднання по агрохімічному обслуговуванню сільського господарства /Укрсільгоспхімія/.

Організацію вказаного об'єднання здійснити на базі управління хімізації сільського господарства, управління захисту рослин Міністерства сільського господарства УРСР, Головного управління по постачанню мінеральними добривами і отрутохімікатами, Головного управління виробничого обслуговування колгоспів і радгоспів Держкомсільгосптехніки УРСР.

Облвиконкомам створити на господарському розрахунку виробничі об'єднання по агрохімічному обслуговуванню сільського господарства в областях, а також виходячи з обсягів робіт і місцевих умов забезпечити створення районних /міжрайонних/ виробничих об'єднань по агрохімічному обслуговуванню сільського господарства /на господарському розрахунку/, а в господарствах - пунктів хімізації.

Організацію вказаних об'єднань по агрохімічному обслуговуванню сільського господарства /Сільгоспхімія/ в республіці, областях і районах здійснити в межах асигнувань на утримання апарату управління Міністерства сільського господарства УРСР, Держкомсільгосптехніки УРСР, Міністерства радгоспів УРСР, Головлплдвинпрому УРСР, а також органів управління сільським господарством і Сільгосптехніки областей і районів.

Скоротити чисельність апарату управління зазначених міністерств і відомств і асигнування на його утримання для створення Республіканського виробничо-наукового об'єднання «Укрсільгоспхімія» згідно з додатком.

2. Міністерству сільського господарства УРСР за участю Міністерства фінансів УРСР розробити структуру Республіканського виробничо-наукового об'єднання «Укрсільгоспхімія», обласних і районних виробничих об'єднань «Сільгоспхімія», погодити з Міністерством сільського господарства СРСР і до 1 жовтня 1979 р. подати Раді Міністрів УРСР.

Облвиконкомам визначити і затвердити за погодженням з Міністерством сільського господарства УРСР штатну чисельність працівників обласних і районних об'єднань «Сільгоспхімія».

Встановити, що об'єднання «Укрсільгоспхімія», об'єднання «Сільгоспхімія» областей, районні /міжрайонні/ об'єднання «Сільгоспхімія» і підпорядковані їм підприємства, установи і організації становлять єдину систему об'єднання «Укрсільгоспхімія».

Зберегти діючий порядок фінансування науково-дослідних установ, зональних агрохімічних лабораторій, а також організацій державної служби захисту рослин, що передаються до системи об'єднання «Укрсільгоспхімія».

3. Покласти на об'єднання «Укрсільгоспхімія» всю повноту відповідальності за науково обгрунтоване використання мінеральних і органічних добрив, хімічних і біологічних засобів захисту рослин меліорантів ґрунтів, кормових добавок, ростових речовин та інших засобів хімізації сільського господарства в усіх колгоспах, радгоспах та інших державних сільськогосподарських підприємствах.

Виходячи з цього, об'єднання «Укрсільгоспхімія» забезпечує:

підготовку пропозицій з перспектив розвитку хімізації сільського господарства, розробку проектів річних і п'ятирічних планів економічного і соціального розвитку в частині питань хімізації сільського господарства, включаючи визначення /на основі даних відповідних обстежень/ потреби колгоспів, радгоспів та інших державних сільськогосподарських підприємств у мінеральних добривах, хімічних і біологічних засобах захисту рослин, вапнякових і гіпсовмісних матеріалах, кормових добавках, полімерних плівках та інших хімічних продуктах і в техніці для їх застосування, складання зведених заявок на ці матеріально-технічні засоби для подання їх в установленому порядку Держплану УРСР, Союзсільгоспхімії, а також міністерствам і відомствам - постачальникам;

постачання колгоспів, радгоспів та інших державних сільськогосподарських підприємств мінеральними добривами, хімічними і біологічними засобами захисту рослин, меліорантами ґрунтів, кормовими добавками, плівками, а також іншими хімічними продуктами за номенклатурою, визначеною Держпостачем СРСР, прикріплення споживачів до заводів-постачальників і здійснення контролю за своєчасністю розрахунків між ними за хімічну продукцію, що поставляється;

організацію добування торфу, місцевих вапнякових і гіпсовмісних матеріалів, виконання /за договорами з господарствами/ робіт по підвищенню родючості земель і хімічній меліорації ґрунтів, по внесенню мінеральних добрив у ґрунт, тукозмішуванню, вивезенню і внесенню в ґрунт органічних добрив, обробці посівів сільськогосподарських культур хімічними і біологічними засобами захисту рослин і обслуговуванню сільськогосподарської авіації;

проведення заходів по організації в колгоспах і радгоспах господарських /міжгосподарських/ пунктів хімізації, розвиток міжгосподарської кооперації по

4. Зберегти за організаціями Держкомсільгосптехніки УРСР виконання функцій по постачанню колгоспів, радгоспів та інших державних сільськогосподарських підприємств полімерними і лакофарбовими матеріалами і хімікатами для потреб обслуговування машинно-тракторного парку, а також іншою хімічною продукцією, не призначеною для проведення агрохімічних робіт.

5. Затвердити заходи по створенню єдиної агрохімічної служби в республіці /додаються/.

6. Міністерству сільського господарства УРСР з участю Південного відділення ВАСГНІЛ підготувати пропозиції про передачу до складу об'єднання «Укрсільгоспхімія» науково-дослідних і проектних організацій, які виконують роботи в галузі хімізації сільського господарства.

7. Держплану УРСР і Міністерству сільського господарства УРСР передбачати в проєктах річних і п'ятирічних планів капітальні вкладення, матеріально-технічні ресурси та інші показники по системі організацій об'єднання «Укрсільгоспхімія» окремим рядком.

8. Держкомсільгосптехніці УРСР забезпечити своєчасне і високоякісне проведення ремонту і технічного обслуговування тракторів, автомобілів, сільськогосподарських машин і обладнання підприємств і організацій системи об'єднання «Укрсільгоспхімія» і пунктів хімізації колгоспів, радгоспів та інших державних сільськогосподарських підприємств, а також виділення необхідних запасних частин для цієї техніки.

9. Довести до відома, що Центральний Комітет КПРС і Рада Міністрів СРСР постановою від 9 серпня 1979 р. № 765:

в) поширили на організації системи об'єднання «Союзсільгоспхімія», які реалізують мінеральні добрива, передбачений пунктом 1 постанови Ради Міністрів СРСР від 30 червня 1967 р. № 589 порядок відшкодування різниці в цінах на такі добрива.

10. Враховуючи винятково важливе значення хімізації в справі дальшого розвитку сільськогосподарського виробництва, обкомам Компартії України і облвиконкомам забезпечити організоване проведення всіх заходів, зв'язаних з створенням єдиної агрохімічної служби, передачу новим органам необхідної матеріально-технічної бази і укомплектування їх кваліфікованими кадрами.

Секретар Центрального Комітету
Компартії України

В. ЩЕРБИЦЬКИЙ

Голова Ради Міністрів
Української РСР

О. ЛЯШКО

гумусу, макро- і мікроелементів, реакції ґрунтового розчину, суми ввібраних основ, гідролітичної кислотності тощо;

залишкових кількостей пестицидів;

солей важких металів;

нітратів;

радіонуклідів: Cs¹³⁷ і Sr⁹⁰.

2. Проводять визначення якості сільськогосподарської продукції:

вміст вологи, клейковини і білка у зерні;

вміст цукру у цукрових буряках;

вміст ерукової кислоти та глюкозинолатів у ріпаках.

3. Проводять оперативний контроль якості кормів під час їх заготовки, а також проводять повний зоотехнічний аналіз кормів для складання збалансованих раціонів живлення тварин.

4. Здійснюють контроль за якістю мінеральних, органічних і місцевих добрив та хімічних меліорантів.

5. Проводять розрахунок потреби добрив під планові врожаї сільськогосподарських культур з урахуванням вмісту у ґрунтах поживних речовин.

6. На основі матеріалів агрохімічного обстеження розробляють проектно-технологічну документацію на вапнування кислих та гіпсування солонцевих ґрунтів.

7. Надають інші агрохімічні послуги та поради всім членам садово-городніх товариств на їх замовлення.

сільського господарства, а в 1999 році – державні обласні проектно-технологічні центри охорони родючості ґрунтів і якості продукції.

Регіональні центри «Облдержродючість» є державними виробничо-науковими організаціями, які здійснюють політику у сфері збереження, відтворення та охорони родючості ґрунтів, ведення їх державного моніторингу, поліпшення якості сільськогосподарської продукції та сировини, а також державний нагляд і контроль за дотриманням законодавства про пестициди і агрохімікати в галузі рослинництва.

Основні напрямки діяльності центрів «Облдержродючість»:

агрохімічні дослідження стану родючості ґрунтів за основними параметрами родючості з наступною розробкою агрохімічних паспортів земельних ділянок, агрохімічних картограм, рекомендацій щодо поліпшення якості ґрунтів та удобрення сільськогосподарських культур;

проведення ґрунтової та рослинної діагностики мінерального живлення сільськогосподарських культур;

проведення оперативного контролю за якістю кормів під час заготівлі та повного зоотехнічного аналізу в період їх зберігання;

визначення якості продукції рослинництва та агрохімікатів;

радіолого-токсикологічні дослідження ґрунтів, кормів та сільськогосподарської продукції щодо рівня забруднення залишковими кількостями пестицидів, важкими металами та радіонуклідами;

розробка технологічної та проектно-кошторисної документації на проведення заходів з докорінного поліпшення земель;

розробка та здійснення авторського нагляду за якістю виконуваних робіт.

Дослідження центрів «Облдержродючість» використовуються:

при визначенні якісної оцінки ґрунтів у розрізі полів, господарств, районів та визначення площ, які слід вивести з інтенсивного обробітку під законсервування;

для проведення грошової оцінки земель, визначення розмірів плати за землю;

для визначення необхідних заходів щодо корінного поліпшення земель, розробки технологічної та проектно-кошторисної документації на його проведення;

для розробки системи чергування культур у сівоzmінах;

для розробки системи удобрення культур у сівоzmінах;

розробки інвестиційних проектів, бізнес-планів, оформлення довідок про стан родючості ґрунтів тощо.

На замовлення землекористувачів регіональні центри «Облдержродючість» надають наступні послуги:

1. Проводять агрохімічне обстеження земельних ділянок з визначенням вмісту понад 20-ти поживних речовин та забруднювачів ґрунтів, а саме:

ДОДАТОК ДО ПОСТАНОВИ № 446 ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМІТЕТУ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ УКРАЇНИ І РАДИ МІНІСТРІВ УРСР «ЗАХОДИ ЗІ СТВОРЕННЯ ЄДИНОЇ АГРОХІМІЧНОЇ СЛУЖБИ В РЕСПУБЛІЦІ»

11 вересня 1979 р.

1. Визнати за необхідне передати у відання відповідних органів системи об'єднання «Укрсільгоспхімія» всі підприємства і організації системи Держкомсільгосптехніки УРСР і Міністерства сільського господарства УРСР, які здійснюють агрохімічне обслуговування сільського господарства і виконують культуртехнічні роботи - агрохімоб'єднання, агрохімтрести, спецвідділення, агрохімічні лабораторії, районні агрохімічні центри, механізовані загони, виробничі та інші підприємства і організації, що виконують роботи в цій галузі, а також об'єкти виробничо-технічної бази, призначені для потреб хімізації сільського господарства і агрохімічного обслуговування колгоспів і радгоспів /трактори, автомобілі, гаражі, склади для добрив, отрутохімікатів, під'їзні колії та інші об'єкти/, проектні установи, що виконують роботи за тематикою і профілем діяльності агрохімслужби.

У зв'язку з цим Міністерству сільського господарства УРСР і Держкомсільгосптехніці УРСР передати до 1 жовтня 1979 р. в безпосереднє підпорядкування об'єднання «Укрсільгоспхімія» та у відання об'єднань «Сільгоспхімія» областей відповідні підприємства, організації і установи, а також об'єкти виробничо-технічної бази з таким розрахунком, щоб забезпечити виконання встановлених на 1979-1980 роки планів по агрохімічному обслуговуванню сільського господарства.

Передачу підприємств, організацій і установ провести станом на 1 січня 1979 р. стосовно до порядку, встановленого постановою Ради Міністрів СРСР від 12 жовтня 1965 р. № 755.

2. Встановити, що Республіканське об'єднання «Укрсільгоспхімія» очолюється головою об'єднання - заступником Міністра сільського господарства УРСР. Ввести додатково посаду заступника Міністра сільського господарства УРСР, а також збільшити загальну кількість членів колегії цього Міністерства на 2 одиниці.

3. Міністерству сільського господарства УРСР за погодженням з Держпланом УРСР, Міністерством фінансів УРСР, Міністерством юстиції УРСР і Державним комітетом УРСР по праці у двомісячний строк розробити і затвердити положення про Республіканське, обласне і районне /міжрайонне/ об'єднання «Сільгоспхімія».

4. Взяти до відома, що ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР постановою від 9 серпня 1979 р. № 765:

а) встановили умови оплати праці для працівників об'єднань «Сільгоспхімія» союзних республік, передбачені для працівників головних управлінь, управлінь міністерств сільського господарства союзних республік відповідно до постанови ЦК КПРС, Ради Міністрів СРСР і ВЦРПС від 24 грудня 1976 р. № 1060 /пункт 3 додатка № 2 і таблиці 2 і 9 цього додатка/.

Зберегли за працівниками, які переводяться в об'єднання «Сільгоспхімія» союзних республік з інших міністерств і відомств на посади заступника начальника об'єднання, начальника і заступника начальника відділу вказаних об'єднань, умови оплати праці, матеріально-побутового забезпечення і медичного обслуговування, що діяли за попереднім місцем роботи;

б) встановили, що працівникам, які мають вчений ступінь і безпосередньо зайняті в апараті управління об'єднання «Союзсільгоспхімія» і об'єднань «Сільгоспхімія» союзних республік, оплата /доплата/ за вчений ступінь не провадиться;

в) доручили Державному комітету СРСР по праці і соціальних питаннях разом з ВЦРПС і за погодженням з Міністерством фінансів СРСР встановити посадові оклади працівникам республіканських /АРСР/, крайових, обласних і районних /міжрайонних/ об'єднань «Сільгоспхімія» на рівні окладів працівників трестів і спеціалізованих відділень по виробничому і агрохімічному обслуговуванню колгоспів і радгоспів системи Держкомсільгосптехніки СРСР залежно від обсягів робіт, затвердити за поданням Міністерства сільського господарства СРСР показники для віднесення республіканських, крайових, обласних і районних /міжрайонних/ об'єднань «Сільгоспхімія» до груп по оплаті праці керівних, інженерно-технічних працівників та інших спеціалістів, а також положення про преміювання робітників, керівних, інженерно-технічних працівників та інших спеціалістів республіканських /АРСР/, крайових, обласних, районних /міжрайонних/ об'єднань залежно від рівня врожайності сільськогосподарських культур в обслуговуваних ними господарствах, обсягів і якості виконуваних робіт;

г) встановили, що в тих випадках, коли змінюється група по оплаті праці керівних, інженерно-технічних працівників та інших спеціалістів підприємств і організацій системи Держкомсільгосптехніки СРСР у зв'язку з передачею згідно з цією постановою функцій агрохімічного обслуговування колгоспів і радгоспів органам сільського господарства, за працівниками держкомсільгосптехніки автономних, республік, крайових, обласних і районних /міжрайонних/ об'єднань і відділень Сільгосптехніки зберігаються діючі оклади з урахуванням коефіцієнтів, надбавок і пільг на час роботи їх в даному підприємстві /організації/ на тій же посаді.

5. Дозволити Міністерству сільського господарства УРСР виплачувати працівникам, які переводяться в об'єднання «Сільгоспхімія» з органів управління сільським господарством і системи Держкомсільгосптехніки УРСР на рівнозначні або вищі посади, у випадках, коли їх нові посадові оклади з урахуванням коефіцієнтів, надбавок і пільг, нижчі від раніше одержуваних посадових окладів з урахуванням коефіцієнтів, надбавок і пільг, відповідну

ДЕРЖАВНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ЦЕНТР ОХОРОНИ РОДЮЧОСТІ ГРУНТІВ МІНІСТЕРСТВА АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ «ЦЕНТРДЕРЖРОДЮЧІСТЬ»

4 серпня 2000 р.

Державний технологічний центр охорони родючості ґрунтів створений відповідно до постанови КМУ № 1218 від 4 серпня 2000 року.

Основними завданнями Центрдержродючості є:

- розроблення пропозицій та здійснення єдиної науково-технічної політики у сфері охорони родючості ґрунтів, раціонального використання агрохімікатів та екологічної безпеки земель сільськогосподарського призначення;

- науково-методичне та організаційне забезпечення проведення державного моніторингу ґрунтів і агрохімічної паспортизації земель сільськогосподарського призначення, заходів щодо збереження, відтворення та охорони родючості ґрунтів, а також визначення якості та безпечності рослинницької продукції, кормів, сировини;

- участь у розробленні та здійсненні контролю за виконанням державних, міждержавних, регіональних цільових програм з моніторингу, збереження, відтворення та охорони родючості ґрунтів, агрохімічної паспортизації земель сільськогосподарського призначення, застосування агрохімікатів і забезпечення якості рослинницької продукції, кормів та сировини;

- участь у координації науково-дослідних робіт, пов'язаних із створенням технологій екологічно безпечного та раціонального застосування агрохімікатів хімічного та біологічного походження;

- розроблення та впровадження науково обґрунтованих рекомендацій щодо забезпечення родючості ґрунтів і застосування агрохімікатів у сільському господарстві;

- вивчення стану радіоактивного забруднення сільськогосподарських угідь та продукції рослинництва на територіях, забруднених внаслідок Чорнобильської катастрофи, та в зонах впливу діючих атомних електростанцій;

- участь у складанні прогнозованих розрахунків потреб сільського господарства, садівництва, виноградарства в мінеральних добривах;

- підготовка експертних висновків щодо додержання законодавства про пестициди і агрохімікати, безпечного використання регуляторів росту рослин.

Державні проектно-технологічні центри охорони родючості ґрунтів і якості продукції Автономної Республіки Крим та областей «Облдержродючість»

У 1964-1965 роках в Україні була створена єдина агрохімічна служба із сіткою 25 зональних агрохімічних лабораторій. У 1981 році вони були перетворені в обласні державні проектно-розвідувальні станції хімізації

передбаченому постановою ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 1 квітня 1965 р. № 256 для робіт по добуванню, транспортуванню і використанню торфу /постанова ЦК Компартії України і Ради Міністрів УРСР від 29 квітня 1965 р. № 420/;

г) поширили на працівників підприємств системи об'єднання «Союзсільгоспхімія» умови оплати праці, пільги і переваги, передбачені постановою ЦК КПРС, Ради Міністрів СРСР і ВЦРПС від 14 квітня 1971 р. № 222 «Про заходи по поліпшенню умов праці і закріпленню механізаторських кадрів у сільському господарстві» для працівників підприємств Сільгосптехніки.

(підпункт «г» пункту 13 втратив чинність в частині поширення дії підпункту «д» пункту 1 постанови ЦК КПРС, Ради Міністрів СРСР і ВЦРПС від 02.04.70 р. № 227 згідно з постановою Центрального Комітету Компартії України і Ради Міністрів Української РСР від 26.04.88 р. № 109)

(підпункт «г» пункту 13 втратив чинність в частині умов оплати праці, передбачених пунктом 2 постанови ЦК КПРС, Ради Міністрів СРСР і ВЦРПС від 14.04.71 р. № 222 згідно з постановою Центрального Комітету Компартії України і Ради Міністрів Української РСР від 14.06.89 р. № 156)

* * *

Центральний Комітет Компартії України і Рада Міністрів УРСР висловлюють впевненість у тому, що партійні, радянські і сільськогосподарські органи, колгоспи і радгоспи, промислові підприємства і транспортні організації, виконуючи рішення XXVI з'їзду КПРС і XXVI з'їзду Компартії України, вживуть усіх заходів до зміцнення матеріально-технічної бази агрохімічної служби, підвищення ефективності використання мінеральних та органічних добрив, хімічних засобів захисту рослин, меліорантів ґрунтів, кормових добавок і консервантів кормів, до скорочення їх втрат при транспортуванні, зберіганні та внесенні в ґрунт.

Секретар Центрального
Комітету Компартії України

В. ЩЕРБИЦЬКИЙ

Голова Ради Міністрів
Української РСР

О. ЛЯШКО

різницю в заробітній платі /з урахуванням пільг/ за час їх роботи на посадах, які займають.

6. Розмістити Республіканське об'єднання «Укрсільгоспхімія» в м. Києві в будинку по вулиці Чекистів № 24/1. Київському міськвиконкому разом з Міністерством сільського господарства УРСР і Держкомсільгосптехнікою УРСР вирішити питання, зв'язані з переміщенням організацій, які там знаходяться.

7. Держкомсільгосптехніці УРСР надати можливість об'єднанню «Укрсільгоспхімія» використовувати для службових потреб прямий диспетчерський зв'язок по каналах, що орендуються в Міністерстві зв'язку УРСР.

8. Виділити об'єднанню «Укрсільгоспхімія» ліміт на утримання 3 легкових автомобілів, в тому числі одного чергового легкового автомобіля з двозмінним режимом і одного з півторазмінним режимом роботи, скоротивши ліміти на утримання одного легкового автомобіля у Держкомсільгосптехніці УРСР і одного в Міністерстві сільського господарства УРСР. Виділити додатково в 1979 році об'єднанню «Укрсільгоспхімія» один легковий автомобіль ГАЗ-24 «Волга» з фондів Міністерства сільського господарства УРСР.

9. Дозволити прописку в м. Києві 5 висококваліфікованих спеціалістів, які будуть запрошені для роботи в об'єднанні «Укрсільгоспхімія».

10. Облвиконкомам створити комісії для передачі об'єднанням «Сільгоспхімія» підприємств, установ, організацій, матеріально-технічних засобів, споруд та інших об'єктів по хімізації сільськогосподарського виробництва в областях під керівництвом заступників голів облвиконкомів, а в районах голів райвиконкомів.

11. Зобов'язати Міністерство сільського господарства УРСР і Держкомсільгосптехніку УРСР у двотижневий строк скласти і подати Держплану УРСР і Мінфіну УРСР погоджені роздільні баланси доходів і видатків на 1979 рік з необхідними розрахунками. Держплану УРСР і Міністерству фінансів УРСР внести відповідні зміни в плани по фонду заробітної плати, граничні асигнування на утримання апарату управління та інші показники плану економічного і соціального розвитку та бюджету на 1979 рік.

**ДОДАТОК ДО ПОСТАНОВИ № 446
ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМІТЕТУ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ УКРАЇНИ
І РАДИ МІНІСТРІВ УРСР «ЗАВДАННЯ ЗІ СКОРОЧЕННЯ
ЧИСЕЛЬНОСТІ АПАРАТУ УПРАВЛІННЯ І АСИГНУВАНЬ НА ЙОГО
УТРИМАННЯ ДЛЯ СТВОРЕННЯ РЕСПУБЛІКАНСЬКОГО
ВИРОБНИЧО-НАУКОВОГО ОБ'ЄДНАННЯ «УКРСІЛЬГОСПХІМІЯ»**

11 вересня 1979 р.

Міністерства і відомства	Чисельність центрального апарату управління /одиниць/	Асигнування на утримання центрального апарату управління в розрахунку на рік /тис. крб./	
		всього	в тому числі фонд заробітної плати
Держкомсільгосптехніка УРСР	38	88,7	68,5
Мінсільгосп УРСР	18	40,5	32,0
Всього	56 ^{х/}	129,2	100,5

Крім того, скоротити чисельність апарату управління Держкомсільгосптехніки УРСР на 12 одиниць, Мінрадгоспів УРСР – на 6 і Головлдвинпрому УРСР – на 2 одиниці.

застосування всіх засобів хімізації, скорочення періодичності агрохімічного обстеження ґрунтів і здійснення більш оперативного контролю за їх родючістю перетворити зональні агрохімічні лабораторії системи об'єднання «Укрсільгоспхімія» на обласні проектно-розвідувальні станції хімізації сільського господарства /на госпрозрахунку/, зі збереженням фінансування за рахунок державного бюджету окремих видів робіт, передбачених для цих лабораторій.

11. Державному комітету УРСР по професійно-технічній освіті, Міністерству сільського господарства УРСР забезпечити в 1981 - 1985 роках підготовку для організацій системи об'єднання «Укрсільгоспхімія» трактористів-машиністів, водіїв автомобілів, машиністів-операторів вантажно-розвантажувальних машин і механізмів та інших робітників масових професій по хімізації сільського господарства відповідно до заявок цього об'єднання.

12. Міністерству сільського господарства УРСР, Державному комітету УРСР у справах видавництва, поліграфії і книжкової торгівлі, Державному комітету УРСР по телебаченню і радіомовленню і Державному комітету УРСР по кінематографії ширше висвітлювати в пресі та засобами кіно, радіо і телебачення досягнення науки і передового досвіду в галузі хімізації сільського господарства.

13. Довести до відома міністерств і відомств УРСР, що Центральний Комітет КПРС і Рада Міністрів СРСР постановою від 12 березня 1981 р. № 267:

а) зобов'язали Міністерство транспортного будівництва виконати в 1981 - 1985 роках підрядні роботи по будівництву прирейкових механізованих складів для приймання і зберігання засобів хімізації сільського господарства і виробничих баз у системі об'єднання «Укрсільгоспхімія» на суму 38,1 млн. карбованців, а також здійснювати за субпідрядними договорами роботи по будівництву під'їзних залізничних колій до складів для приймання і зберігання хімічної продукції системи об'єднання «Союзсільгоспхімія» і по розвитку сусідніх з ними залізничних станцій;

б) з метою ліквідації короткопробіжних залізничних перевезень хімічної продукції для потреб сільського господарства прийняли пропозицію Міністерства сільського господарства СРСР, Міністерства по виробництву мінеральних добрив і Міністерства шляхів про створення в об'єднаннях «Сільгоспхімія» автомобільних колон для перевезення мінеральних добрив і меліорантів ґрунтів безпосередньо із заводів та кар'єрів;

в) зобов'язали Міністерство сільського господарства СРСР організувати починаючи з 1982 року промислове добування сапропелів і широке використання їх у сільському господарстві як органо-вапнякового добрива.

Доручили Держплану СРСР і Держпостачу СРСР передбачати в проектах річних планів виділення за заявками об'єднання «Союзсільгоспхімія» землесосних снарядів та іншої техніки й обладнання, необхідних для здійснення вказаних робіт.

Установили, що з 1 січня 1981 р. фінансування робіт по добуванню, транспортуванню і використанню сапропелів провадиться в порядку,

місцевої промисловості УРСР забезпечити в 1981 - 1985 роках добування і використання торфу для потреб сільського господарства у кількості згідно з додатком № 16.

Міністерству меліорації і водного господарства УРСР передбачати в річних планах підготовку торфових боліт для забезпечення добування торфу в указаних кількості.

Міністерству сільського господарства УРСР і Міністерству меліорації і водного господарства УРСР прискорити проведення підготовчих робіт до промислового добування сапропелів на добриво.

8. Держплану УРСР і Міністерству сільського господарства УРСР:

а) виділяти в 1981 - 1985 роках об'єднанням «Сільгоспхімія» автомобілі, переважно великовантажні самоскиди, для комплектування з машинами для внесення добрив, автобуси, польові вагончики, автомобільні і тракторні причеми, автоцистерни, автозаправники, трактори, пересувні і ремонтно-діагностичні майстерні, агрегати для обслуговування сільськогосподарської техніки, електрозварювальне обладнання та інші матеріально-технічні засоби в кількості, необхідній для виконання комплексу запланованих агрохімічних робіт;

б) передбачати в планах на 1982 - 1985 роки виділення об'єднанням «Сільгоспхімія» 300 одноковшових екскаваторів з ковшем місткістю 0,4 куб. метра і вище за рахунок установлюваних республіці фондів по галузі «Сільське господарство» для заготівлі і використання торфу, місцевих органічних добрив і вапна та виконання інших робіт, зв'язаних з підвищенням родючості ґрунтів.

9. Покласти на об'єднання «Укрсільгоспхімія»:

а) розробку і затвердження планів розподілу для потреб сільського господарства по міністерствах, відомствах, областях та інших споживачах фондів на пестициди, мікродобрива /крім борних/, кормову сіль, консерванти кормів, черепашник та інші кормові добавки, на біопрепарати для захисту рослин, хімічні меліоранти ґрунтів, регулятори росту рослин, на плівку, лабораторні прилади й обладнання та спеціальну техніку.

Держкомсільгосптехніці УРСР здійснювати за погодженням з об'єднанням «Укрсільгоспхімія» поставку споживачам спеціальної техніки й обладнання для застосування мінеральних і органічних добрив, пестицидів, хімічних меліорантів ґрунтів та консервантів кормів, а також складського обладнання для ремонтно-експлуатаційних потреб діючих складів і баз хімізації;

б) здійснення за договорами з господарствами робіт:

по приготуванню торфогнойових і торфомінеральних компостів, вивезенню їх на поля та внесенню в ґрунт;

по вивезенню на поля дефекатів, а також компостів, одержаних у результаті переробки твердих міських побутових відходів;

по обробці сільськогосподарських культур регуляторами росту рослин.

10. З метою забезпечення колгоспів, радгоспів та інших державних сільськогосподарських підприємств комплексними програмами ефективного

ПОСТАНОВА № 197
ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМІТЕТУ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ УКРАЇНИ
І РАДИ МІНІСТРІВ УРСР ПРО ЗАХОДИ ЩОДО ЗМІЦНЕННЯ
МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ БАЗИ АГРОХІМІЧНОЇ СЛУЖБИ
І ПІДВИЩЕННЮ ЕФЕКТИВНОСТІ ХІМІЗАЦІЇ СІЛЬСЬКОГО
ГОСПОДАРСТВА В 1981–1985 РОКАХ

14 квітня 1981 р.

Із змінами і доповненнями, внесеними постановами Центрального Комітету Компартії України і Ради Міністрів Української РСР від 26 квітня 1988 року № 109, від 14 червня 1989 року №№ 156.

Центральний Комітет Компартії України і Рада Міністрів Української РСР відмічають, що в період після березневого /1965 р./ Пленуму ЦК КПРС у республіці значно збільшилися виробництво і поставка сільському господарству мінеральних добрив, зросли обсяги застосування хімічних кормових добавок, меліорантів ґрунтів, поліпшився асортимент хімічних та біологічних засобів захисту рослин. Істотно збільшилися обсяги нагромадження і застосування органічних добрив.

Однак підвищення ефективності хімізації сільськогосподарського виробництва стримується через слабку забезпеченість колгоспів, радгоспів та об'єднань «Сільгоспхімія» складами для приймання і зберігання хімічної продукції, транспортними засобами та спеціальною технікою, необхідною для перевезення і застосування цієї продукції.

Партійні, радянські і сільськогосподарські органи окремих областей і багатьох районів не вживають дійових заходів до усунення недоліків в агрохімічному обслуговуванні сільського господарства і до розвитку матеріально-технічної бази агрохімічної служби.

Надаючи важливого значення дальшій хімізації колгоспного і радгоспного виробництва, на виконання постанови Центрального Комітету КПРС і Ради Міністрів СРСР від 12 березня 1981 р. № 267 «Про заходи по зміцненню матеріально-технічної бази агрохімічної служби і підвищенню ефективності хімізації сільського господарства з 1981 - 1985 роках» Центральный Комітет Компартії України і Рада Міністрів Української РСР

ПОСТАНОВЛЯЮТЬ:

1. Держплану УРСР, Міністерству сільського господарства УРСР, Міністерству радгоспів УРСР, Міністерству плодоовочевому господарства УРСР, Міністерству харчової промисловості УРСР, Головлплдвинпрому УРСР, Південному відділенню ВАСГНІЛ, партійним, радянським і сільськогосподарським органам областей і районів, керуючись рішеннями XXVI з'їзду КПРС і XXVI з'їзду Компартії України з питань підвищення ролі агрохімічної служби в сільському господарстві та її відповідальності за

ефективне застосування мінеральних і органічних добрив, вапнякових матеріалів та хімічних засобів захисту рослин, забезпечити в 1981 - 1985 роках всемірне зміцнення матеріально-технічної бази цієї служби і підвищення ефективності хімізації сільськогосподарського виробництва на основі оснащення районних виробничих об'єднань по агрохімічному обслуговуванню сільського господарства високопродуктивною спеціальною технікою, транспортними засобами, прискореного будівництва в цих об'єднаннях виробничих об'єктів, господарських /міжгосподарських/ пунктів хімізації, впровадження прогресивних технологій, розширення і поглиблення наукових досліджень у галузі хімізації сільського господарства, удосконалення організаційної структури агрохімічної служби та зміцнення її висококваліфікованими спеціалістами.

2. Прийняти пропозицію Держплану УРСР, Міністерства сільського господарства УРСР, Міністерства радгоспів УРСР, Міністерства плодоовочевого господарства УРСР, Міністерства харчової промисловості УРСР, Головлплдвинпрому УРСР, Укрсільгоспхімії і облвиконкомів про здійснення в 1981 - 1985 роках:

введення в дію в об'єднаннях «Сільгоспхімія» прирейкових механізованих складів для приймання і зберігання засобів хімізації сільського господарства згідно з додатками № 1 - 6;

реконструкції на базах об'єднань «Сільгоспхімія» діючих прирейкових складів для приймання зі спеціалізованих вагонів-мінераловозів незатарених мінеральних добрив;

введення в дію у радгоспах та на інших державних сільськогосподарських підприємствах механізованих складів для зберігання мінеральних добрив і кормових добавок згідно з додатком № 7;

введення в дію в об'єднаннях «Сільгоспхімія» пунктів технічного обслуговування тракторів, автомобілів і спеціалізованих машин, гаражів та впорядкованих стоянок для автомобілів згідно з додатками № 8 і 9, а також будівництва додатково необхідної кількості утеплених стоянок, навісів і площадок для зберігання тракторів і спеціальної сільськогосподарської техніки механізованих загонів;

внесення в ґрунт органічних добрив у колгоспах, радгоспах та інших сільськогосподарських підприємствах згідно з додатком № 10;

будівництва гноєсховищ на діючих тваринницьких фермах і в комплексах згідно з додатком № 11;

будівництва злітно-посадочних смуг і площадок з твердим покриттям для виконання авіаційно-хімічних робіт у сільському господарстві згідно з додатком № 12;

виділення підприємствам і організаціям об'єднань «Сільгоспхімія» окремим рядком фондів на металопрокат та інші матеріали для виготовлення полегшених конструкцій для складів, технологічного обладнання, резервуарів для аміачної води, рідких комплексних добрив, консервантів кормів, а також

для реконструкції складських приміщень для розвантаження вагонів-мінераловозів.

Установити, що будівництво глибинних складів для зберігання мінеральних добрив та іншої хімічної продукції здійснюється за погодженням з об'єднаннями «Сільгоспхімія» відповідно до затвердженої Міністерством сільського господарства УРСР єдиної схеми розміщення складів хімічної продукції.

3. Рекомендувати колгоспам здійснювати будівництво колгоспних і міжколгоспних пунктів хімізації зі складами для зберігання мінеральних добрив та іншої хімічної продукції, а також із злітно-посадочними смугами і площадками з твердим покриттям для сільськогосподарської авіації.

Держплану УРСР виділяти для будівництва цих пунктів будівельні матеріали, вантажно-розвантажувальні механізми, обладнання та інші матеріально-технічні ресурси, а також передбачати в проектах планів державних і міжколгоспних будівельних організацій виконання вказаними організаціями необхідних будівельно-монтажних робіт по будівництву цих пунктів.

4. Міністерству будівництва підприємств важкої індустрії УРСР, Міністерству промислового будівництва УРСР, Міністерству сільського будівництва УРСР, Міністерству будівництва і експлуатації автомобільних шляхів УРСР, Міністерству меліорації і водного господарства УРСР, Міністерству енергетики і електрифікації УРСР, Міністерству торгівлі УРСР, Держкомсільгосптехніці УРСР і Укрміжколгоспбуду виконати в 1981 - 1985 роках підрядні роботи по будівництву прирейкових механізованих складів для приймання і зберігання засобів хімізації сільського господарства, а також виробничих баз у системі об'єднання «Укрсільгоспхімія» згідно з додатком № 13 та ввести в дію виробничі потужності згідно з додатком № 14.

Дозволити Держплану УРСР за поданням міністерств і відомств УРСР вносити при необхідності зміни в завдання, передбачені в додатках № 1 - 15 до цієї постанови.

5. Держкомсільгосптехніці УРСР забезпечити комплектування споруджуваних у системі об'єднання «Укрсільгоспхімія» складів для зберігання хімічної продукції, глибинних складів рідкого аміаку, пунктів технічного обслуговування автомобілів, гаражів, нафтоскладів та інших виробничих об'єктів обладнанням, арматурою, приладами, засобами автоматизації і зв'язку, кабельними та іншими виробами.

6. Прийняти пропозиції Держплану УРСР і Міністерства сільського господарства УРСР про виділення в 1981 - 1985 роках державних капітальних вкладень для розвитку матеріально-технічної бази організацій системи об'єднання «Укрсільгоспхімія» /за рахунок лімітів капітальних вкладень, що виділяються по галузі «Сільське господарство»/ по областях згідно з додатком № 15.

7. Міністерству сільського господарства УРСР, Міністерству радгоспів УРСР, Міністерству плодоовочевого господарства УРСР і Міністерству